

NIZSALOVSKY MAGÁNJOGI KOLLOKVIUM II.

Szerkesztette

Auer Ádám

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

NIZSALOVSKY
MAGÁNJOGI KOLLOKVIUM
II.

NIZSALOVSKY
MAGÁNJOGI
KOLLOKVIUM
II.

Szerkesztette

Auer Ádám

LUDOVICA
EGYETEMI KIADÓ

BUDAPEST, 2026

A Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium Szervezőbizottsága:

Auer Ádám
Bagdi Árpád Gyula
Kovács Tamás

Auer Ádám	Szerzők	
Bagdi Árpád	Barta Judit	Kiss György
Balogh Judit	Dzsula Marianna	Marton Erika
	Kovács Tamás	Varga Réka

Szakmai lektor
Papp Tekla

Kiadja a Nemzeti Közszo szolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
Felelős szerkesztő: Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: Szabó Ilse
Korrektor: Farkas-Nagy Judit
Tördelőszerkesztő: Tihanyi József

DOI: https://doi.org/10.36250/01350_00

ISBN 978-963-653-336-6 (nyomtatott)

ISBN 978-963-653-337-3 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-653-338-0 (ePub)

© A szerkesztő, 2026

© A szerzők, 2026

© Kiadó, 2026

Minden jog védve.

A mű elektronikus változata
a CC BY-NC-ND 4.0 nemzetközi licenc
feltételeinek megfelelően felhasználható.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

TARTALOM

<i>Szerkesztői előszó</i>	7
Bagdi Árpád köszöntője	11
Kovács Tamás köszöntője	13
 KISS GYÖRGY	
Az általános szerződési feltételek alkalmazhatósága a munkajogban	15
 VARGA RÉKA	
A nemzetközi jog hatása a magánjogra: elmosódott határvonal?	63
 BARTA JUDIT	
Az építési beruházás költségkeretének meghatározása és betartásának jogkérdései az építészeti-műszaki tervezés körében	95
 DZSULA MARIANNA	
A sérelemdíj a Kúria gyakorlatában	123
 MARTON ERIKA	
„Verba volant, scripta manent” – A szóbeliség elvének perjogi kérdései	153
 BALOGH JUDIT	
Életpálya az értékek mentén – Az értékjogoktól az emberi értékekig	177

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

2024-ben indult útjára a Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium. Az első konferencia szervezésekor bízunk abban, hogy nem marad egyszeri alkalom, és amikor a Tisztelt Olvasó e sorokat olvassa, éppen a III. Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium zajlik. *De te fabula narratur*¹ – ezen gondolat jegyében vitattuk meg a Kollokviumon a magánjog aktuális kérdéseit, szem előtt tartva és mércének tekintve a névadó munkásságának igényességét, pontosságát és problémaorientáltságát.

Jelen, immár második kötet látszólag igen távoli területeket vizsgáló tanulmányait összeköti egy elem. A kötet írásai különböző szemszögből azt elemzik, hogyan reagál a jogalkotás és a jogalkalmazás a társadalmi, gazdasági változásokra, legyen a változás oka gazdasági szükségszerűség, új jogintézmény bevezetése vagy egy szakterület újraszabályozása.

Kiss György azt vizsgálja, mennyiben alkalmazhatók a tömeges, szten-derdizált szerződéskötési technikák a munkaszerződésekre. Kiindulópontja, hogy a munkajog rendeltetése koronként változott, s ma a globális gazdasági verseny és az innovációra épülő foglalkoztatás új nyomás alá helyezi a szerződési szabadság hagyományos elvét. Rámutat: amíg a felek gazdasági pozíciója egyenlőtlen, a jognak folyamatosan újra kell fogalmaznia, hol húzódik a szabadság és a gyengébb fél védelmének határa.

Varga Réka az állami immunitás, a nemzetközi magánjogi kodifikáció és a beruházásvédelem példáin keresztül mutatja be, hogyan hat vissza a nemzetközi közjog a belső magánjogi viszonyokra. Amellett érvel, hogy a közjog-magánjog klasszikus elhatárolása a globalizált jogviszonyok és az emberi jogok horizontális hatása következtében egyre kevésbé tartható.

¹ Horatius: *Saturae*, I.1. 69–70. (Bede Anna fordítása).

Tanulmánya azt igazolja, hogy ezek a határok nem statikus kategóriák, hanem a nemzetközi viszonyok változásaira folyamatosan újrarajzolt vonalak.

Barta Judit az építészeti-műszaki tervezés és a Ptk. metszéspontjában vizsgálja, mennyire hatolhat be a közjogi építésügyi szabályozás a magánjogi szerződéses viszonyokba. Elemzése a Ptk. egyes szabályai és az építésügyi jogszabályok párhuzamos újrakodifikálásának idején különösen időszerű, hiszen a tervezői felelősség és a hibás teljesítés gyakorlata állandó mozgásban van. Mindez azt mutathatja, hogy a tervezői szolgáltatások bővülő piaca a jogalkotás állandó korrekcióját kényszerítheti ki.

Dzsula Marianna a Ptk.-val bevezetett és azóta alakuló sérelemdíj-gyakorlatot elemzi, amely felváltotta a korábbi nem vagyoni kártérítést. A tanulmány rámutat, hogyan formálja a Kúria jogegységi gyakorlata a személyiségi jogsértések szankciórendszerét, reagálva az új jogsértési formákra, köztük például az online térben elkövetettekre.

Marton Erika az írásbeliség és szóbeliség feszültségét vizsgálja a polgári perjogban, a Pp. bevezetése és az azt követő szabályozási hullámvásár tükrében. Rámutat, hogy a jogalkotó előbb szigorú, osztott perszerkezettel korlátozta a felek nyilatkozattételét, majd a gyakorlati tapasztalatok hatására fokozatosan enyhített ezeken a kötöttségeken. Mindez azt mutatja: az eljárásjog nem öncélú keret, hanem képes lehet igazodni a gyakorlati igényekhez.

Balogh Judit tanulmánya – amely rendhagyó módon a kötet zárótanulmánya, egyáltalán nem véletlenül – Nizsalovszky Endre pályaképét rajzolja meg, négy értéket kiemelve: a széles látókört, az alaposságot, az elvhűséget és a jogágak határait bátran feszegető gondolkodást. Bemutatja, hogyan formálta Nizsalovszkyt a két világháborús kodifikáció, majd hogyan alakította tovább életművét 1945 és 1956 politikai viharai közepette. Az életút maga is azt igazolja, amit a kötet többi tanulmánya jogterületenként külön-külön mutat be (és ezekre a tanulmányban reflektál is): a jog és a jogász munkája sosem légüres térben, hanem a változó világhoz igazodva formálódik.

Öszintén bízunk benne, hogy e tanulmánykötet rengeteg továbbgondolandó felvetést tartalmaz mind a jogalkotóknak, mind a jogalkalmazóknak és kutatóknak. Hiszen egyaránt az a feladatunk, hogy ne lemaradva szemléljük a valóságot, hanem lehetőleg értsük meg a változásokat, és reagáljunk akkor és ott, amikor és ahol ez szükséges. Ezt tette Nizsalovszky Endre,

és ezt teszik – e kötet tanúsága szerint – mindazok, akik az ő nevét viselő fórumon előadtak, és megosztják e kötetben gondolataikat. A kötet végén Balogh Judit idézi Nizsalovszky Endre hitvallását, amelyet bátran a kötet elején is útravalónak tekinthetünk:

„A gyakorlati élettel kapcsolatban nem álló elmélkedésekben találhatunk logikai örömet, szellemi gyönyörűséget, de ezen az úton nem tölthetjük be azt az igazi hivatásunkat, hogy az ügyvéd, a bíró előtt haladva olyan eszközökkel és olyan helyeken törjünk utat, amilyen eszközökkel és ahol a konkrét ügyek intézésével elfoglalt gyakorlati ember tőlünk várja a kezdeményezést, az útbaigazítást.”

Köszönet illeti a kollokvium valamennyi előadóját, a kötet szerzőit, a Gyulai Törvényszéket, a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Civilisztikai Tanszékét, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Békés Vármegyei Igazgatóságát a szervezésért, valamint a Magyar Jogász Egyletet a támogatásért. Külön köszönet a rendezvényen részt vevő kollégáknak, akik bekapcsolódtak a közös eszmecserebe, így valódi kollokvium jöhetett létre.

*Pro captu lectoris habent sua fata libelli,*² egy kötet valódi üzenetét aligha fogalmazhatjuk meg előre, végképp nem egy előszóban. A könyv igazi értelmét az olvasóban megfogalmazott gondolatok adják majd.

Auer Ádám

² Terentianus Maurus: *De litteris, syllabis, et metris*, 1286. sor.

BAGDI ÁRPÁD¹ KÖSZÖNTŐJE

A Gyulai Törvényszék nevében nagy tisztelettel és szeretettel köszöntök mindenkit immáron második alkalommal a Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumon. Köszönöm előadóinknak, hogy több száz kilométert utazva eljöttek Gyulára, hogy előadásukkal, gondolataikkal hozzájáruljanak a kollokvium sikeréhez. Külön köszönettel tartozunk az Országos Bírósági Hivatal elnökének a *Ráth György bírósági történelem és hagyományápolás* című pályázat meghirdetéséért, hiszen a mai konferencia a Gyulai Törvényszék sikeres pályázatának eredményeként valósulhat meg.

Nizsalovszky Endre a magyar magánjog és jogtudomány történetének kiemelkedő alakjaként életét a polgári jog rendszerének kutatására és oktatására áldozta, maradandó hatást gyakorolva nemcsak kortársaira, hanem a következő nemzedékek gondolkodására is. Nevéhez a jog dogmatikai tisztaságának és a tudományos igényességnek következetes képviselete fűződik, munkássága pedig ma is iránytűként szolgál mindazok számára, akik a jogbiztonság és az igazságosság értékeit tartják szem előtt.

Külön öröm számunkra, hogy e kollokvium hagyománnyá válhat, és az, hogy ma itt, Gyulán emlékezhetünk rá, egyben annak a bizonyítéka is, hogy Nizsalovszky Endre hagyatéka nem pusztán a könyvtárak polcain hever, hanem élő szellemi örökségként kísér bennünket.

Hogy miért pont itt, Gyulán? Méltathatnám Gyula mint üdülőváros jobbnál jobb programjait és látnivalóit, vagy emlegethetném az idei év országértortáját... Azonban komolyra fordítva a szót, a kollokvium helyszínéül nem véletlenül esett a Gyulai Törvényszékre a választás, hiszen Nizsalovszky Endrének is volt kötődése a városhoz, édesapja, id. Nizsalovszky Endre 1912 és 1921 között a Gyulai kir. Törvényszék elnöke volt.

A mai kollokvium nemcsak Nizsalovszky Endrének állít emléket, hanem alkalmat ad arra is, hogy a magánjog örök érvényű és mindig megújulásra

¹ Elnök, Gyulai Törvényszék.

képes kérdéseiről közösen gondolkodjunk, és ezzel magunk is hozzátegyünk ahhoz a tudományos diskurzushoz, amelyhez Nizsalovszky Endre oly sokat adott. Kívánom, hogy a mai rendezvény ne csupán szakmai gazdagodást hozzon, hanem erősítse közösségünket is, amelynek legnagyobb értéke a közös tudás és a jog iránti elkötelezettség!

A Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumot ezennel megnyitom. Minden kedves résztvevőnek hasznos, tartalmas és eredményes együttgondolkodást és kellemes időtöltést kívánok a Gyulai Törvényszék impozáns dísztermében!

KOVÁCS TAMÁS¹ KÖSZÖNTŐJE

Őszintén sajnálom, hogy egyéves közös szervezőmunkánk gyümölcsét ma személyesen nem élvezhetem Önökkel. Hivatali kötelezettségeim miatt nem lehetek jelen, de gondolatban Önök között vagyok.

Külön köszönettel tartozom dr. Windisch László elnök úrnak és prof. dr. Kiss György akadémikus úrnak, hogy megtisztelték rendezvényünket, ugyancsak köszönet illeti magas vezető beosztásban dolgozó előadóinkat a megosztott tudásért és a felkínált vitákért, amelyek hivatásunkat erősítik.

MIÉRT FONTOS MA EGY JOGÁSZKONFERENCIA?

Sokan állítják, hogy a digitális forradalom és a mesterséges intelligencia a jogász hivatás jövőjét kérdőjelezi meg. Meggyőződésem szerint épp ellenkezőleg: amikor a döntések háttérében algoritmusok és adatfolyamok állnak, a jogász felelőssége nő. Tőlünk függ, hogy a szabályok a közjót szolgálják-e; hogy a technológia a méltóságot erősíti-e, vagy csupán hatékonyságot hajszol. A szólás szabadsága például nem azonos a sértő megnyilvánulás korlátlan szabadságával (a szólásszabadság nem a beszólás szabadsága) – e határok kijelölése nem gépi kalkuláció kérdése, hanem az emberi bölcsesség és felelőssége.

E felelősség megértéséhez iránytűnk lehet Nizsalovszky Endre életműve és tartása. A Békéscsabán 1894. szeptember 25-én született, 1976. november 19-én Budapesten elhunyt jogtudós a magyar magánjog és kodifikáció egyik nemzetközileg is elismert alakja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1939), majd rendes (1954) tagja. Tanulmányait Nagyváradon és Debrecenben végezte, 1918-ban a Berliini Egyetemen ösztöndíjasként képezte tovább magát, 1920-tól az Igazságügyi Minisztérium törvény-előkészítő osztályán

¹ Igazgató, Nemzeti Adó- és Vámhivatal Békés Vármegyei Adó- és Vámigazgatósága.

dolgozott, 1929-ben magántanári képesítést szerzett, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen a polgári jog és polgári eljárásjog tanszékeit is vezette.

Az 1956-os forradalom napjaiban az Akadémia főtítkárává választották Kodály Zoltán elnöksége alatt; a leverést követően megfosztották tisztségeitől, 1957. szeptember 23-án egyetemi állását azonnali hatállyal megszüntették. A meghurcoltatást példás erkölcsi tartással viselte.

Nizsalovszky a magánjog szinte teljes spektrumán alkotott: a két világháború között a valorizáció (pénzromlás miatti értékkövetés) problémáit, a társasági jog és a zálogjog kérdéseit elemezte; *A valorizáció múltja és jelene* (1926) című írása a korszak egyik hivatkozási pontja lett, sőt a ma is nagy vitákat kavarázó devizahiteles perekben a jogszabályváltozások előkészítésénél is hasznos alapmunka.

Oktatóként Debrecenben, majd Budapesten formálta jogásznemzedékek szemléletét; a kereskedelmi, polgári és polgári eljárásjogi tárgyakban tankönyvei, tanulmányai és kodifikációs javaslatok maradtak referenciák.

Nizsalovszky nem pusztán nagy tudós volt: jelleme tette igazán nagygyá. A kor politikai viharai között sem engedett az elvi alapokból: a közjó és az objektivitás voltak vezérlő elvei. Hallgatói és pályatársai visszaemlékezései egységes képet rajzolnak róla: emberséges, igényes, szenvedélyesen tárgyszerű tanár és vitapartner, aki a szakmai minőségben a jogász hivatás erkölcsi tartását látta.

A mi feladatunk ma sem kisebb. A jogalkotás és jogalkalmazás minősége országok kulturális, morális és etikai színvonalát alakítja. A mesterséges intelligencia lehet eszközünk – de nem lehet lelkiismeretünk. A normák kijelölése, a közérdek és az egyéni jogok méltányos egyensúlya továbbra is a gondolkodó, felelős jogász feladata. Ezt tanítja nekünk Nizsalovszky életútja: a szakmai kiválóság és a jellem együtt teremtenek tartós rendet.

Élvezzék a mai előadásokat, vitatkozzanak, kérdezzenek!

Kiss György¹

AZ ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK ALKALMAZHATÓSÁGA A MUNKAJOGBAN

BEVEZETÉS

Ez a tanulmány a *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium 2025* alkalmával elmondott előadásom szerkesztett változata. Tartalma szerint ez az írás egy nagyobb kutatás egyik monográfiájának része. A keretül szolgáló kutatás témája „a hatékony foglalkoztatás jogi alapjai”, és a magyar munkajog fejlődését, valamint jelenlegi állapotát kísérli feltárni, összehasonlító megközelítésben.² A kutatás egyik hipotézise, hogy a munkajog rendeltetése a gazdaság által meghatározott követelmények és a szociális igények közötti egyensúly biztosítása. Ezt a munkajog a sajátos jogforrási rendszerén keresztül, annak kohéziója által érheti el, amely három elemből áll: alapintézménye a munkaszerződés, a jogforrási rendszer rugalmas stabilitásának záloga a kollektív megállapodás (szerződés), amely normatív-kontraktuális jogforrásnak minősíthető, és a jogforrási rendszer kötőanyaga a jogi norma.³

Ez az absztrakció magas szintjén egyszerűnek, magától értetődőnek tűnik annak ellenére, hogy a munkajog rendeltetése koronként változott. Napjainkban talán az említett megközelítés elfogadottá vált, de amikor az egyes elemeket az absztrakció alacsonyabb szintjén kezdjük vizsgálni, az objektívnek hitt kategóriák szubjektívvá válnak. Fogalmazhatunk úgy is, hogy amikor a hatékonyság fogalma folyamatok kontextusába kerül, óhatatlanul felmerül a kérdés: kinek vagy minek a hatékonyságáról beszélünk.

¹ A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, professor emeritus, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Pécsi Tudományegyetem.

² HUN–REN–PTE–NKE Összehasonlító és Európai Foglalkoztatáspolitikai és Munkajogi Kutatócsoport – A hatékony foglalkoztatás jogi alapjai.

³ A munkajog jogforrási rendszeréről lásd ADOMEIT 1969; DEAKIN–MORRIS 2005: 63–128. A hazai irodalomban BERKE 2025; KISS 2025.

És ezen a ponton nem lehet elválasztani a foglalkoztatás hatékonyságát a prioritásoktól, az érdekektől, attól, hogy a döntéshozó milyen gazdaságpolitikát preferál, és ehhez milyen foglalkoztatáspolitikát rendel. Ez kihat a munkajog jogforrási rendszerére, annak egyensúlyi állapotára. Nem túlzás azt állítani, hogy napjainkban a gazdasági követelmények, folyamatok alakítják a munkajog állapotát, és ebben a helyzetben különösen fontos lenne olyan megoldásokat keresni, amelyek a gazdasági prioritások érvényesítése mellett a felek – különösen a foglalkoztatottak – rugalmas jogállásvédelmét biztosítanák. Kétségtelen, hogy a globális piac a korábbiaktól eltérő termelési, szolgáltatási és ellátási léptéket és struktúrát követel meg, ebben azonban meg kell teremteni a helyét a fogyasztónak, a felhasználónak, a munkavállalónak. Ez azért is fontos, mert általában az alapjogok és a munkajogban érvényesülő alapjogok is csak azok tekintetében érvényesülnek, akik valamilyen pozícióban vannak.

Globálisan az alábbi tendencia rajzolódik ki.⁴ Azok az országok jutnak komparatív előnyhöz, amelyek hajlandók az innovatív beruházásokat támogatni, olyan gazdaság kialakítására törekednek, amely támaszkodik az innovációra, és magas hozzáadott értékű termeléssel vagy szolgáltatással lépnek a piacra. Ez a foglalkoztatás jogi eszközrendszerében általában azt jelenti, hogy kellőképpen rugalmas, kihasználja a munkajog jogforrási lehetőségeit, és ezek beépülnek a jogrend magánjogi és közjogi intézményrendszerébe. Ez alól természetesen kivétel, ha az állam a gazdaság minden területére befolyást gyakorol, és ő határozza meg a legmodernebb innováció finansziális feltételeit is. Ezzel szemben azok az országok, amelyek elmaradottabb technológiai eszközrendszerrel, a kevés hozzáadott értékű, alapvetően kiszolgáló jellegű – másodlagos beszállítói, összeszerelői – tevékenységet állítják előtérbe, fokozatosan lemaradnak egy kibontakozó globális versenyben, orientációban. Ez a foglalkoztatás jogi eszközrendszerében könnyen azt eredményezheti, hogy az állami beavatkozás túlsúlyba kerül, a munkajog jogforrási rendszerének kohéziója felborul, és a munkajog az állam valamilyen politikájának egyszerű eszközévé válik. A leírtakkal

⁴ A globalizáció nem csupán gazdasági változást idéz elő, hanem általános politikai hatásai is vannak, mintegy egy új világrend felé vezető lehetőségeket is előrevetíti. Lásd erről részletesen KAUFMANN 2007: 6.

kapcsolatban megjegyzem, hogy ezek általános trendek, természetesen létezhetnek kivételek, átmeneti eltérések, amelyek azonban az általános mozgásirányon nem változtatnak.

Mit jelent mindez a munkaszerződésre nézve, illetve konkrét témánk, az általános szerződési feltételek munkaszerződésre való alkalmazhatósága tekintetében? Ahhoz, hogy az általános szerződési feltételt és a munkaszerződést egymásnak megfeleltethessük, a munkaszerződést több feltétel szerint kell megvizsgálnunk. Erre ebben a tanulmányban nem vállalkozhatunk, csupán azt tehetjük meg, hogy ezek közül kiválasztjuk a legfontosabbat, és rövid választ adunk kérdéseinkre.

Témánk szempontjából a legfontosabb a munkaszerződés helye a magánjogi szerződések rendszerében. Ennek meghatározása azért lényeges, mert az általános szerződési feltételekkel megkötött szerződések magánjogi szerződések, amelyek olyan körülmények között jönnek létre, amelyek miatt gazdaságilag szükséges volt a szerződések kontrolljának az egyedi szerződéseknel magasabb szinten történő kialakítása. Mondhatni, hogy a többi feltétel ebből származik. Nevezetesen: milyen tényezők alakítják a szerződés tartalmát, pontosabban, e tartalom alakításában milyen részt képvisel a felek autonómiája? A szerződés mintegy statikus tartalmán túl van-e befolyásuk a feleknek a szerződés tartalmának jövőbeni alakítására, ami különösen fontos a munkaszerződés esetében, mivel ez a szerződés – a később kifejtendők szerint – sajátosan tartamjogviszonyt keletkeztet.⁵ Csak a fenti előkérdéseket követően lehet megnyugtatóan feltárni az általános szerződési feltételek alkalmazhatóságát a munkaszerződésekre.

A MUNKASZERZŐDÉS HELYE A MAGÁNJOG RENDSZERÉBEN

Miért merülhet fel egy szerződés esetében az a kérdés, hogy hol a helye a magánjog rendszerében? Egyáltalán kétségbe vonható-e, hogy a munkaszerződés magánjogi szerződés? Ha megnézzük a munkaszerződés

⁵ GIERKE 1914; újabban lásd DORALT 2018; MACNEIL 1978; FREEDLAND 2003: 88–92.

kialakulását, azt láthatjuk, hogy olyan szerződésről, majd később olyan jogterületről van szó, amely jószerével a rá vonatkozó saját joganyaga nélkül alakult ki és fejlődött. Ennek is köszönhetően időről időre felmerült a munkajog önálló jogágként történő kezelése, elsősorban szociális, szociálpolitikai megfontolások alapján.⁶ Ezek a próbálkozások azonban erős jogdogmatikai ellenállásba ütköztek,⁷ mint ahogyan a későbbiekben a „munkaszerződési törvények” megalkotása sem járt sikerrel.⁸

A próbálkozások „materiális” oka a munkaszerződés alanyainak nem azonos megállapodási pozíciója volt, ami a munkaszerződésben azt jelentette, hogy nem azonos minőségű jogalanyok kötöttek szerződést. A munkaszerződés joghatásának, a munkajogviszonynak a tartalmát pedig a szubordináció jellemezte. Ebből egyes szerzők egyenesen azt a következtetést vonták le, hogy a munkaszerződés valójában egy kényszermegállapodás, minőségében tér el a tradicionális magánjogi szerződésektől.⁹ Más oldalról is kétségre vonták a munkaszerződés valódi szerződés jellegét, mondván, hogy az állam olyan mértékben avatkozik be a felek autonómiájába, hogy az már valójában nem *contract*, hanem *statute*.¹⁰ A vita úgy is összefoglalható, hogy vajon a munkaszerződés egy sajátos magánjogi szerződés, vagy pedig valamiféle *sui generis* szerződés. A munkajogra kivetítve enyhébb megfogalmazásban: *Sonderprivatrecht oder Teil des allgemeinen Zivilrechts?*¹¹ Ennek a kérdésnek az eldöntése az általános szerződéses feltételek alkalmazása szempontjából azért sem mellékes, mert alapvetően befolyásolja, hogy a munkaszerződés

⁶ A részletek mellőzésével lásd elsősorban a német jogban POTTHOFF 1928; SINZHEIMER (1976) [1920]; 1927; 1915: 51–86.

⁷ BYDLINSKY 1969; RICHARDI 2000a: § 1 RdNr. 30.

⁸ Lásd 1969-ből *Entwurf eines Arbeitsgesetzbuches – Allgemeines Arbeitsvertragsgesetz* (Herschel-féle tervezet). A nem hivatalos tervezetek közül kiemelkedik a *Hannover Juristentag* alkalmából nyilvánosságra hozott dokumentum. Lásd *Verhandlungen des neunundfünfzigsten Deutschen Juristentages*. (1972) Hannover – München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. Újabbán lásd HENSSLER–PREIS 2005; DÜWELL–MOHR–SCHULTHEISS 2008.

⁹ DAVIDOV 2025.

¹⁰ BEALE 2017: 40–100.

¹¹ RICHARDI 2000b.

a magánjogi szerződéses védelmi rendszerhez tartozik, vagy pedig külön, önálló védelmi (érvényességi-érvénytelenségi) mechanizmusa van.

A munkaszerződés rendszerbeli helye hatással van annak tartalmára is. Abban az esetben ugyanis, ha a munkaszerződés az általános szerződési rendszer egyik eleme, úgy a jogalkotónak jóval kevesebb lehetősége nyílik a felek szerződéses autonómiájának korlátozására, de néhány beavatkozó intézkedéssel az aránytalanságokat korrigálni képes, a szubordinációból eredő aránytalanságokat a szerződésesség keretei között ki tudja egyenlíteni. Abban az esetben viszont, ha egy *sui generis* szerződéstípusként kezeli a jogalkotó ezt a szerződést, úgy meglehetősen tág mozgásteret biztosíthat magának, akár gazdaságpolitikai, akár szociálpolitikai megfontolások alapján. Ez egyben azt is jelenti, hogy csökken a felek szerződéses autonómiája a szerződés tartalmának alakításában. Főszabályként igaz, hogy az általános szerződési feltételek intézménye a felek szerződéses autonómiájának biztosítása, illetve a jogügyleti biztonság fenntartása érdekében született meg. Abban az esetben viszont, ha valamilyen oknál fogva a felek szerződéses autonómiája mintegy „intézményesen korlátozott”, az általános szerződési feltételek alkalmazása felesleges, illetve értelmetlen.

Álláspontom szerint a munkaszerződés rendszerbeli elhelyezését illetően csak a fenti két lehetőség áll rendelkezésre – egyelőre függetlenül a két megoldás minősítésétől –, harmadik út nincs. Úgy tűnik azonban, hogy a magyar jogalkotó mégis valamilyen köztes megoldást erőltetett a rendszer-változtatást követő munkajogi szabályozás kialakításánál, és napjainkban is ragaszkodik ehhez. A Munka Törvénykönyvről szóló 1992. évi XXII. törvény (első Mt.) általános indokolásában a jogalkotó hangsúlyozza, hogy

„az emberi erőforrással, a munkaerővel való gazdálkodás mind inkább termelési tényezőként jelenik meg és ennek következtében a munkaerőpiac is fokozatosan a gazdasági piac részévé válik, annak elvei, szabályai alapján kezd működni. Ezt a változást a munkajogi szabályozásnak is tudomásul kell vennie: szakítani kell az eddigi szabályozási logikával. A piackonform szabályozás azt eredményezi, hogy a jelenlegi közigazgatási jellegű szabályozást

fel kell váltania egy, a munkaviszony sajátosságainak jobban megfelelő magánjogias szabályozásnak.”¹²

Ez azt is jelenti, hogy az állami beavatkozásnak erőteljesen vissza kell vonulnia, a munkaviszony alanyaira nézve kogens jogi szabályozás kizárólag a munkaviszony garanciális tartalmi elemeinek meghatározására, az úgynevezett „minimálstandardok” kijelölésére szorítkozhat.

Ennek az utóbbi elképzelésnek és szabályozásnak mind a mai napig tartó súlyos következményei vannak, de e helyütt csupán azt vizsgálom, hogy a „magánjogias” szabályozási jelleg mit jelentett a munkaszerződés jogrendbeli helyzetét illetően. Az indokolás szövegében nincs arra utalás, hogy a munkaszerződésre a polgári törvénykönyv (Ptk.)¹³ kötelmi jogi szabályai lennének irányadók, illetve arról sincs szó, hogy a Ptk. szabályait valamilyen generálklauzula alapján alkalmazni lehetne az első Mt.-re. Az indokolásból idézett megfogalmazás „csupán” azt jelentette, hogy a munkajogi szabályozás szemlélete, irányultsága – legalábbis a jogalkotó deklarált szándéka szerint – megváltozik.

A munkajog és a polgári jog, illetve a munkaszerződés és a polgári jogi szerződések kapcsolatát azonban nem lehetett a szőnyeg alá söpörni két ok miatt sem. Az egyik az, hogy voltak előzmények, elsősorban a jogalkalmazás részéről, még a rendszerváltoztatás előtti időszakból.¹⁴ A másik az, hogy léteznek olyan magánjogi intézmények, amelyek – ha elismerjük, hogy a munkajog a magánjogi rend része – úgymond jogágsemlegesek. Az első Mt. alkalmazása során a későbbiekben is egyre több ügycsoportban merült fel a polgári jogi szabályokra való hivatkozás szükségessége, illetve

¹² Indokolás az 1992. évi XXII. törvényhez – Általános indokolás.

¹³ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

¹⁴ Ami a rendszerváltoztatás előtti bírói gyakorlatot illeti, találunk néhány elgondolkodtató határozatot. Az esetek egy része a munkavállaló személyiségi jogainak megsértésével volt összefüggésben. A Legfelsőbb Bíróság több határozatában rögzítette, hogy „a munkaviszonyban álló dolgozó személyhez fűződő jogai megsértéséből a munkáltatóval szemben keletkezett igényének érvényesítése bírósági útra tartozik” (BH1975. 153.; hasonló tartalommal a BH1988. 333.; BH1988. 469.). Külön figyelmet érdemel egy 1981-ben hozott határozat, amelynek tárgya a munkáltató munkajogviszonyból származó követelésének más részére történő engedményezése (BH1981. 125.).

a Ptk. szabályainak az alkalmazása.¹⁵ Az ebből az időszakból származó döntések közül néhány kifejezetten utal a Ptk. megfelelő rendelkezésére. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy

„a munkaviszonnyal kapcsolatos jognyilatkozatok alakiságára és az alakiság elmulasztásának körülményeire a Munka Törvénykönyvében foglaltak az irányadók. A Polgári Törvénykönyv meghatározott rendelkezése a joghasonlóság elve alapján akkor alkalmazható, ha a Munka Törvénykönyve az adott kérdésben nem tartalmaz tételes szabályt, és a polgári jogi szabály alkalmazása nem vezet a munkaviszonyra vonatkozó elvekkel ellentétes eredményre.”¹⁶

A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt. vagy hatályos Mt.) megalkotásának folyamatában is felmerült a Ptk. rendelkezéseinek alkalmazhatósága. Ennek aktualitását az is növelte, hogy az Mt. előkészítésével párhuzamosan zajlott az új Ptk. szakmai előkészítése is. Figyelemreméltó a hatályos Mt. indokolása. A jogalkotó rögzíti, hogy

„a hazai bírói gyakorlatban – a hatályos Mt. ilyen tartalmú kifejezett szabálya hiányában is – megfogalmazást nyert az a jogtétel, amely szerint a munkajogban a polgári jog szabályai (és jogelvei) alkalmazandók, feltéve, hogy a munkajogi jogszabály eltérően nem rendelkezik, illetve a polgári jogi jogszabály alkalmazása nem ellenkezik az alapvető munkajogi jogelvekkel. A jogalkotó erre a korábbi jogtételekre támaszkodva fenntartja azt a megoldást, hogy a polgári jogi szabályok az Mt. »mögöttes jogát« képezik. Ez azt jelenti,

¹⁵ Az ügyek egy jelentős csoportját alkotják a munkáltató személyében bekövetkező változással kapcsolatos döntések, amelyek alapvetően az MK. 154. Kollégiumi állásfoglalásra alapozva minősültek. Lásd BH1993. 708., BH1993. 709., BH1993. 771., BH1994. 111., BH1994. 290., BH1994. 403., BH1994. 455., BH1994. 571., BH1995. 62., BH1995. 189., BH1995. 375., BH1995. 434. Az ügyek egy másik csoportja a munkavégzésre irányuló szerződések minősítésével volt kapcsolatos. BH1995. 69., BH2001. 300. (egyetemi fokozat megítélésével összefüggő vita minősítése), BH2002. 504., BH2003. 386., BH2003. 432., BH2003. 517., BH2004. 255., BH2005. 156., BH2006. 92., BH2007. 384. (üggyvédek, munkaszerződés és együttműködési megállapodás), BH2008. 167., BH2008. 198., BH2010. 340. (adhéziós perek), BH2011. 114.

¹⁶ BH1998. 506.

hogy a törvény a munkajogot a magánjog részének tekinti, a polgári jogi szabályok alkalmazásának metodikáján azonban változtat.”

A jogalkotó szerint ez a változás ugyanis abban áll, hogy

„a törvény Első Részében, az Általános Rendelkezők körében a törvény kialakítja a felek magatartására vonatkozó általános szabályokat, valamint a jognyilatkozatok, illetve az érvénytelenség és jogkövetkezményei sajátos munkajogi szabályait és ezzel részben mellőzi a Ptk. szabályainak alkalmazását. A változás másrészt abban is tükröződik, hogy a törvény pontosan rögzíti, hogy az egyes munkajogi jogintézmények tekintetében mely polgári jogi szabályok mögöttes alkalmazását (miként) rendeli, illetve mely polgári jogi szabályok alkalmazását korlátozza.”¹⁷

A jogalkotó ezzel a megoldással – álláspontom szerint – helyrehozhatatlan hibát követett el. A hatályos Mt. Első részének három fejezetében az érvénytelenségi szabályok kialakítása, valamint az Mt. 31. §-ában foglalt Ptk.-ra való hivatkozások véletlenszerűsége együttesen azt eredményezi, hogy a munkaszerződés valahol megrekedt a magánjogi szerződés és egy *sui generis* megállapodás között félúton, és az elméleti, dogmatikai zavaron túl, a jogalkotó álláspontjával ellentétben, egyáltalán nem szolgálja a jogbiztonságot.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy adva van egy meglehetősen öszvér szerződés, amely ugyan a jogalkotási propaganda szintjén a magánjogba tartozik, azonban alapintézményeiben attól lényegesen különbözik. Ebben a tanulmányban nem foglalkozom részletesen a munkaszerződés és a polgári jogi szerződések érvényességi-érvénytelenségi tana közötti lényegi különbségekkel, de a későbbiekben, a megfelelő helyeken utalok rájuk. Mivel kijelenthető, hogy a munkaszerződés csak formálisan oszthatja a polgári jogi szerződések jellegzetes vonásait, tartalmában is eltér azoktól. A jogalkotónak az a kijelentése, hogy az Mt. a világ legrugalmasabb munkakódexe, jól vagy éppen rosszul hangzó jogpolitikai szlogenné vált, de a valóság mászt jelenít meg.

¹⁷ Indoklás a 2012. évi I. törvényhez – Általános indoklás.

Ezt az állítást a következőkkel lehet alátámasztani. Az Mt. 45. § (1) bekezdése meghatározza a munkaszerződés szükséges tartalmi elemeit, amennyiben a munkaszerződésben a feleknek meg kell állapodniuk a munkavállaló alapbérében és munkakörében. Ezek a szükséges elemek jogi természetükben nem azonosak például a Ptk.-ban szabályozott vállalkozói és megbízási szerződés tartalmi elemeivel. A Ptk. ugyanis „vállalkozási típusú” és „megbízási típusú” szerződésekről szól, amelyeknek szabályozza az alaptípusait és ezek altípusait. Ez a megközelítés azért fontos, mert különösen a vállalkozási szerződésnek számos alfaja létezik, és egyesekre kógens rendelkezések is vonatkoznak (ilyenek az építési-műszaki tervezésre és az építőipari kivitelezésre vonatkozó jogszabályok). A jogalkotó szándéka szerint „a Ptk. Konceptiójában”¹⁸ kifejezett egyik szerkesztési elvnek megfelelően az üzleti kereskedelmi viszonyok, így különösen a nagy volumenű beruházások (építkezések) jogviszonyainak diszpozitív jogi rendezésére kellett alkalmassá tenni a vállalkozási szerződés általános szabályait”.¹⁹ Hasonló megközelítéssel találkozhatunk a megbízási szerződés szabályozásánál, amennyiben a Ptk. a lehető legtágabban határozza meg a megbízási szerződés lehetséges tárgyát.²⁰ Megállapítható, hogy míg a Ptk. megoldása rugalmasságot biztosít a felek számára a szerződések tartalmának kialakítására egy bizonyos kereten belül, addig a munkaszerződésben a szükséges tartalmi elemek vagy az egyik elem hiánya semmisséget eredményez, pontosabban a szerződés mint munkaszerződés nem létezik.

A munkaszerződés szükséges tartalmának meghatározása mellett az Mt. számos kógens normát tartalmaz a munkafeltételek tekintetében, amelyektől a felek nem térhetnek el. Témánk szempontjából legalább ilyen jelentőséggel rendelkezik az Mt. 43. §-a, amely a munkaszerződés és a jogi norma (valamint a kollektív szerződés) viszonylatában – egyébiránt dogmatikájában helyesen – fenntartja a relatív diszpozitivitás elvét, azaz ezektől a felek a munkaszerződésben csak a munkavállaló javára térhetnek el.

¹⁸ Az új polgári törvénykönyv koncepciója. A Szerkesztőbizottság nevében a Kodifikációs Főbizottság elé terjeszti Vékás Lajos egyetemi tanár, a Főbizottság elnöke (MK 2002/15). Budapest, 2001: 145.

¹⁹ VÉKÁS–GÁRDOS 2021: 1449.

²⁰ VÉKÁS–GÁRDOS 2021: 1529.

Mindezt azért szükséges előrebocsátani, mert a hatályos magyar munkajogi szabályozási környezetben legalábbis kétséges, hogy a munkaszerződés alanyainak megvan az a szerződési szabadsága, amely képes olyan helyzetet előidézni, amely szükségessé tenné az általános szerződési feltételek kontroll-mechanizmusának az alkalmazását. Mielőtt elemeznénk, hogy miért is alakult ki és mit jelent a szerződéses autonómia szempontjából az általános szerződési feltétel jogintézménye, szükséges egy előzetes megjegyzés a fenti állításhoz. A felek viszonylagos szűk mozgástere egyáltalán nem jelenti azt, hogy a jogalkotó a gazdasági követelmények és a szociális szükségletek között valamiféle egyensúlyt teremtett, csupán azt, hogy a jogi normák erejével kialakított a felek között egy bizonyos pozíciót. Ezáltal viszont kizárta, de legalábbis jelentős mértékben csökkentette az általános szerződési feltételek alkalmazását a munkaszerződés tekintetében.

AZ ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTEL MEGJELENÉSE ÉS HATÁSA A SZERZŐDÉSI JOGRA

Az általános szerződési feltételek ideája a tömegtermeléssel együtt járó tömegkereskedelem egyik hozadéka. Ebben a folyamatban nem csupán a szerződéskötés mechanizmusa alakult át, hanem megváltozott a szerződés tartalma is. A hazai irodalomban Takács Péter mutat rá arra, hogy a standardizált szerződéseknek a jogtudomány és a gyakorlat kezdetben nem sok figyelmet szentelt, talán azért, mert ezek olyan szerződések esetében merültek fel, amelyek nem tartoztak a polgári jog fejlődésének fő sodorvonalába.²¹ Ezek közé tartozott a munkaszerződés, bármilyen elnevezés alatt is létezett (*master and servant*, *Dienstmiethe*, *contrat de louage* stb.). A kérdés az, hogy milyen pozicionális átrendeződés történt, ami lehetővé tette a szerződés processzuális és szubsztanciális átalakítását, és szükségessé tette ennek igazolását. A meghatározó tényező a szerződések egy bizonyos típusánál az egyik alanyi oldalon kialakult túlhatalom volt. Ez megnyilvánult a jogalany szervezeti létében, amely által lehetővé vált piaci stratégiák kidolgozása, sőt

²¹ TAKÁCS 1982: 93.

a piac stimulálása (a kereslet és a kínálat stimulálása, nagyobb szervezetrendszerek, kartellek létrehozása). Mindez csakhamar azt eredményezte, hogy a tradicionális magánjogot jellemző elvek – mindenekelőtt az egyenlőségre épülő szerződési szabadság, a diszpozitivitás – felbillentek. Egyre gyakoribbá vált továbbá az egyik fél felelősségének a kizárása vagy korlátozása. Ilyen körülmények között az állam szinte teljes visszavonulása sem volt az eredeti szándéknak megfelelően tartható. A gazdasági jogügyleti forgalom biztonsága arra készítette a jogalkotót és a piac szereplőit is, hogy a jószerével egyoldalúan kialakított szerződési feltételeknek valamiféle konvergáló jelleget adjon, kialakítsa azok eljárási szabályait és főképpen az alapvető tartalmi követelményeit. Takács megfogalmazásában: meg kellett történnie a feltételek szabályosításának.²²

Ez a lépés azonban azzal járt, hogy ezeket a feltételeket egy adott konkrét jogvitában vizsgálható szerződéses tartalomtól függetlenül kontroll alá kellett vonni, ami egyben azt is jelentette, hogy „az egyoldalú érdekérvényesítés leküzdésére hivatott normák érvényesülését az általános szerződési feltételek társadalmi méretekben történő alkalmazására tekintettel nem lehet csupán a szerződő fél perindítási szándékától függővé tenni”.²³ Egyelőre nem vizsgálva, hogy ez a kontroll milyen intézmények és mechanizmusok révén valósult meg, hangsúlyozni kell, hogy ez a lépés a felek szerződéses autonómiájába történő súlyos beavatkozásnak számított. Erre hívja fel a figyelmet Vékás Lajos, amikor megjegyzi, hogy „az általános szerződési feltételekkel kötött szerződések magánjogi megítélése és kezelése egyike a szerződési jogot a 20. században ért legnagyobb kihívásnak”.²⁴

Ezen a ponton témánk szempontjából sem kerülhető meg az általános szerződési feltételek talán legnagyobb problematikája, nevezetesen az úgynevezett „egyszerű” blanketta, vagy a szabványszerződésekben és a fogyasztói szerződésekben használatos általános szerződési feltételek közötti megkülönböztetés kimutatása, amely meghatározza az ilyen feltételek feletti kontroll jellegét. Általában megfigyelhető, hogy a fogyasztói szerződésnek nem minősülő szabványszerződésekben kialakult, illetve egyoldalúan

²² TAKÁCS 1987: 12.

²³ TAKÁCS 1987: 90.

²⁴ VÉKÁS 2000: 485.

kialakított feltételek standardizálására, bizonyos korlátok megvonására elsősorban a gazdasági ügyleti forgalom biztonsága, a gazdasági verseny biztosítása és bizonyos visszaélések elkerülése érdekében volt szükség. Vékás megjegyzi, hogy az egyszerű szabványszerződések esetében az ilyen feltételek alkalmazása „nagyon gyakran nem függ a felek piaci pozíciójától és egyébkénti szerződéses súlyától”.²⁵ Álláspontja szerint a felek érdekeinek kiegyensúlyozott figyelembevétele és „az indokolatlan előnyt jelentő vagy tisztességtelen” kikötések azért fordulhatnak elő, mert az ezt kidolgozó félnek vagy a feleknek egyszerűen nem éri meg a szerződés feltételeinek részletes tárgyalása, a kockázatok elemzése, sokszor azért, mert túlzottan nagy költséggel, idővesztéssel stb. járna. Azonban az ilyen gazdasági racionális megfontolások tömeges megjelenése boríthatja a piaci egyensúlyi beállásokat, kartellizációhoz vezethet, torzíthatja a gazdaság szereplőinek tényleges vagy megkívánt helyzetét. Lényeges azonban, hogy az ilyen jellegű általános szerződési feltételek kontrollja – Wolfgang Rieble megfogalmazásával élve – „alapvetően a szerződések egyenlőtlen kockázatmegosztásának a kezelése”,²⁶ azaz a szerződés kiegyenlítő szerepének a helyreállítása.²⁷ Összefoglalva, „a szabványszerződések általános szabályai a piac átláthatóságát és egyenlő versenyfeltételek kialakulását is szolgálják”.²⁸ Ettől eltérő a fogyasztói szerződésben, illetve szerződésekben használatos általános szerződési feltételek megítélése. Mindenekelőtt kérdés azonban, hogy mit jelent a „fogyasztói szerződés” – mint ilyen. Ehhez a fogalomhoz magának a „fogyasztónak” a fogalmán keresztül juthatunk el. Talán első olvasásra is szembeötlő lehet e kifejezés nem jogias csengése. A hazai irodalomban Szabó Péter utal arra, hogy a fogyasztó kategóriája elsősorban közgazdasági, majd ennek nyomán szociológiai fogalom volt, illetve e tudományoknak vált különböző aspektusból kutatási tárgyává.²⁹ Jó példa erre a fogyasztói elméletek fontossága a közgazdaság-tudományban,³⁰ a fogyasztói

²⁵ VÉKÁS 2000: 491; lásd továbbá VÉKÁS 2001: 100–103.

²⁶ RIEBLE 1988: 327–358.

²⁷ VÉKÁS 2001: 102.

²⁸ VÉKÁS 2001: 102.

²⁹ SZABÓ 2017: 1.

³⁰ Lásd többek között KYRK 1923.

magatartások elemzése a szociológia tudományában.³¹ A fogyasztónak politikai jelentősége se lebecsülendő, legyen szó akár szocialista, piac nélküli gazdaságról, vagy a piacgazdaság bármely megjelenési módjáról. Ebben a tanulmányban a fogyasztó fogalmának szigorúan csak a jogi vonatkozásait érintem a későbbiekben, a munkaszerződés, illetve a munkavállaló jogállásának elemzésével összefüggésben.

AZ ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI
FELTÉTELEKKEL MEGKÖTÖTT SZERZŐDÉSEK
ÉS A MUNKASZERZŐDÉS KAPCSOLATA –
RÖVID ÖSSZEHAJONLÍTÓ ÁTTEKINTÉS

Az általános szerződési feltételek alkalmazása a munkajogban korántsem mutat egységes, kitisztult képet. Ez egyrészt az intézmény általános elfogadásával kapcsolatos aggályokkal, másrészt a különböző jogi kultúrákkal, harmadrészt pedig a munkajog és a magánjog közötti kapcsolat eltérő értelmezésével magyarázható. Ezt a következő példák szemléltetik. A német jogban az általános szerződési feltételeket (*Allgemeine Geschäftsbedingungen*, – AGB) a BGB (*Bürgerliches Gesetzbuch*, a német polgári törvénykönyv) 305–310. §-ai szabályozzák. A kötelmi jog reformja előtt ezt az intézményt külön törvénybe foglalták.³² Az *AGB-Gesetz* 23. § (1) bekezdése kizárta a munkaszerződést a törvény hatálya alól, azaz a munkajog területén nem lehetett alkalmazni az általános szerződési feltételeket. Később a gyakorlat lazított ezen a jogalkotói állásponton, ugyanis egyre gyakrabban merült fel az a kérdés, hogy a munkavállaló fogyasztónak minősül-e, vagy sem. A BGB a munkaszerződés tekintetében lehetővé teszi az általános szerződési feltételek alkalmazását – a munkajogi sajátosságokat figyelembe véve.³³ A német szabályozás külön érdekessége, hogy a BGB az általános szerződési feltételek

³¹ A fogyasztói magatartás különböző aspektusairól többek között lásd CLOPTON–STODARD–CLAY 2001; BUTTLE–BURTON 2002; LIM et al. 2022; ERENJOY et al. 2024.

³² Lásd *Das Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen* (AGB-Gesetz). Hatálybalépés dátuma: 1977. április 1. Hatályon kívül helyezés dátuma: 2002. január 1.

³³ BGB Section 310 Sub 4.

alkalmazása szempontjából a munkaszerződést fogyasztói szerződésként kezeli.³⁴ Ezt a minősítést hosszú, „kivételes intenzitású” vita előzte meg, amit Däubler és szerzőtársai mutatnak be. E diskusszió legfontosabb dokumentuma a 2002. évi *Karlsruher Forum* volt.³⁵ A vita alapján kialakult álláspontot a gyakorlat is megerősítette.³⁶ A német megoldással összefüggésben megjegyzendő, hogy a BGB 13. §-ában rögzített fogyasztó fogalom és a munkavállaló ilyenként való minősítése azt eredményezte, hogy „a korábban két külön rendszerhez tartozó fogyasztói és munkavállalói védelmi intézmények szeparációja napjainkra már nem tartható”.³⁷

Az általános szerződési feltételek alkalmazása a francia jogban meglehetősen ellentmondásos. Az ok, amiért ez a téma a szakirodalomban és a gyakorlatban ismételten előtérbe kerül, az, hogy azok a záradékok, amelyek a munkáltatónak jogot adnak a munkaviszony egyoldalú alakítására, egyre fontosabb szerepet játszanak.³⁸ Az 1990-ben hatályba lépett *Code de Consommation* (CdC) L 121-2. és 121-4. cikkei határozzák meg a megtévesztő kereskedelmi gyakorlatok (*pratiques commerciales trompeuses*) eseteit. A CdC L 132-1. cikke rögzíti e tevékenységek hatályát, de azok nem érintik a munkajogot, a munkaszerződést vagy a munkavállaló jogállását. Ezekben a rendelkezésekben a „vállalkozó” és a „fogyasztó” általános fogalmát használják vagy hivatkoznak rá. Dorothea König hangsúlyozza, hogy a francia fogyasztóvédelmi szabályozás szerint nem szükséges csak az előre meghatározott feltételeket felülvizsgálni, ami azt jelenti, hogy az összes fogyasztói szerződés felülvizsgálható a CdC L. 132-1. cikke alapján.³⁹ Ez a megállapítás azért fontos, mert amellet, hogy a munkaszerződés nem szerepel az említett rendelkezésben, a törvénykönyv nem határozza meg a vállalkozó vagy a fogyasztó legáldefinícióját ebben az összefüggésben,

³⁴ Lásd DÄUBLER 2021: 443–449.

³⁵ LORENZ 2002. Lásd még SCHULTE-NÖLKE – SCHULZE 2001.

³⁶ BAG 25.5.2005 – 5 AZR 572/04, NZA 2005 1111–1115.; BverfG 23.11.2006 – 1 BvR 1909/06. (*Die Verfassungsbeschwerde betrifft die Wirksamkeit und Auslegung einer vom Arbeitgeber vorformulierten Vereinbarung von Arbeit auf Abruf*).

³⁷ DÄUBLER et al. 2021: 26.

³⁸ Lásd például WAQUET 1996; 2007; PÉLISSIER 2005a; OLIVIER 2011; KATZ 2005; PÉLISSIER 2005b.

³⁹ KÖNIG 2010: 33–38.

hanem ezt a jogi szakirodalomra és az ítélkezési gyakorlatra bízza. Az előbbi a vonatkozó irányelvnek megfelelően határozza meg mind a vállalkozó, mind a fogyasztó fogalmát, míg a joggyakorlat inkább absztraktabb, általánosabb, de funkcionális fogalmakat használ.

Ugyanakkor a jogtudomány sem és a joggyakorlat sem foglalkozik részletesen azzal a kérdéssel, hogy a fogyasztóvédelem kiterjed-e a munkaszerződésre. A francia magánjogban úgy tűnik, hogy a fogyasztóvédelmi jog és a munkajog két teljesen különálló terület, és nincs közöttük átfedés. A munkavállaló védelme a munkáltató egyoldalú alakítási jogával szemben tehát alapvetően munkajogi kérdés, és az egyik legfontosabb szabály ebben a tekintetben a *Code du Travail* (CT) Art. L. 1121-1. Ennek értelmében senki sem korlátozhatja az egyének vagy csoportok jogait és szabadságait olyan módon, amely nem indokolt a feladat természetéből adódóan, és aránytalan a cél eléréséhez. Ha korlátozásokat írnak elő, azoknak arányosnak kell lenniük a kitűzött céllal.⁴⁰ Ez a rendelkezés, amely általános követelményeket állapít meg, azért is fontos, mert a francia munkajogban a munkaszerződésnek nincs pontos legáldefiníciója, ezért a munkáltató jogkörének korlátozása elsősorban általános követelmények megállapításával valósul meg. A CT-ben foglalt követelmények minden olyan esetben alkalmazandók, amikor a munkáltató a teljesítési feltételeket egy záradék alapján kívánja kialakítani.

A fogyasztói szerződések tisztességtelen feltételeiről szóló akkor hatályos irányelvet⁴¹ először 1994-ben ültették át az angol jogba az *Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations* által. A rendelet függelékében kifejezetten szerepel egy olyan rendelkezés, amely kizárja a munkaszerződéseket a rendelet hatálya alól.⁴² Ebből következően azokat a problémákat, amelyek a munkaszerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekből származnak, a munkajog, pontosabban az általános szerződési jog

⁴⁰ Code du travail Art. L. 1121-1: *Nul ne peut apporter aux droits des personnes et aux libertés individuelles et collectives de restrictions qui ne seraient pas justifiées par la nature de la tâche à accomplir ni proportionnées au but recherché.*

⁴¹ Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts.

⁴² Appendix I Schedule 1: *Contracts and particular terms excluded from the scope of these regulation: These Regulation do not apply to: (a) any contract relating to employment.*

eszközeivel kell orvosolni.⁴³ Ez az alapvető megközelítés – meglepő módon – változatlan maradt, annak ellenére, hogy az új jogszabályban (1999) már nem szerepel a munkaszerződések kifejezett kizárása. Az uralkodó álláspont szerint a módosítás célja az volt, hogy a rendelet közelebb kerüljön az irányelv érdemi rendelkezéseihez, mert a korábbi rendelet mellékletében szereplő rendelkezés nem követte az irányelv kötelező tartalmát. Ezért az új rendelet nem említi a munkaszerződések kizárását. Mindazonáltal ez nem jelenti azt, hogy a szabály hatályát ki kell terjeszteni rájuk.

Az angol jogban azonban már jóval azelőtt léteztek a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályok, hogy az irányelv és a fogyasztói szerződésekben szereplő tisztességtelen szerződési feltételekről szóló rendeletek hatályba léptek. Így az 1977-ben megalkotott *Unfair Contract Terms Act* (Act) azokra a feltételekre vonatkozott, amelyeket elfogadásuk előtt egyedileg nem tárgyaltak meg. A rendeletek és a törvény közötti kapcsolat elemzésében Edwin Peel hangsúlyozza, hogy a két jogi aktus egymás mellett, azaz egymástól függetlenül működött, és ennek következtében lehetséges, hogy bizonyos feltételek a rendeletek szerint érvényesek, de a törvény szerint nem.⁴⁴ Megjegyzendő, hogy a törvény a címétől eltérően valójában nem általánosságban szabályozza a tisztességtelen szerződési feltételeket, hanem csak a szerződő fél felelősségét kizáró vagy korlátozó kikötésekről rendelkezik.

Az Act vonatkozásában is felmerül a kérdés, hogy rendelkezései alkalmazhatók-e a munkaszerződésre, illetve a munkaszerződés feleire. E tekintetben a jogalkalmazás az Act 12. cikkét tekinti kiindulási alapnak, amely a törvény alkalmazása tekintetében a *consumer*, a fogyasztó fogalmát definiálja.⁴⁵ A *Julian Bridgen v. American Express Bank Ltd.* [2000] IRLR 94. ügyben

⁴³ Ezek a problémák ugyanis a munkajogviszonyt érintő tisztességtelen feltételekből származnak, vagy „esetleg” a kollektív szerződésből. Lásd PEEL 2011: 303.

⁴⁴ PEEL 2011: 289.

⁴⁵ Unfair Contract Terms Act 1977 Art. 12 “Dealing as consumer”. (1) *A party to a contract “deals as consumer” in relation to another party if – (a) he neither makes the contract in the course of a business nor holds himself out as doing so; and (b) the other party does make the contract in the course of a business; and (c) in the case of a contract governed by the law of sale of goods or hire-purchase, or by section 7 of this Act, the goods passing under or in pursuance of the contract are of a type ordinarily supplied for private use or consumption.*

a bíróság megállapította, hogy az *Act* – ugyan kissé mesterségesen – kiterjesztette a fogyasztó fogalmát a munkavállalóra. Ennek megfelelően a munkaszerződésnek arra a klauzulájára is alkalmazni rendelte az *Act* rendelkezéseit, amely szerint a munkaadó a munkaviszony első két évében a fegyelmi szabályzat (*disciplinary procedure*) alkalmazása nélkül felmondhat a munkavállalónak. Ezt a kikötést – éppen a törvény szűk tárgyi hatálya miatt – a bíróság nem tekintette érvénytelennek, miután az nem minősült a törvény 3. cikk (2) bekezdése szerinti, a munkaadó felelősségét kizáró vagy korlátozó klauzulának. Úgy tűnik tehát, hogy a jogalkalmazás hajlik arra, hogy a munkavállalót a szerződéses feltételek kontrollja esetén fogyasztónak minősítse. A viszonylag tág értelmezést az említett 3. cikk (1) bekezdése teszi lehetővé. Ennek értelmében: *This section applies as between contracting parties where one of them deals on the other's written standard terms of business.* Azonban az is megfigyelhető, hogy az adott tényállás komplex értelmezése dönti el az *Unfair Contract Terms Act* alkalmazásának lehetőségét. Jó példa erre a *Peninsula Business Services Ltd. v. Mr J Sweeney* [2004] IRLR 94. ügy, amelyben az általános szerződési gyakorlatról, illetve a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől nagymértékben eltérő általános szerződési feltételekkel kapcsolatban született döntés, abból a megközelítésből, hogy a munkavállaló fogyasztó. Ezzel szemben a *Keen v. Commerzbank AG* [2007] ICR 623 ügyben egy, a munkáltató belátásától függő bónusz tárgyában mondta ki a bíróság, hogy ebben a kontextusban a munkavállaló nincs a fogyasztó jogállásában. Ebben az ügyben a bíróság jóval nagyobb döntési, feltételalakítási hatalmat biztosított a munkáltatónak, mint a fogyasztói szerződés vállalkozójának.

Az egymásnak ellentmondó, illetve az adott szerződést különböző megközelítésből tárgyaló ítéletek nyomán az *Act* viták kereszttüzébe került. Az *Act* hivatkozott 3. cikk (1) bekezdésének megfogalmazása óta sok minden megváltozott a munkaerőpiacon, és többen arra hívják fel a figyelmet, hogy a munkavállalói pozíció rendkívül sérülékennyé vált, és lényeges lenne egzakt választ találni a munkavállaló védelmére a munkáltató jogviszony-alakítási, teljesítési hatalmát illetően.⁴⁶ Mások azt kifogásolják, hogy az *Act*

⁴⁶ WATSON 1995.

több fogalom tekintetében nem határozza meg annak jelentését. Az egyik ilyen tisztázatlan fogalom a *Standard Form Contract*, ami nem csupán a fogyasztóvédelemben, hanem az *employment* területén is rendkívül fontos, különösen a később tárgyalt *implied terms* miatt is. Hugh Collins hangsúlyozza, hogy több területen – így a munkajogviszonyok esetében is – a feltételek egyoldalú meghatározása nem piaci viszonyok között történik, és nem teremthet reális versenyhelyzetet a másik fél számára. Ilyen körülmények között a jogalkotói beavatkozás éppen a verseny ösztönzését szolgálhatná, és csökkenthetné a versenyhiányos helyzetekből adódó hátrányokat.⁴⁷ Ebből a kritikai megközelítésből kiindulva Collins elemzi a 2005-ben közzétett jogalkotási javaslatot.⁴⁸ Megállapította, hogy a Commission által a tisztességtelen szerződési feltételekről szóló jogszabályokról készített felülvizsgálat olyan jogszabálytervezetet javasol, amely az általános szerződési feltételekkel megkötött munkaszerződések elkülönült kezeléséről rendelkezik. Érdemes idézni a Commission érveléséből. A Bizottság hangsúlyozta, hogy

„a Consultation Paper nemcsak arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes bírák a munkavállalót fogyasztóként kezelték, hanem arra is, hogy a munkaszerződések bizonyos jellemzőket osztanak meg az üzleti/gazdasági szerződésekkel. Felvetődött az a kérdés, hogy a munkaszerződéseket lehet-e üzleti/gazdasági szerződésként, fogyasztói szerződésként kezelni, vagy különálló kategóriaként kellene-e bevonni a szabályozás körébe. A projekt során számos munkahelyi terület szakértőjével konzultáltak. A Commission meggyőződése, hogy a munkaszerződésekre általában véve már elegendő ellenőrzés vonatkozik. Ezért nincs szükség a javasolt fogyasztóvédelmi intézkedések kiterjesztésére a munkavállalókra. Ugyanakkor fontos, hogy az írásbeli általános munkaszerződési feltételekben szereplő kizárások és felölősséghatárolások ellenőrzés alá tartozzanak. A konzultációs folyamatot

⁴⁷ COLLINS 2007: 11.

⁴⁸ The Law Commission and The Scottish Law Commission (LAW COM No 292); (SCOT LAW COM No 199) Unfair Terms In Contracts Report on a reference under Section 3(1)(e) of the Law Commissions Act 1965. See in this context The Law Commissions' 2002 Joint Consultation Paper, Unfair Terms Contracts (Law Commission Consultation Paper No 166), Scottish Law Commission Discussion Paper No. 119.

követően az a döntés született, hogy a munkaszerződéseket külön kategóriaként kell kezelni.”⁴⁹

Úgy tűnik, hogy ez az álláspont az idők folyamán nem változott, legalábbis ezt tükrözi a 2015. évi Consumer Rights Act. A törvény 61. §-a határozza meg a tisztességtelen szerződési feltételek fogalmát. Rögzíti a fogalom objektív hatályát, amely szerint: „Ez a rész az üzletember és a fogyasztó közötti szerződésekre vonatkozik. Ez nem foglalja magában a munkaszerződést és a tanulói szerződést.”

A MUNKASZERZŐDÉS MINT ÁLTALÁNOS
SZERZŐDÉSI FELTÉTELLEL MEGKÖTÖTT
SZERZŐDÉS – LEHETŐSÉGEK ÉS ELLENTMONDÁSOK
A MAGYAR SZABÁLYOZÁSI KÖRNYEZETBEN

a) Az általános szerződési feltételek értelmezése és beépülése a munkaszerződésbe

Kiindulópontként a hatályos Mt. 31. §-a és az általa hivatkozott Ptk.-rendeletek szolgálhatnak. Az Mt. 31. §-a alkalmazni rendeli a Ptk. 6:77–6:78. §-ait, amelyek az általános szerződési feltétel fogalmáról, valamint az általános szerződési feltétel szerződéses tartalommal való válásáról rendelkeznek. Alkalmazni kell továbbá a 6:80–6:81 §-t, a szerződési feltételek és az általános szerződési feltételek ütközéséről, és végezetül a 6:102. §-t, amely a tisztességtelen általános szerződési feltételeket szabályozza. Ebből a felsorolásból is látható, hogy a jogalkotó a munkaszerződést nem tekinti fogyasztói szerződésnek, és így a munkavállalót sem minősíti fogyasztónak (lásd erről alább).

A Ptk. 6:77. § (1) bekezdése értelmében általános szerződési feltételnek minősül az a szerződési feltétel, amelyet az alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg. A Ptk. 6:78. § (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy az általános szerződési feltétel akkor válik

⁴⁹ The Law Commission and the Scottish Law Commission 12.

a szerződés részévé, ha alkalmazója lehetővé tette, hogy a másik fél annak tartalmát a szerződéskötést megelőzően megismerje, és ha azt a másik fél elfogadta. A Ptk. 6:77. § (1) bekezdés első elemének meghatározó része, hogy ezt a feltételt több szerződés megkötése szándékával állította össze az alkalmazója. Így ebből a körből kizárhatjuk azt a szerződés megkötése előtt egyoldalúan kialakított feltételt, amelyet csupán egy munkaszerződés megkötése vezérelt. Ez ugyanis nem más, mint egy egyszerű ajánlat. Úgy tűnik tehát, hogy pusztán e szabályhely alapján szinte magától értetődőnek tűnik az általános szerződési feltételek és a munkaszerződés kapcsolata, hiszen a munkaszerződések túlnyomó többsége úgynevezett standardizált szerződés.

A következő lépésben azt kell feltárni, hogy az egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül kialakított feltételek, amelyeket egyedileg nem tárgyaltak meg, hogyan válhatnak a munkaszerződés részévé. Ehhez meg kell vizsgálni a munkaszerződés tartalmát, továbbá a munkaszerződés megkötésének mechanizmusát. A munkaszerződés tartalma szempontjából lényeges az Mt. 45. § (1) bekezdése, amely meghatározza a munkaszerződés szükséges, mellőzhetetlen tartalmi elemeit. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a munkaszerződés „megállapodási” része az általános szerződési feltételek szempontjából csak ezekre korlátozódik. A felek ezenkívül bármilyen más kérdésben is megállapodhatnak, és ez a megállapodás kétféle módon jöhet létre. Az egyik módszer az, amikor a munkáltató ezeket a szerződéses feltételeket is előre meghatározza, és így ezek – témánk szempontjából – osztják a szükséges tartalmi elemek sorsát. A másik módszer az, amikor a felek ezeket az „egyéb” feltételeket közösen alakítják ki, vagy legalábbis egyedileg megtárgyalják. Ez utóbbi nem tipikus, hiszen egy ilyen tárgyalás a szerződés egészére vonatkozik. Az általános szerződési feltételek munkaszerződésbeli értelmezése szempontjából a legnagyobb problémát azok a feltételek jelentik, amelyeket a munkáltató egyoldalúan alakít ki, és nem képezik a munkaszerződés mellőzhetetlen, szükséges tartalmi elemeit. Ezek látszólag nem a munkaszerződésnek, hanem joghatásának, a munkajogviszonynak a tartalmát képezik, de a kép ennél árnyaltabb. A munkáltató ugyanis két módon határozhatja meg ezeket a feltételeket: egyedi jognyilatkozattal, tipikusan munkáltatói individuális utasítással, vagy szabályzattal, amely jogi természetét tekintve normatív utasításnak (témánk szempontjából irreleváns területeken határozatnak) minősül.

Erre a problémára a későbbiekben azzal összefüggésben térek ki, hogy egyáltalán milyen természetű feltételek minősülhetnek általános szerződési feltételeknek. Egyelőre maradjunk az általános szerződési feltételeknek a szerződésbe történő beépülésénél. A Ptk. 6:78. § (1) bekezdése félreérthetetlenül fogalmaz: ehhez az szükséges, hogy e feltételek tartalmát a másik fél a szerződéskötést megelőzően megismerje és elfogadja. E ponton azonban figyelmet érdemel az Mt. 46. §-a, amely a munkáltató írásbeli tájékoztatási köteleességéről rendelkezik. Az (1) bekezdés a felvezető mondatában rögzíti, hogy a munkáltató legkésőbb a munkajogviszony kezdetétől számított hét napon belül írásban tájékoztatja a munkavállalót bizonyos tényekről, körülményekről, amelyek közül nem egy általános szerződési feltételnek is minősíthető. Másképpen fogalmazva, ezek között fellelhető olyan, ami a munkaszerződésből kimaradt, és valamilyen módon mégis meghatározhatja a munkajogviszony tartalmát.⁵⁰ Álláspontom szerint ebbe a körbe tartozhat a munkakörrel járó feladatokról szóló tájékoztatás (a munkaköri leírás). Előkérdés: miért tekinthető egyáltalán a munkaköri leírás általános szerződési feltételnek? Annak ellenére, hogy a munkakörben történő megállapodás a munkaszerződés mellőzhetetlen, szükséges tartalmi eleme, a munkavállaló nem minden esetben ismeri a munkaköri elnevezés mögött lévő, a konkrét munkakörbe tartozó feladatokat. Ezeket a munkáltató általában egyoldalúan alakítja ki, a saját technológiai, szervezeti adottságainak megfelelően és költséghatékonysági szempontok figyelembevételével. Előfordulhat, hogy egy adott szervezeten belül vagy a tradicionális szervezet nélkül működő munkáltatóknál a legkülönbözőbb munkaköri elnevezések léteznek, rendkívül változatos konkrét munkaköri feladatokkal. A probléma abban az esetben releváns témánk szempontjából, amikor a munkakör elnevezése alapján általánosan elvárható feladatok eltérnek a munkaköri leírásban foglaltaktól. Álláspontom szerint azon túl, hogy a munkakörben történő megállapodás súlya miatt is lényeges a szerződés megkötése előtt valamennyi ide tartozó köteleesség tisztázása, a munkakör elnevezése és a tényleges feladatok közötti diszkrépancia felvetheti a Ptk.

⁵⁰ Lásd erről részletesen KISS 2014.

6:102. §-ában foglalt tisztességtelen szerződési feltételek tényállásának megvalósulását is.

A másik releváns tényállás a munkaidővel kapcsolatos annak ellenére, hogy a munkaidő meglehetősen részletes szabályozásban részesül az Mt.-ben. A most tárgyalandó 46. § (1) bekezdés e) pontja értelmében a tájékoztatási kötelezettség körébe tartozik a napi munkaidő tartama, a hét azon napjaira vonatkozó információ, amelyekre munkaidő osztható be, a beosztás szerinti napi munkaidő lehetséges kezdő és befejező időpontja, a rendkívüli munkaidő lehetséges tartama, a munkáltató tevékenységének sajátos jellege. Az Mt. 96. § (1) bekezdés értelmében a munkaidő-beosztás szabályait (munkarend) a munkáltató állapítja meg, és erről a 18. § szerint tájékoztatja a munkavállalót. Az Mt. 18. § (1) bekezdés szerint a jognyilatkozatra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, ha munkaviszonyra vonatkozó szabály valamely fél számára tájékoztatási kötelezettséget ír elő. A tájékoztatást – munkaviszonyra vonatkozó szabály eltérő rendelkezése hiányában – olyan időben és módon kell megtenni, hogy az lehetővé tegye a jog gyakorlását és a kötelezettség teljesítését. A (2) bekezdés azt rögzíti, hogy a tájékoztatást közölni kell tekinteni, ha azt a helyben szokásos és általában ismert módon közléstesszik. A hivatkozott rendelkezések összevetése számos kérdést indukál. Elsőként: amennyiben az Mt. 96. §-ában rögzített munkarend szerződési feltételnek minősül, elegendő-e akár az Mt. 18. vagy a 46. § alkalmazása ahhoz, hogy ez az általános szerződési feltétel az adott munkaszerződés részévé váljon? Másodszor: egyáltalán milyen jogi természetű jognyilatkozatok alkalmasak arra, hogy általános szerződési feltételekként lehessen őket minősíteni? Ezek az előkérdések azért lényegesek, mert úgy tűnik, hogy a Ptk. 6:78. § és az Mt. 46. § közötti diszcrepancia azt jelenti, hogy az utóbbi nem felel meg annak a követelménynek, amely által egy általános szerződési feltétel az egyéni szerződés részévé válik.

E kérdések tisztázását megelőzően még egy „előkérdés” tárgyalható ezen alpont keretei között. Nevezetesen az, hogy a munkaszerződés esetén – és egyáltalán a munkajogban – mi minősül általános szerződési feltételnek, ami viszont szükségessé teszi a munkaszerződés és a munkajogviszony struktúrájának rövid elemzését. A munkaszerződés az uralkodó álláspont szerint az úgynevezett *incomplete contract* kategóriájába tartozik.

Ezzel összefüggésben hangsúlyozni kell, hogy az *incomplete contract* és a vele együtt kategorizált *relational contract* alapvetően a gazdasági, kereskedelmi ügyleti forgalomban játszik jelentős szerepet.⁵¹ Itt is elsősorban azoknál a szerződéseknél, amelyek tartamszerződések, és a felek kifejezett szerződési feltételei (*express terms*) mellett több úgynevezett benne rejlő feltételt (*implied terms*) tartalmaznak. Az *express terms* és az *implied terms* egymás mellett élése, egymáshoz való viszonya számos probléma forrása, komoly elméleti vitákat indukált, továbbá a judikatúra számára is feladja a leckét. Ennek a problémának kissé távolabbról indított megközelítése során az első kérdés az, miért és hogyan alakulhat ki az *incomplete contract* egyáltalán. A probléma gyökere mind a kereskedelmi jogban, mind a munkajogban közös, annak ellenére, hogy hatása több ok miatt is eltérő. A részletek mellőzésével itt elegendő csupán utalni a szabályozás jellegére és az adott szerződés tartamjellegéből adódó következményekre.

Ami a szabályozás jellegét illeti, legalábbis a munkajogban számos korábban kétes értékű „benne rejlő” feltételt jogszabályban rögzítettek, így a szerződés, illetve a jogviszony kifejezett tartalmává vált. Jó példa erre a munkáltató foglalkoztatási köteletségének (a munkajogviszony időtartama alatt a munkával ellátás köteletségének) alakulása időben és az egyes jogrendekben. Így a *common law* hosszú ideig ellenállt ennek a feltételnek, és később e feltétel munkáltatói köteletségként való elismerésének. Az eredeti szerződéses elv, nevezetesen, hogy a *master-servant* viszony alapján a *servant* csak a szolgáltatás teljesítésére, a *master* pedig az ellenérték megfizetésére köteles, továbbá, hogy a *master* szinte jogkövetkezmények nélkül visszautasíthatja a *servant* teljesítését, és az utóbbi ekkor ellenértékre sem jogosult,⁵² csak hosszabb időn keresztül és egyes esetek kontextusában változott meg. Ez az álláspont

⁵¹ Az *incomplete contracts* és a *relational contracts*, továbbá e szerződések lehetséges tárgyai és az e jellemzők közötti kohézióról lásd többek között BAKER–KRAWITZ 2006; POSNER 2003; GOETZ–SCOTT 1981.

⁵² Jól tükrözi azt az állapotot, amely lehetővé teszi a munkáltatónak a számára már érdektelenné vált jogviszonyból való szabadulás lehetőségét, Lord Davey kijelentése: *employer may refuse to employ [an individual] for the mistaken, capricious, malicious or morally reprehensible motives that can be conceived, but the workman has no right of action against him. Allen v. Food* [1898] AC 1, 172.

azonban a *contract of employment* tekintetében nem volt tartható, ugyanis a teljesítménybérben foglalkoztatottak esetében feloldhatatlan feszültséghez vezetett. A teljesítménybér díjazással foglalkoztatottakon túl egyre több olyan tevékenység merült fel, ahol a folyamatos foglalkoztatás a munkavállaló számára alapvető jelentőségű. Ilyennek tekinthetők azok a munkakörök, ahol a publicitás a munkakör magától értetődő elemévé vált. Ennél is jelentősebb az a terület, ahol a feladat teljesítése egyben a folyamatos tanulás szakmai feltételeként minősíthető. Annak ellenére, hogy a *statutory law* kifejezetten nem szabályozza a foglalkoztatási kötelességet, a jogalkalmazás által ez már nem tekinthető „támaszték nélküli” *implied terms*-nek, hanem a jogalkalmazás által úgynevezett *mandatory rules*-nak minősülnek.⁵³

Összehasonlításképpen: a foglalkoztatási kötelesség (*Beschäftigungspflicht*) megítélése a német jogban a fentiekben ismertetett szemlélettől merőben eltérő. E kötelesség minősítésének alapja a *Grundgesetz* 2. cikkének első mondata, amely szerint mindenkinek joga van személyisége szabad kibontakoztatására.⁵⁴ A német jogban egyértelmű, hogy a munka, a munkavégzés szabadsága ennek egyik eszköze. Az alapintézmény – a *Dienstvertrag*, és majd jóval később az *Arbeitsvertrag* – azonban a BGB-ben található. A foglalkoztatási kötelesség a BGB alapján egészen a II. világháborút megelőző évekig ismeretlen volt a német jogban, az uralkodó felfogás szerint a munkáltató – bizonyos korlátok között – szabadon rendelkezett a munkavállaló munkaerejével. E tekintetben a foglalkoztatási kötelesség elismerésének fejlődéstörténete némiképpen hasonló volt az angol jogban végbement folyamathoz. A tárgyalt kötelesség csak kifejezetten erre irányuló megállapodás által vagy a munka sajátos jellege miatt terhelte a munkáltatót.⁵⁵ A BGB-be 2017-ben beillesztett §611a tartalmazza a munkaszerződés fogalmát, és a rendelkezés első bekezdése különös gondot fordít a függőség (*persönliche Abhängigkeit*) hangsúlyozására, sőt annak bizonyos indikátorai

⁵³ Az *implied terms* két típusa, az úgynevezett *default rules* és a *mandatory rules* közötti különbségről lásd RILEY 2000.

⁵⁴ *Jeder hat das Recht auf die freie Entfaltung seiner Persönlichkeit, soweit er nicht die Rechte anderer verletzt und nicht gegen die verfassungsmäßige Ordnung oder das Sittengesetz verstößt.*

⁵⁵ Ez korábban elsősorban az úgynevezett *Bühnenvertrag*-ot jellemezte. Lásd erről SCHAUB 2002: 1188.

meghatározására, a második bekezdés a munkáltató köteleességével összefüggésben azonban csak az alábbiakat rögzíti: *Der Arbeitgeber ist zur Zahlung der vereinbarten Vergütung verpflichtet*. Önmagában tehát a BGB-ből a munkáltató foglalkoztatási köteleességét, akár mint a munkaszerződésben benne rejlő feltételt, levezetni nem lehet.

A foglalkoztatási köteleesség a német jogban is a jogalkalmazás által vált elismertté. A *Bundesarbeitsgericht* először 1955-ben hozott döntést arról, hogy a munkáltatót, amennyiben a felek között vitathatatlanul fennáll a munkajogviszony, foglalkoztatási köteleesség terheli. Ezt a megítélést a bíróság az általános személyiségi jog védelméből vezette le.⁵⁶ Ez a döntés elsősorban azért figyelemre méltó, mert a szövetségi munkaügyi bíróság nem egy meghatározott sajátossággal rendelkező munkavállalói csoportra vonatkoztatva mondta ki a munkáltató jelzett köteleességét, hanem általános jelleggel. A döntés alapjául nem a szerződés tan, hanem az alkotmány (*Grundgesetz*) szolgált, központi eleme pedig a személyiségi védelem.

Végezetül utalok a magyar Mt. megoldására, amely a 42. § (2) bekezdésében rögzíti a munkáltató foglalkoztatási köteleességét.

Ezt az összehasonlítást azért volt szükséges elvégezni, mert rávilágít arra, hogy az általános szerződési feltételek munkajogi értelmezése csak abban az esetben lehetséges, ha a felek vagy az egyik fél mozgástere széles, és a jog lehetővé teszi, hogy érdekeit viszonylag szabadon érvényesíthesse. Az adott szerződésnek tehát az *incomplete contract* sajátosságait kell hordoznia. Ehhez az szükséges, hogy a jogalkotó lehetőséget adjon a kifejezett feltételek mellett a szerződésben benne rejlő feltételek alakítására, és ezáltal a jogalkotónak lehetősége legyen a megfelelő „közzvetett” általános kontroll kiépítésére. Úgy tűnik, hogy a magyar munkajogi szabályozás – a jogpolitika szándéka szerint a világ legrugalmasabb kódexe – a munkaszerződés tekintetében ezt nem valósította meg. Nyomatékosítani kívánom, hogy ez a megállapítás nem kritika a jogalkotó felé, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy a társadalom a rendszerváltoztatás bármely időszakában is elbirt volna egy ilyen törvényt, illetve munkaszerződést. A kitekintés csupán arra irányult, hogy egy ilyen munkajogi jogszabályi környezet mellett egyáltalán

⁵⁶ BAG AP 2 zu § 611 BGB – *Beschäftigungspflicht*.

lehet-e a munkaszerződést akár általános szerződési feltételekkel megkötött szerződésnek minősíteni. Ez a kérdésfelvetés már előre azt sejteti, hogy azok a korábban érintett munkajogi intézmények, amelyek első látásra is ellentmondásban állnak a Ptk. általános szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezéseivel, mintha nem is azzal a rendeltetéssel íródtak volna, hogy a Ptk. vonatkozó szabályainak megfeleljenek.

b) Milyen jognyilatkozatok tekinthetők általános szerződési feltételeknek a munkaszerződés tekintetében?

A Ptk. 6:77. §-a magától értetődően nem foglalkozik az általános szerződési feltételek megjelenési formájával. Ezt azonban nem mellőzhetjük a munkaszerződés esetében a munkaszerződés és a munkajogviszony tartalmának különbsége, valamint a munkajogviszony tartalmát meghatározó szubordináció miatt. A munkajogban az általános szerződési feltételek – a hagyományos szerződési ajánlat mellett – álláspontom szerint két módon jelenhetnek meg. Az egyik a munkáltató úgynevezett belső szabályzatai, a másik – aminek megítélése e tekintetben meglehetősen kétséges – a kollektív szerződés. A munkajog sajátosságai miatt indokolt mindkettő rövid elemzése.

ba) A belső szabályzatok mint lehetséges általános szerződési feltételek

A munkáltatói szabályzatok témája hosszú ideig elhanyagolt területe volt a magyar munkajognak, illetve a munkajogtudománynak. A rendszerváltoztatás előtti időszakban „vállalati szabályozás” gyűjtőfogalma alatt kezelték ezeket a szabályzatokat, nemegyszer munkaviszonyra vonatkozó szabályként minősítve őket.⁵⁷ Ennek megfelelően ezek a szabályzatok gyakorlatilag a jogszabály belső, vállalati szintű végrehajtási rendelkezései voltak, nem sok közük volt a kontraktualitáshoz. A szabályzatok jogi természetének árnyaltabb megközelítésével találkozhatunk Román László tanulmányában.⁵⁸ Munkájában igyekezett a munkáltatói szabályzatokat elhatárolni az akkori kollektív szerződéstől, egyben megkísérelte meghatározni az utóbbinak jogi természetét. A rendszerváltoztatás után a munkakódexekben kialakított „munkaviszonyra vonatkozó szabály” fogalmába nem tartozott bele

⁵⁷ BOGYAY 1983: 36–60.

⁵⁸ ROMÁN 1970: 67.

a munkahelyi szintű belső szabályzat,⁵⁹ és úgy tűnik, hogy a jogalkotó annak ellenére megfelelkezett róla, hogy napjainkra egyre több ilyen jellegű szabályzat születik, és jelentős hatásuk van a munkaszervezetek működésére, a foglalkoztatás minőségére. A hatályos Mt. 17. §-a csupán annyit rögzít, hogy az egyoldalú jognyilatkozatokat és az egyoldalú kötelezettségvállalást a munkáltató által egyoldalúan megállapított belső szabályzatban vagy egyoldalúan kialakított gyakorlat érvényesítésével (együtt: munkáltatói szabályzat) is megteheti. A kommentárirodalom ezeket a szabályzatokat sajátos egyoldalú jognyilatkozatoknak minősíti, amelyek jelentősége a munkaszerződés blankettaszerződés jellegében mérhető le.⁶⁰ A munkáltató a munkaszerződés által szabadon hagyott relációkat igyekszik kitölteni ezekkel a szabályzatokkal, azonban ott nincs szerepük, ahol „a munkajogviszony szerződésen kívüli szabályozásának faktora a kollektív szerződés”.⁶¹ A munkáltatói szabályzat és a kollektív szerződés jogi természete egymástól eltérő, legfeljebb bizonyos – de eltérő jellegű és kiterjedésű – normativitásuk mutat némi közös vonást. A hivatkozott kommentár a munkáltatói szabályzatokat normatív utasításnak nevezi, és ebben a minőségében – szemben a kollektív szerződéssel – mozgásterét a jogi norma szigorúbban behatárolja.

Témánk szempontjából lényeges a szabályzatok tartalmuk szerinti osztályozása. Léteznek olyan normatív utasítások, amelyek a munkaszerződés keretei között a munkavállalókra vagy azok egy csoportjára kötelezettségeket tartalmaznak, egy másik csoportjuk viszont csupán a munkáltatót jelöli meg címzettként, és számos esetben egyoldalú kötelezettségvállalásként minősíthető a hatályos Mt. 16. §-ában foglaltaknak megfelelően. Ez az utóbbi rendelkezés azért érdekes, mert a 16. § (2) bekezdése szerint a kötelezettségvállalás a jogosult terhére módosítható vagy azonnali hatállyal felmondható, ha a jognyilatkozatot tevő körülményeiben a közlést követően olyan lényeges változás következett be, amely a kötelezettség teljesítését lehetetlenné

⁵⁹ A hatályos Mt. 13. §-a értelmében „e törvény alkalmazásában munkaviszonyra vonatkozó szabály a jogszabály, a kollektív szerződés és az üzemi megállapodás, valamint az egyeztető bizottságnak a 293. §-ban foglaltak szerint kötelező határozata”.

⁶⁰ BANKÓ–BERKE–KISS 2019: 116.

⁶¹ BANKÓ–BERKE–KISS 2019: 116.

tenné, vagy aránytalan sérelemmel járna. A hivatkozott kommentár ezzel összefüggésben megjegyzi, hogy ez a rendelkezés összhangban van a Ptk. 6:591. § (1) bekezdésével, amennyiben az egyszeri szolgáltatásra irányuló kötelezettségvállalást érvényesen a teljesítés előtt lehet visszavonni, ha a kötelezettség elvállalása után a kötelezett körülményeiben olyan lényeges változás állott be, hogy a kötelezettségvállalás teljesítése többé el nem várható. E rendelkezés (2) bekezdése arról rendelkezik, hogy a határozatlan időre szóló, rendszeres szolgáltatásra irányuló kötelezettségvállalást a kötelezett bármikor visszavonhatja. A (3) bekezdés rögzíti továbbá, hogy a kötelezettségvállalás visszavonása esetén a már teljesített szolgáltatás visszakövetelésének nincs helye. A hivatkozott kommentár megjegyzi, hogy az Mt. ezeket a tényállásokat nem szabályozza, holott a gyakorlatban sokszor előfordul, hogy a munkáltató nem egyszeri teljesítésre vállal kötelezettséget, hanem például havi rendszerességgel teljesít valamilyen juttatást.⁶² Ebben a kontextusban a munkajogi jogalkalmazás azt az álláspontot képviselte, hogy amennyiben a munkáltató egyoldalú jognyilatkozata alapján különösebb konkrét vagy körülírt feltétel és időhatározás megjelölése nélkül teljesít, az egyoldalú jognyilatkozattal vállalt kötelezettség tartalma utóbb mintegy a szerződés részévé, tartalmává válik, és ebből következően ezt egyoldalúan nem módosíthatja, illetve nem vonhatja vissza.

Ezzel a megközelítéssel összefüggésben az alábbi megjegyzés indokolt. A Ptk.-ra való hivatkozás annyiban megkérdőjelezhető, hogy a Ptk. hivatkozott szabályai a közérdekű célra történő kötelezettségvállalásra vonatkoznak. A hatályos Mt. 16. §-ához fűzött indokolás kiemeli, hogy az egyoldalú kötelezettségvállalás a „kötelemfakasztó” egyoldalú jognyilatkozat egyik sajátos formája. Amennyiben az egyoldalú kötelezettségvállalást ebben az értelmében mint konkrét címzett jognyilatkozatot értelmezzük, rá valóban igaz a 15. § (4) bekezdése, nevezetesen az egyoldalú jognyilatkozat a címzettel való közléssel válik hatályossá, és – a törvény eltérő rendelkezése hiányában – csak a címzett hozzájárulásával módosítható vagy vonható vissza. A 16. § (3) bekezdése azonban – mondhatni – a normatív egyoldalú kötelezettségvállalás esetére megengedi a jogosult terhére történő

⁶² BANKÓ–BERKE–KISS 2019: 114.

módosítást vagy az azonnali hatályú felmondást, ha a jognyilatkozatot tevő körülményeiben a közlést követően olyan lényeges változás következett be, amely a kötelezettség teljesítését lehetetlenné tenné, vagy aránytalan sérelemmel járna. Az indokolás szerint az előbbieken említett, a bíróságok által kialakított „méltánytalan gyakorlat” enyhítése volt a cél. Az indokolás hangsúlyozza továbbá, hogy a (2) bekezdést nem lehet kiterjesztően értelmezni. Ebből következően

„a kötelezettséget vállaló csak a jövőre nézve módosíthatja, illetve mondhatja fel jognyilatkozatát, amelyből az következik, hogy az általa már nyújtott szolgáltatást nem követelheti vissza. Ugyanezen okból nem enyészik el a fél azon igénye sem, amely a módosítás, illetve a felmondás időpontja előtt, kifejezetten a kötelezettségvállalásra tekintettel keletkezett. Így például a prémiumfeladatot meghatározó egyoldalú jognyilatkozat felmondása esetén a munkavállalónak módja van azt igazolni, hogy olyan többlettenyességet végzett, amelyet kötelezettségvállalás hiányában nem látott volna el, s erre nem is lett volna köteles”.⁶³

A munkáltatói szabályzatokkal kapcsolatban összefoglalásképpen a következő következtetések vonhatók le. A belső szabályzatok konkrét tartalmuk szerinti osztályozása változatos képet mutat. Ezek vonatkozhatnak a munka díjazásának alapbéren kívüli elemeire, a teljesítménykövetelmények meghatározására stb. A belső szabályzatok másik tipikus területe a munkaidő, így például magának a munkarendnek a meghatározása. A belső szabályzatok előírhatnak továbbá magatartási szabályokat, szociális, ellátási jellegű juttatásokat, támogatásokat. A belső szabályzatok egy része tehát jelentős a munkajogviszony tartalma szempontjából. Ezért nem tartom megalapozottnak azt a megállapítást, amely szerint „munkáltatói szabályzatban érvényesen nem lehet általános szerződési feltételt kikötni, azért, mert az nem tekinthető kétoldalú megállapodásnak.” A szerző hozzáteszi ugyan, hogy arra azonban van mód, hogy „a munkáltató szabályzatában rögzített eltérést a felek szóban is megtárgyalják és megállapodjanak benne”.⁶⁴

⁶³ Indokolás a 16. §-hoz.

⁶⁴ KULISITY 2023: 387.

Más szerzők a belső szabályzatot mint általános szerződési feltételt árnyaltabban közelítik meg.⁶⁵ Ez utóbbi szerzők kiemelik:

„különösképpen indokolt lenne, hogy az általános szerződési feltétel (például munkáltatói szabályzat) csak akkor váljon a szerződés részévé, ha az azt alkalmazó fél (munkáltató) lehetővé tette, hogy a másik fél annak tartalmát már a szerződéskötést megelőzően megismerje, annak lényeges tartalmi elemeire vonatkozóan előzetesen tájékoztatást kapjon, és ha azt kifejezetten vagy ráutaló magatartással elfogadta”.⁶⁶

Ez a kívánt követelmény lényegesen szigorúbb annál, mint amit a hatályos Mt. 17. § (2) bekezdése előír. Ennek oka véleményem szerint abban keresendő, hogy a munkajogi jogalkotó nem annak alapján fogalmazta meg ezt a szabályt, hogy a munkáltatói belső szabályzat minden további feltétel nélkül általános szerződési feltételként funkcionáljon. Továbbá tekintettel kell lenni a munkáltatói belső szabályzatok említett tartalmi differenciálására is, hiszen nem mindegyiket lehet tartalma alapján lehetséges általános szerződési feltételként minősíteni.

A Nádas György – Orosz Ferenc szerzőpáros értelmezése szerint a munkáltatói szabályzatok a munkajog szabályozási rendszerében sajátos helyet foglalnak el, a jog és nem jog határán helyezkednek el, ugyan nem jogforrások, de jogi relevanciájuk tagadhatatlan, tulajdonképpen *soft law* eszközök, „kvázi jogforrások”.⁶⁷ Azon túl, hogy ez az értelmezés felveti a „munkaviszonyra vonatkozó szabály” Mt.-beli fogalmának újragondolását, esetleg ezen intézmény megtartásának átgondolását, a szerzők úgy vélik, hogy a belső szabályzatok kódexbeli elhelyezése, az Mt. hivatkozása a Ptk.-ra, egyértelművé teszi, hogy „munkajogviszonyban az egyoldalú jognyilatkozatok rendelkezései is lehetnek általános szerződési feltételek, illetőleg azok tiszteztégtelennek is minősíthetőek adott esetben”.⁶⁸ Én ebben a tanulmányban a hatályos Mt. 17. § (2) bekezdését a belső szabályzatok közlését illetően

⁶⁵ GYULAVÁRI–KUN 2013.

⁶⁶ GYULAVÁRI–KUN 2013.

⁶⁷ NÁDAS–OROSZ 2024: 7.

⁶⁸ NÁDAS–OROSZ 2024: 7.

olyannak tekintem, amely nincs összhangban a Ptk. általános szerződési feltételekre vonatkozó szabályával. Mindezek alapján ismételten úgy vélem, hogy a munkajogi jogalkotó ezt a szabályt nem azzal a szándékkal fogalmazta meg, hogy a belső szabályzat minden további nélkül általános szerződési feltételként minősüljön.

Végezetül újra hivatkoznom kell a hatályos Mt. 46. §-ra, amennyiben a rendelkezés alapjául szolgáló irányelvben⁶⁹ és ennek megfelelően a hazai szabályban foglalt kötelezettségek elmulasztásának jogkövetkezményei legalábbis kétségesek. Egyértelmű továbbá, hogy a 46. § (1) bekezdése több ponton nem felel meg a Ptk.-ban foglalt követelményeknek. Kérdés ugyanakkor, hogy miért szükséges a munkáltatói belső szabályzatokat és az Mt. 46. §-t együtt kezelni az általános szerződési feltételek szempontjából. Ennek az az oka, hogy a 46. § (2) bekezdése szerint a munkáltató bizonyos alapvető kérdésekben a munkaviszonyra vonatkozó szabályokra hivatkozva adhat tájékoztatást. Kétségtelen, hogy a belső szabályzatokat nem kell munkaviszonyra vonatkozó szabályoknak tekinteni, de a gyakorlatban szinte azonosan is minősíthetők, legalábbis ebben a kontextusban.

Megállapítható tehát, hogy az általános szerződési feltételek munkajogi alkalmazása tekintetében a belső szabályzatok minősítését illetően számos ellentmondás található. Először: a belső szabályzatok témánk szempontjából releváns része – jogi természete szerint – normatív utasítás, ennek megfelelően a munkáltató, a kibocsátó nem ajánlatot tesz, hanem elrendel valamit. Ez már önmagában kétséggé teszi a belső szabályzat szerződéses feltételként való minősítését. Másodszor: az Mt. 46. §-a előírja, hogy a munkáltatók kötelesek tájékoztatást adni bizonyos feltételekről, amelyek a munkaviszony részét képezik. Harmadszor: az Mt. és a Ptk. releváns időszáma nem egyeztethető össze az általános szerződési feltételek konkrét munkaszerződésbe való beépülése szempontjából. Mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy egy konkrét munkajogi intézmény, amely első ránézésre úgy tűnik, hogy lehetőséget kínál az általános szerződési feltételként való minősítésre, több zavart okoz, mint amennyi megoldást kínál. A képet a kollektív szerződés e tekintetben történő elemzése sem teszi világosabbá.

⁶⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve (2019. június 20.) az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről.

bb) A kollektív szerződés mint általános szerződési feltétel

A kollektív szerződés általános szerződési feltételként való minősítésének vizsgálata azért szükséges, mert a munkajog normatív tartalmú kontraktuális forrása, amely napjainkban alapvetően befolyásolja nemcsak az egyéni munkajogviszonyok, hanem a munkajog egészének alakulását. A kollektív szerződés – ugyanúgy, mint a munkaszerződés – egy adott jogi környezetben működik. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kollektív szerződés intézményének kialakulása, beillesztése a magánjog szerződéses rendszerébe, továbbá a kollektív szerződés gazdaság- és jogpolitikai megítélése jelentős eltéréseket mutat az egyes országokban. Ez tükröződik a kollektív szerződéskötési képességnek, a kollektív szerződés hatályának, a kollektív szerződések egymás közötti hierarchiájának alakulása tekintetében is.

A kollektív szerződés mint általános szerződési feltételeket tartalmazó jogintézmény vizsgálatát két részre kell bontani. Először azt kell elemezni, hogy a kollektív szerződés rendelkezik-e olyan jellemzőkkel, amelyek alapján megfelel az általános szerződési feltételek absztrakt fogalmának. Amennyiben a válasz igenlő, úgy arra a kérdésre kell választ adni, hogy a kollektív szerződés és a munkaszerződés viszonylatában egyáltalán van-e értelme a kollektív szerződés általános szerződési feltétel jellegét vizsgálni. Ez utóbbi kérdés nem felesleges, hiszen a kollektív szerződés a munkaszerződéshez képest önálló intézmény, és mint önálló tényező, jelentős hatást gyakorol a munkajogviszony tartalmára.

Kiindulópontunk ismét az általános szerződési feltétel Ptk.-ban meghatározott fogalma. Ez a már tárgyalt definíció első látásra is több kétséget vet fel a kollektív szerződés mint általános szerződési feltétel hordozója tekintetében, mint amennyi mellette szólhat. Ebben a vonatkozásban az első kérdés az, hogy ki az az alkalmazó (az egyik fél), aki a kollektív szerződés feltételeit „egyoldalúan” meghatározza. Ebből adódik rögtön a második kérdés: mit jelent ebben a kontextusban az „egyoldalú” meghatározás? A helyzet megítélését bonyolítja, hogy a kollektív szerződés ugyan jogi természetét tekintve szerződés, azonban rendeltetését alapvetően normatív jogi természete határozza meg. A kollektív szerződés kettős jogi természete meglehetősen bonyolult feladatok elé állítja a jogalkotást, a jogalkalmazást

és a jogtudományt egyaránt.⁷⁰ A szerződésjellegből következően a kollektív szerződést két fél megállapodása hozza létre, amelyek közül az egyik a munkavállalók képviselőjének is tekinthető. Ebből az az értelmezés is következhetne, hogy a kollektív szerződés összekapcsolása az általános szerződési feltételekkel fogalmilag kizárt. A képlet azonban ennél összetettebb. A kollektív szerződés normativitása az átalakító hatály mellett a kiterjesztő hatállyal írható le a legjobban. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a kollektív szerződés azoknak a munkavállalóknak a munkajogviszonyát is meghatározza, akik nem tagjai annak a szakszervezetnek (munkavállalói érdekképviselői szervezetnek), amelyik a kollektív szerződést megkötötte, illetve nem tagjai egyetlen ilyen szervezetnek sem. Mindezen túlmenően a kollektív szerződés olyan munkavállalók leendő munkajogviszonyát is determinálja, akik a kollektív szerződés megkötése idején nem álltak az adott munkáltatóval munkajogviszonyban. A kollektív szerződés átalakító hatálya (ereje) azt jelenti, hogy a kollektív szerződés a munkaszerződés explicit tartalma mellett képes alakítani a munkajogviszony tartalmát.

A kollektív szerződés mint általános szerződési feltételként értelmezhető megállapodás mögött az egyéni és a kollektív autonómia kollíziójának a problematikája is meghúzódik. Ebben a vonatkozásban a kiindulópont az, hogy a munkajogviszony jogalapja a munkaszerződés, és nem a kollektív szerződés. Ez az egyszerű tétel azonban számos alakot ölthet. A munkaszerződés mint jogalap közvetlenül megjelenik még ott is, ahol a jogi norma a munkaszerződés kötelező tartalmát is meghatározza, mint például a magyar munkajogban. Előfordulhat azonban, hogy maga a kollektív szerződés tartalmazza a munkajogviszony minden „munkaszerződéses” elemét, amelyek azáltal válnak a munkaszerződés tartalmává, hogy a munkavállaló ezeket a feltételeket a munkaszerződés megkötése előtt megismerte, és azt elfogadta. Mielőtt ezt a problémát a magyar munkajog szabályozási, jogforrási környezetében megvizsgáljuk, szükséges egy megjegyzést fűzni a leírtakhoz, továbbá érinteni néhány külföldi jogrend felfogását és megoldását. Hangsúlyozandó ugyanis, hogy amennyiben eltekintünk a kollektív szerződésnek a munkajogban betöltött érdekiegyenlítő szerepétől, a tárgyalt probléma

⁷⁰ Lásd ebben a kontextusban KISS 2023.

szinte ugyanolyan okok miatt merülhetett fel, mint a gazdasági jogügyleti forgalomban. A tömegfoglalkoztatás következményeképpen a feltételek standardizálása a munkajogban is elkerülhetetlen volt. Továbbá, azon túl, hogy ez egyben a modern munkajog egyik lényeges szociálpolitikai vívmánya volt, a kollektív szerződések hálózatának csakhamar kimutathatóvá vált a nem lebecsülendő gazdasági hatása is. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kollektív szerződés bizonyos tekintetben az egyes munkavállaló érdekét (is) kifejező, relatíve önálló, eltérő érdekhálózattal és tartalommal is rendelkezik.

Az eredeti kérdésünkre – nevezetesen: lehet-e a kollektív szerződést általános szerződési feltételként értelmezni – az Mt. és a Ptk. együttes vizsgálatára van szükség. Az Mt. 287. § határozza meg a kollektív szerződés alanyait. Ennek értelmében kollektív szerződést köthet a munkáltató, a tagok felhatalmazása alapján a munkáltatói érdekképviselői szervezet, továbbá a szakszervezet vagy szakszervezeti szövetség. Megfigyelhető, hogy a tagok – azaz a képviseltek – általi felhatalmazásról a jogalkotó csak a munkáltatói érdekképviselések esetében tesz említést. A kollektív szerződés megkötése előkészítésének folyamatáról a jogalkotó nem szól, ez mintegy magától értetődően a kollektív szerződést megkötő felek belső ügye. Korábban azt a kérdést tettem fel, hogy ki az az alkalmazó (az egyik fél), aki a kollektív szerződés feltételeit „egyoldalúan” meghatározza. A kollektív szerződés esetében a normatív rész alkalmazója a munkáltató, azaz a kollektív szerződést megkötő felek egyike. A kollektív szerződésben foglalt feltételek alkalmazója tehát teljesen nem azonos a kollektív szerződés megalkotójával. Ez a körülmény azonban elhalványul az érintett munkavállaló szemszögéből, különösen abban az esetben, ha nem tagja a kollektív szerződést megkötő szakszervezetnek, illetve semmilyen szakszervezetnek, vagy amennyiben a kollektív szerződés megkötésekor nem állt munkajogviszonyban az érintett munkáltatóval. A kollektív szerződésben foglalt feltételek általános szerződési feltétel jellege erősödik az Mt. 279. § (3) bekezdése által, amely rögzíti, hogy a kollektív szerződés munkaviszonyra vonatkozó rendelkezésének hatálya a munkáltatóval munkaviszonyban álló valamennyi munkavállalóra kiterjed.

Szigorúan a munkavállaló oldaláról szemlélve a kollektív szerződést, olyan jognyilatkozatról van szó, amely tartalmának kialakításában ő nem működött közre, és amelyet nyilvánvalóan több munkaszerződés megkötése

céljából hoztak létre, és amelynek a feltételeit egyedileg vele nem tárgyalták meg. Ebből a szempontból az sem mellékes, hogy „az általános szerződési feltétel akkor válik a szerződés részévé, ha alkalmazója lehetővé tette, hogy a másik fél annak tartalmát a szerződéskötést megelőzően megismerje, és ha azt a másik fél elfogadta”.⁷¹ És ezen a ponton ismételtén utalnom kell az Mt. 46. § (1) bekezdésére, amely a munkáltató tájékoztatási kötelességével kapcsolatban arról rendelkezik, hogy a munkáltatónak legkésőbb a munkaviszony kezdetétől számított hét napon belül írásban tájékoztatnia kell a munkavállalót arról, hogy a munkáltató kollektív szerződés hatálya alá tartozik-e. Ugyanakkor a tájékoztatási köteleesség kiterjedhet olyan feltételekre is, amelyek nagy valószínűséggel részei a kollektív szerződésnek, mert egyébiránt diszpozitív szabályozás vonatkozik rájuk, azaz a kollektív szerződés eltérhet a jogi norma tartalmától.⁷² Ezzel összefüggésben érdemes idézni a tipikus munkaszerződési formulát, amelynek értelmében „az itt nem szabályozott kérdésekre a mindenkor hatályos kollektív szerződés rendelkezéseit kell alkalmazni”.

Mennyiben felel meg ez a konstrukció a Ptk. hivatkozott követelményének? Csupán az Mt. rendelkezéseit betartva, a kollektív szerződésben foglalt feltételek beépülnek-e a munkaszerződésbe? Ezzel összefüggésben indokolt utalni a korábbi Mt. 38. § (2) és (3) bekezdésére. E szabályozás értelmében a munkáltató köteles volt elősegíteni, hogy a kollektív szerződést a munkavállalók megismerjék, továbbá köteles volt ellátni a kollektív szerződés egy-egy példányával azt a munkavállalót, akinek munkaköri kötelessége a kollektív szerződés rendelkezéseinek alkalmazása, valamint az üzemi tanács tagjait és a szakszervezet munkahelyi tisztségviselőit. Ezeket a példákat azért hoztam fel, mert látható, hogy a feltett kérdésre a válasz korántsem egyértelmű, sőt, azt állíthatjuk, hogy több a kétség a kollektív szerződés általános szerződési feltételként való minősítése tekintetében. Ennek egyik oka a kollektív szerződés kiterjesztő hatálya és relatív átalakító ereje. A kiterjesztő hatály abból a szempontból lényeges, mert akár úgy is értelmezhető, hogy mintegy kiváltja annak a követelménynek a teljesülését, ami által az általános szerződési feltételek a munkaszerződés részévé válnak. Az Mt. ugyan a kollektív

⁷¹ Ptk. 6:78. § (1) bekezdés.

⁷² Mt. 277. § (2) bekezdés.

szerződés személyi hatályáról rendelkezik, de ha a kiterjesztő hatályt együtt vizsgáljuk az átalakító erővel, akkor egyértelmű, hogy a kollektív szerződés tárgyi hatályáról is rendelkezik a jogalkotó. Az más kérdés, hogy ettől a felek a munkaszerződésben eltérhetnek-e, vagy sem.

És ez az utolsó mondat átvetve a második kérdésünkhöz – annak ellenére, hogy az elsőre nem adtunk egyértelmű választ. Nevezetesen, van-e értelme a magyar munkajogban a kollektív szerződés tartalmát általános szerződési feltételnek minősíteni, illetve ekként értelmezni? Talán az e kérdésre adható válasz közelebb vihet az első kérdés megválaszolásához, illetve a probléma egészének a feltárásához. A probléma vizsgálatánál hasznosnak tartom a német jogi megoldás rövid bemutatását. A BGB szerint az általános szerződési feltételek alkalmazása a munkaszerződés tekintetében – a munkajogi sajátosságokat figyelembe véve – lehetséges, azonban a kollektív szerződésekre ez nem terjed ki.⁷³ Ezzel összefüggésben a BGB indokolása utal a kollektív autonómia (*Tarifautonomie*) kiemelt jelentőségére (*Tarifhoheit*). Jól mutatja ezt a *Grundgesetz* 9. cikkelye, amely az egyesülési szabadság (*Vereinigungsfreiheit*) biztosítása tekintetében az alapjogok közvetlen hatályát rögzíti, és így kivételnek számít az alapjogok közvetett hatályának elvén nyugvó német szabályozásban.⁷⁴ Az elméleti szintű indokolás mellett prózai oka is van a kollektív szerződés kizárásának az általános szerződési tartalmi kontroll (*Inhaltskontrolle*) alól. A hivatkozott rendelkezés értelmében ugyanis a kollektív szerződés ebben az összefüggésben jogi normának minősül.⁷⁵ Hangsúlyozandó, hogy ez a minősítés csak ebben az összefüggésben releváns. Egyébként jogi természetét tekintve a kollektív szerződés egy szerződés, és tartalma érvényességének vizsgálata a szerződésekre vonatkozó általános szabályok szerint történik.⁷⁶

⁷³ BGB § 310 (4) *Dieser Abschnitt findet keine Anwendung bei Verträgen auf dem Gebiet des Erb-, Familien- und Gesellschaftsrechts sowie auf Tarifverträge, Betriebs- und Dienstvereinbarungen.*

⁷⁴ A *Grundgesetz* 9. cikk (3) bekezdésének második mondata értelmében: *Abreden, die dieses Recht einschränken, sind nichtig, hierauf gerichtete Maßnahmen sind rechtswidrig.*

⁷⁵ BGB § 310 (4) *Tarifverträge, Betriebs- und Dienstvereinbarungen stehen Rechtsvorschriften im Sinne von § 307 Abs. 3 gleich.*

⁷⁶ Lásd DÄUBLER et al. 2021.

Továbbá, az uralkodó értelmezés szerint az általános szerződési feltételek tartalmi kontrollja a kollektív szerződés egészére nem vonatkozik. Amennyiben azonban a munkaszerződésben hivatkoznak a kollektív szerződés valamely megállapodásrészére, mint olyanra, amely beépült a munkaszerződésbe (*arbeitsvertragliche Bezugnahmeklausel*), a normakontrollra lehetőség van, immár a munkaszerződés tartalma tekintetében.⁷⁷

Ez a kitekintés a magyar szabályozás szempontjából azért lényeges, mert az Mt. 13. §-a a kollektív szerződést munkaviszonyra vonatkozó szabályként határozza meg, ami arra utalhat, hogy megalapozatlan a kollektív szerződést olyan jogi nyilatkozatnak tekinteni, amely automatikusan megállapítja az általános szerződési feltételeket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a probléma megoldódott. Álláspontom szerint tovább gyengíti a kollektív szerződés általános szerződési feltételként való értelmezését a Ptk. tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezéseinek alkalmazhatósága a kollektív szerződésre. A Ptk. 6:102. § (1) bekezdése szerint tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg. Vajon a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megsértését jelenti-e az olyan kollektív szerződéses tartalom, amely kihasználja a diszpozitivitás adta lehetőségeket, és a munkáltató működése szempontjából tartalmaz kedvező eltéréseket? Ebből a szempontból indokolt figyelembe venni a (2) bekezdés formuláját: „az általános szerződési feltétel tisztességtelen voltának megállapításakor vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, a kikötött szolgáltatás rendeltetését, továbbá az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát.” Ez a rendelkezés azáltal kap különös jelentőséget, hogy a kollektív szerződés tartalmának kialakításában a munkavállalói érdekeket képviselő

⁷⁷ BAG, Urteil vom 15. 4. 2008 – 9 AZR 159/07. A bíróság az alábbiakat rögzítette: *Die Ausnahmeregelung des § 310 Abs. 4 Satz 1 BGB gilt nur für Tarifverträge selbst, nicht für arbeitsvertragliche Bezugnahmeklauseln, die auf Tarifverträge verweisen* (BAG 17. Oktober 2007 – 4 AZR 812/06 – Rn. 23; 9. Mai 2007 – 4 AZR 319/06 – Rn. 20, AP BGB § 305c Nr. 8 = EzA BGB 2002 § 305c Nr. 12). Lásd DÄUBLER et al. 2021: 457–462.

szakszervezet is részt vesz, és annak ellenére, hogy a tartalom meghatározásában az egyes munkavállalók nem működtek közre, ezt a körülményt mégsem lehet figyelmen kívül hagyni. Továbbá, egy ilyen tartalmú kollektív szerződés minősíthető-e olyan, a Ptk. 6:102. § (1) bekezdése szerinti rendelkezésnek, amely jelentős és indokolatlan egyensúlytalanságot teremt a szerződéses jogokban és kötelezettségekben a másik szerződő fél (értve ez alatt most a munkavállalót) kárára? Végül pedig egy másik, elgondolkodtató rendelkezés, amely kétségbe vonja a kollektív szerződések általános szerződési feltételekként való besorolását: a Ptk. 6:102. § (4) bekezdése szerint „nem minősül tisztességtelennek az általános szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásainak megfelelően határozzák meg”.

Mindebből következően, még ha elviekben el is fogadjuk a kollektív szerződés általános szerződésként való minősítését, nem kapunk választ sem a tisztességtelen általános szerződési feltételek adaptált értelmezésére, sem ezek jogkövetkezményeire. Csupán utalok arra, hogy a magyar munkajogban nincs általános érvényességi-érvénytelenségi rendszer a kollektív szerződésekre vonatkozóan, továbbá a munkaszerződés érvényesség-érvénytelenség tana is eltér a Ptk. vonatkozó szabályaitól. Összefoglalva megállapítható, hogy a kollektív szerződés általános szerződési feltételként való elfogadása alapvető zavart okozna a magyar munkajogban, amely már így is számos megoldatlan problémát rejt magában.

A MUNKASZERZŐDÉS MINT FOGYASZTÓI SZERZŐDÉS?

Az általános szerződési feltétel munkajogi alkalmazása tekintetében még egy probléma tárgyalása indokolt. Nevezetesen fogyasztónak minősül-e a munkavállaló, és fogyasztói szerződés-e a munkaszerződés? A probléma az egyes jogrendszerekben különböző okok miatt kerül előtérbe, már ahol az általános szerződési feltételek munkajogi alkalmazása egyáltalán elismert.⁷⁸ A részletek mellőzésével azt a kérdést tesszük fel, hogy a magyar

⁷⁸ Lásd a német jog vonatkozásában a *Karlsruher Forum*-ról korábban írottakat (34–35. lábjegyzet).

munkajogban mi indokolta ennek a problémának az előtérbe kerülését. Nádás György már 2018-ban az általános szerződési feltételek munkajogi alkalmazhatóságát taglaló tanulmányának címében direkt módon fogalmazta meg e kérdést: fogyasztó-e a munkavállaló? ⁷⁹ Álláspontja szerint „a polgári jogi fogyasztóvédelmi szabályok a munkajogi egyensúlyt elősegítő védelmi szabályokkal mutatnak rokonságot, azaz a védőintézkedések nem esnek távol a polgári jogi gondolkodástól sem”.⁸⁰ Kritikával fogadja az Mt. 31. §-ának megoldását, nevezetesen egyes polgári jogi szabályok kiemelését és ily módon történő alkalmazását az Mt.-ben. Az általános szerződési feltételekként minősíthető egyes jognyilatkozatok elemzésével közelít a probléma megoldásához. Álláspontja szerint

„az új Mt. nem veszi figyelembe azt, hogy a munkaszerződést igen sok cégnél, különösen a nagyobb gazdasági társaságoknál a gazdasági életben ismert blanketta-szerződésekkel kötik meg, ami hasonlít azokhoz a blanketta-szerződésekhez, amelyeket a valamilyen gazdasági vagy pénzügyi-biztosítási szolgáltatásokat ipar-, vagy üzletszerűen nyújtó cégek alkalmaznak a laikus partnereik, a fogyasztók irányában.”⁸¹

Nádás kritikája és érvelése számos problémát hoz felszínre. Nézete szerint, a hatályos szabályozással ellentétben, azért kellene a munkavállalót fogyasztónak, a munkaszerződést fogyasztói szerződésnek minősíteni, mert így a munkavállaló nagyobb védelemben részesülne a tisztességtelen szerződési feltételek esetén. Nevezetesen a szerződés nem csupán megtámadható lenne, hanem semmis.⁸²

A felvetett problémákkal kapcsolatos álláspontomat az alábbiak mentén összegzem. Elsőként a munkavállaló jogállása – amely tevékenységét fejezi ki – és a fogyasztó jogállása közötti összefüggéseket vizsgálom. Ezt követően megkísérlem feltárni, hogy a tisztességtelen szerződési feltételek megítélése szempontjából mit jelent az Mt. és a Ptk. érvénytelenségi rendszere.

⁷⁹ NÁDÁS 2018.

⁸⁰ NÁDÁS 2018: 315; hasonlóan JAKAB 2015: 18–19.

⁸¹ NÁDÁS 2018: 320; a szerző utal JAKAB–PRUGBERGER 2014-re.

⁸² NÁDÁS–OROSZ 2024: 3.

Végezetül azzal foglalkozom, hogy a munkajogban létezik-e olyan „védelmi érdek”, amely miatt nem csupán egy adott munkaszerződés tartalmát, hanem az azt kialakító előzetes feltételrendszert is ellenőrzés alá kell vetni.

Ami az első kérdést illeti, a munkavállaló tevékenysége a más részére történő munkavégzés, ellenérték fejében, azzal, hogy a teljesítés módját a megállapodás keretei között a másik fél, a szolgáltatás fogadója, a munkáltató határozza meg. A Ptk. 8:1. § 3. pontja értelmében „fogyasztó: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy”. Csupán emlékeztetőül, a korábbi Ptk. 685. §-a szerint fogyasztó a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eső célból szerződést kötő személy. A fogyasztó fogalmával összefüggésben ismételten indokolt a BGB § 13-ra utalni, amely szerint fogyasztónak minősül minden olyan természetes személy, aki jogi ügyletet köt olyan célból, amely túlnyomórészt sem kereskedelmi, sem önálló vállalkozói tevékenységének nem tulajdonítható.⁸³ Álláspontom szerint a két fogalom közötti különbség nem lebecsülendő. Erre utal az is, hogy a német jogban a fogyasztó fenti fogalmát különösebb aggály nélkül alkalmazhatónak tartják a munkavállaló tevékenységének megjelölésére, hiszen nem kereskedelmi, üzleti célból tevékenykedik, és így nem is önálló tevékenységet folytat. Rámutatnak ugyanakkor arra is, hogy ebben a megfogalmazásban fellelhető némi bizonytalanság is, amennyiben a „fogyasztó” hagyományos értelmezése szerint valamely áru vagy szolgáltatás megszerzésére irányuló tevékenységre utal.⁸⁴ Az uralkodó álláspont szerint azonban ez nem okoz inkongruenciát a törvény szövege és a hétköznapi értelmezés között. Többen hangsúlyozzák ugyanis, hogy a jogalkotónak észszerű keretek között lehetősége van a szóhasználat alakítására. Teheti ezt azért is, mert ezáltal ezt a tevékenységet, illetve megjelölést nem korlátozza egy konkrétan meghatározott jogügyletre.⁸⁵ Ennek az egyezésnek tudható be az a koncepcióváltás, amelynek a lényege az, hogy a korábban

⁸³ *Verbraucher ist jede natürliche Person, die ein Rechtsgeschäft zu Zwecken abschließt, die überwiegend weder ihrer gewerblichen noch ihrer selbständigen beruflichen Tätigkeit zugerechnet werden können.*

⁸⁴ DEINERT 2008; JUNKER 2009.

⁸⁵ DÄUBLER et al. 2021: 25.

két rendszerhez tartozó fogyasztói és munkavállalói védelmi intézmények szeparációja napjainkra már nem tartható.⁸⁶

Miért nem történt egy ilyen jellegű váltás a magyar munkajogban? Eltekintve a hatályos Mt. és a jelenlegi Ptk. hatálybalépésének időbeli eltérésétől, az okok alapvetően a munkajogi jogalkotás óvatosságában és bizonytalanságában keresendők. Az Mt. és a Ptk. egymáshoz való viszonya a szabályozás szintjén egyáltalán nem tekinthető megnyugtatónak és lezártnak, mint ahogyan ezt korábban érintettem. Kétségtelen, hogy a Ptk. 8:1. § 3. pontjának megfogalmazása nem feltétlenül ösztönzi a munkajogi jogalkotókat arra, hogy azt referenciapontként vegyék figyelembe a munkavállalók fogyasztói státuszát illetően. Sőt, azt is sugallhatja, hogy a munkavállaló nem minősül fogyasztónak. További bizonytalanságot okoz az a tény, hogy az Mt. és a Ptk. érvénytelenségi rendszerei csak a legmagasabb absztrakciós szinten azonosak, bizonyos tények és részletek tekintetében jelentősen eltérnek egymástól.

Az első kérdés tekintetében kiindulópontként szolgálhat az Európai Parlament és a Tanács 2011/83/EU irányelvének (Irányelv) fogalom meghatározása. Ennek értelmében fogyasztó bármely természetes személy, aki az ezen irányelv hatálya alá tartozó szerződések keretében olyan célból jár el, amely kívül esik kereskedelmi, ipari, kézműipari vagy szakmai tevékenysége körén. Teleologikus definíció, de fogalmazhatunk úgy is, hogy erőltetett, mesterkéltnak érzelmesséssel akár a munkavállaló is minősíthető fogyasztónak, de nem nehéz észrevenni, hogy az Irányelv nem a munkajogról szól. Ezt fejezi ki az Irányelv preambulájának 8. pontja, amely szerint:

„A harmonizálандó szabályozási szempontoknak kizárólag a kereskedők és a fogyasztók között kötött szerződésekre kell vonatkozniuk. Ennélfogva ezen irányelv nem érinti a munkaszerződések, valamint az öröklési joggal, a családjoggal, továbbá a gazdasági társaságok alapításával és szervezetével vagy a partnerségi megállapodásokkal kapcsolatos szerződésekre vonatkozó nemzeti jogot.”

⁸⁶ DÄUBLER et al. 2021: 26.

Ha a hivatkozott három szöveget elemezzük, továbbá figyelembe vesszük a hivatkozott jogszabályok célját, tartalmát, benne a munkaszerződés elhelyezését – utalok itt különösen a munkaszerződés és a BGB viszonyára –, úgy látható, hogy a munkavállaló tevékenysége nagyon nem illik a hagyományos fogyasztó fogalmának körébe, viszont az is kétségtelen, hogy valamilyen védelemre szorul.

Egyelőre tekintsünk el attól, hogy milyen legyen vagy milyennek kellene lennie a védelemnek. A hatályos Mt.-szabályozás nem tekinti a munkaszerződést fogyasztói szerződésnek és a munkavállalót fogyasztónak. Ebből következően, amennyiben a munkaszerződést általános szerződési feltétellel megkötött szerződésnek minősítjük, tisztességtelen feltétel esetén a munkavállaló a megtámadás jogával élhet, de nem a polgári jog, hanem a munkajog szabályai szerint. Ez azt jelenti, hogy nem a Ptk. 6:89. §, hanem az Mt. 28. § rendelkezéseit kell alkalmazni. Így a megtámadási jog nem a szerződés megkötésétől számított egy év, hanem harminc nap, de ez a rövid határidő is teljesen más jogállásokhoz kötődik, mint a szerződés megkötése. Egyszerűen azért, mert a munkajogi érvénytelenségi rendszer valójában nem vette figyelembe az általános szerződési feltételek alkalmazásának lehetőségét és ennek következményeit.

A végső válaszadás előtt azt kell legalább megbecsülni, hogy van-e olyan jogpolitikai, foglalkoztatáspolitikai érdek, amely miatt a magyar munkajogban a munkavállalót fogyasztóként kellene kezelni, annak minden jogkövetkezményével együtt. Ahhoz, hogy ez a kérdés egyáltalán felmerülhessen, rendbe kellene tenni az általános szerződési feltételek szabályozását a magyar munkajogban. A félig felépített munkajogi szabályozás, a mintegy odavetett utalás a Ptk.-ra ugyanis számos problémát okozott, de egyiket sem oldotta meg. Álláspontom szerint a jelenlegi foglalkoztatáspolitikai és a munkajogi szabályozás nem abba az irányba tolódik el, hogy a munkavállaló számára a fogyasztói státusszal együttjáró védelmet biztosítsa, és ez valójában független attól, hogy formálisan fogyasztónak nevezzük-e a munkavállalót, vagy sem.

ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS

Az általános szerződési feltételekkel megkötött szerződések egy meghatározott kor olyan technológiai szintjén jelentek meg, amelynek hatására a gazdasági jogügyleti forgalom szerződéskötési technikája, mechanizmusa is átalakult. Az általános szerződési kontroll erős beavatkozást jelentett a szerződéskötő felek addig megszokott autonómiájába. Ezeket a körülményeket, az intézmény fejlődési folyamatát nem lehet figyelmen kívül hagyni akkor, amikor egy olyan szerződésre történő alkalmazása vetődik fel, amelynek a „tradicionális” magánjogi szerződésekhez való viszonya ambivalens, vagy legalábbis ambivalens képet mutat. Különösen igaz ez a magyar munkajogi szabályozás és a polgári jog tekintetében. Reinhard Richardi pontos minősítését érdemes tekintetbe venni. E szerint, bár a munkajog a magánautonómia kifejeződésének egyik formája – a magánjog többi részéhez hasonlóan –, de összességében mégsem tartozik a polgári jog kodifikációjának hatálya alá. Ennek oka az, hogy a munkajog egészében, beleértve a magánjogi (szerződéses) normákat is, önálló jogterületté fejlődött, amely az alkotmányos rendszerben a polgári jog mellett vagy azon túl önálló jogalkotási hatalommal rendelkezik.⁸⁷ Azaz, bármilyen kodifikációs technikával éljen a jogalkotó, a magánjog elveit, dogmatikai alapjait, gondolkodásmódját nem lehet félretenni. Amennyiben mégis ez történik, úgy az egyes konkrét jogintézmények elvi megalapozása hiányos lesz, és gyakorlati alkalmazása zavart okoz. Álláspontom szerint ez történt az általános szerződési feltételek hazai munkajogi alkalmazása során is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ADOMEIT, Klaus (1969): *Rechtsquellenfragen im Arbeitsrecht*. München: C. H. Beck.
 BAKER, Scott – KRAWIEC, D. Kimberley (2006): Incomplete Contracts in a Complete Contract World. *Florida State University Law Review*, 33(3), 725–755. Online: <https://ir.law.fsu.edu/lr/vol33/iss3/8>

⁸⁷ RICHARDI 2000a: § 1 RdNr. 31–33.

- BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György (2019): *Nagykommentár a munka törvénykönyvéhez*. Budapest: Wolters Kluwer.
- BEALE, Hugh szerk. (2017): *Chitty on Contracts 32nd Ed. Volume II. – Specific Contracts. Chapter 40 – Employment*. London: Sweet & Maxwell – Thomson Reuters.
- BERKE Gyula (2025): A kollektív szerződés jogintézménye az újabb bírói gyakorlatban. In JARJABKA Ákos – SIPOS Norbert – VENCZEL-SZAKÓ Tímea (szerk.): *Fél évszázad a gazdaságtan szolgálatában. Tiszteletkötet Dr. László Gyula Tanár úr 80. születésnapja alkalmából*. Pécs: PTE Közgazdaságtudományi Kar Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet, 55–68.
- BOGYAY Géza (1983): *Vállalati munkajogi kézikönyv*. Budapest: KJK.
- BUTTLE, A. Francis – BURTON, Jamise (2002): Does Service Failure Influence Customer Loyalty? *Journal of Consumer Behaviour*, 1(3), 217–227. Online: <https://doi.org/10.1002/cb.67>
- BYDLINSKY, Franz (1969): *Arbeitsrechtskodifikation und allgemeines Zivilrecht*. Wien – New York: Springer.
- CLOPTON, W. Stephen – STODARD, E. James – CLAY, W. Jennifer (2001): Salesperson Characteristics Affecting Consumer Complaint Responses. *Journal of Consumer Behaviour*, 1(2), 124–139. Online: <https://doi.org/10.1002/cb.60>
- COLLINS, Hugh (2007): Legal Responses to the Standard Form Contract of Employment. *Industrial Law Journal*, 36(1), 2–18. Online: <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwlo37>
- DÄUBLER, Wolfgang et al. szerk. (2021): *AGB-Kontrolle im Arbeitsrecht – Kommentar zu den §§ 305 bis 310 BGB*. München: Franz Vahlen.
- DAVIDOV, Guy (2025): A Theory of the Contract of Employment. *Industrial Law Journal*, 54(9), dwafo31. Online: <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwafo31>
- DEAKIN, Simon – MORRIS, S. Gillian (2005): *Labour Law*. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing.
- DEINERT, Olaf (2008): Fünf Jahre AGB-Kontrolle im Arbeitsrecht. *Arbeitsrecht im Betrieb*, 29(10), 217–224.
- DORALT, Walter (2018): *Langzeitverträge*. Tübingen: Mohr Siebeck. Online: <https://doi.org/10.1628/acp-2019-0032>
- DÜWELL, Franz Josef – MOHR, Irina – SCHULTHEISS, Michael szerk. (2008): *Beschäftigungsfördernd? Sozialverträglich? Zukunftsfähig? Ein Entwurf für ein Arbeitsvertragsgesetz*. Erfurt: Friedrich Ebert Stiftung.
- ERENSOY, Aysu et al. (2024): Consumer Behavior in Immersive Virtual Reality Retail Environments: A Systematic Literature Review Using the Stimuli-Organisms-Responses (S-O-r) Model. *Journal of Consumer Behaviour*, 23(6), 2781–2811. Online: <https://doi.org/10.1002/cb.2374>
- FREEDLAND, Mark (2003): *The Personal Employment Contract*. Oxford: Oxford University Press.

- GIERKE, von Otto (1914): Dauernde Schuldverhältnisse. In GIERKE, von Otto – FISCHER, Otto: *Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts*. Jena: Gustav Fischer, 355–411.
- GOETZ, J. Charles – SCOTT, E. Robert (1981): Principles of Relational Contracts. *Virginia Law Review*, 67(6), 1089–1150.
- GYULAVÁRI Tamás – KUN Attila (2013): A munkáltatói szabályzat az új Munka Törvénykönyvében. *Magyar Jog*, 60(9), 556–566.
- HENSSLER, Martin – PREIS, Ulrich (2005): *Diskussionsentwurf eines Arbeitsvertragsgesetzes*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- JAKAB Nóra (2015): A munkajog és polgári jog kapcsolata a jogpolitika tükrében. *Magyar Jog*, 62(1), 18–26.
- JAKAB Nóra – PRUGBERGER Tamás (2014): Ellentétek és kapcsolatok a magyar munkajogi, és polgári jogi szabályozás között. *Jogtudományi Közlöny*, 69(10), 477–485. Online: https://real.mtak.hu/108782/1/jk1410_4.pdf
- JUNKER, Abbo (2009): Grundlegende Weichenstellungen der AGB-Kontrolle von Arbeitsverträgen. In BAUER, Jobst-Hubertus et al. (szerk.): *FS Herbert Bruchner zum 70 Geburtstag*. München: C. H. Beck, 369–384.
- KATZ, Tamar (2005): La détermination de la rémunération variable: la part de l'unilatéral, du négocié et du juge. *Le Droit Ouvrier*, 86(4), 151–160. Online: www.ledroitouvrier.cgt.fr/IMG/pdf/200504_doctrine_katz.pdf
- KAUFMANN, Christine (2007): *Globalisation and Labour Rights. The Conflict Between Core Labour Rights and International Economic Law*. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing.
- KISS György (2014): Foglalkoztatás gazdasági válság idején – a munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok). *Állam- és Jogtudomány*, 55(1), 36–76. Online: https://jog.tk.elte.hu/uploads/files/Allam-%20es%20Jogtudomany/2014_1/2014-1-kiss.pdf
- KISS György (2023): A kollektív szerződés magánjogi természetének megítéléséről. *Közjogi Szemle*, 16(4), 85–92.
- KISS György (2025): A jogforrások komplexitása és hiányának következményei a munkajogban. A munkajogviszony megszüntetése a munkáltató érdekkörében fennálló okok miatt. *Állam- és Jogtudomány*, 66(2), 33–57. Online: <https://doi.org/10.51783/ajt.2025.2.02>
- KÖNIG, Dorothea (2010): *Die Inhaltskontrolle von Arbeitsverträgen in Deutschland, England und Frankreich*. Freiburg: Rombach.
- KULISITY Mária (2023): Tisztességtelen általános szerződési feltételek a munkajogban. In AUER Ádám et al. (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kiss György 70. születésnapjára. Clara pacta, boni amici*. Budapest: Wolters Kluwer, 380–393.
- KYRK, Hazel (1923): *A Theory of Consumption*. Boston – New York: Houghton Mifflin Company.

- LIM, Marc Weng et al. (2022): Evolution and Trends in Consumer Behaviour: Insights From Journal of Consumer Behaviour. *Journal of Consumer Behaviour*, 22(1), 217–232. Online: <https://doi.org/10.1002/cb.2118>
- LORENZ, Egon szerk. (2002): *Karlsruher Forum 2002: Schuldrechtsmodernisierung*. Karlsruhe: Verlag Versicherungswirtschaft.
- MACNEIL, Ian Roderick (1978): Contracts: Adjustment of Long-Term Economic Relations Under Classical, Neoclassical, and Relational Contract Law. *Northwestern University Law Review*, 72(6), 854–906.
- NÁDAS György (2018): Általános szerződési feltételek a munkajogban, fogyasztó-e a munkavállaló. In SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században*. Debrecen: DE ÁJK, 313–327.
- NÁDAS György – OROSZ Ferenc (2024): A szerződési szabadság megjelenése az általános szerződési feltétel mint egyoldalú jognyilatkozat kapcsán. *Munkajog*, 8(2), 1–10.
- OLIVIER, Jean Michel (2011): *L'économie générale du contrat de travail*. Paris: Université Paris II Pantheon-Assas.
- PEEL, Edwin (2011): *The Law of Contract*. London: Sweet & Maxwell.
- PÉLISSIER, Jean (2005a): Pour un droit des clauses du contrat de travail. *Revue de Jurisprudence Sociale*, 17(7), 499–502.
- PÉLISSIER, Jean (2005b): La détermination des éléments du contrat de travail. *Le Droit Ouvrier*, 86(3), 92–97. Online: https://ledroitouvrier.cgt.fr/IMG/pdf/200503_dctrine_pelissier.pdf
- POSNER, A. Eric (2003): Economic Analysis of Contract Law after Three Decades: Success or Failure? *The Yale Law Journal*, 112(4), 829–880. Online: <https://doi.org/10.2307/3657491>
- POTTHOFF, Heinz (1928): Ist das Arbeitsverhältnis ein Schuldverhältnis? In POTTHOFF, Heinz: *Arbeitsrecht. Das Ringen um werdendes Recht*. Leipzig: Mauritius, 19–41.
- RICHARDI, Reinhard (2000a): Begriff und Entstehung des Arbeitsrechts. In RICHARDI, Reinhard – WLOTZKE, Otfried (szerk.): *Münchener Handbuch zum Arbeitsrecht*. I. kötet. München: C. H. Beck, 1–34.
- RICHARDI, Reinhard (2000b): Arbeitsrecht als Sonderprivatrecht oder Teil des allgemeinen Zivilrechts. In KÖBLER, Gerhard (szerk.): *Europas universale rechtsordnungspolitische Aufgabe im Recht des dritten Jahrtausends. Festschrift für Alfred Söllner zum 70. Geburtstag*. München: C. H. Beck, 957–972.
- RIEBLE, Wolfgang (1988): Die relative Verselbständigung von Arbeitnehmern – Bewegung in den Randzonen des Arbeitsrechts? *Zeitschrift für Arbeitsrecht*, 29(3), 327–358. Online: <https://cms-cdn.lmu.de/media/03-jura/zaar/sv/rieble/vr1998-1.pdf>
- RILEY, Andrew (2000): Designing Default Rules In Contract Law: Consent, Conventionality, and Efficiency. *Oxford Journal of Legal Studies*, 20(3), 367–390. Online: <https://doi.org/10.1093/ojls/20.3.367>
- ROMÁN László (1970): *A szervezeti jellegű belső szabályzatok természete különös tekintettel a kollektív szerződésre*. Pécs: PTE ÁJK.

- SCHAUB, Günther (2002): *Arbeitsrechts-Handbuch*. München: C. H. Beck.
- SCHULTE-NÖLKE, Hans – SCHULZE, Reiner szerk. (2001): *Die Schuldrechtsreform vor dem Hintergrund des Gemeinschaftsrechts*. Tübingen: Mohr Siebeck. Online: <https://doi.org/10.1628/978-3-16-165405-3>
- SINZHEIMER, Hugo (1915): *Ein Arbeitstarifgesetz. Die Idee der sozialen Selbstbestimmung im Recht*. Berlin: Duncker & Humblot.
- SINZHEIMER, Hugo (1927): *Grundzüge des Arbeitsrechts*. Jena: Fischer.
- SINZHEIMER, Hugo (1976) [1920]: Über Grundgedanken und die Möglichkeit eines Einheitsarbeitsrechts in Deutschland. In KAHN-FREUND, Otto – RAMM, Thilo (szerk.): *Arbeitsrecht und Rechtssoziologie*. Frankfurt am Main: Europa.
- SZABÓ Péter (2017): A fogyasztó fogalma és a fogyasztói szerződés értékelésének egyes kérdései az Európai Unió Bíróságának néhány újabb döntése tükrében. *Európai Jog*, 17(1), 1–6.
- TAKÁCS Péter (1982): A szabványszerződések jogi megközelítésének fejlődése a burzsoá jogrendszerekben. *Állam- és Jogtudomány*, 25(1), 95–124.
- TAKÁCS Péter (1987): *A szabványszerződések*. Budapest: Akadémiai.
- VÉKÁS Lajos (2000): Javaslat az általános szerződési feltételek Ptk.-beli szabályozásának kijavítására. *Jogtudományi Közöny*, 55(12), 485–492.
- VÉKÁS Lajos (2001): *Az új polgári törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest: HVG-Orac.
- VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter szerk. (2021): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest: Wolters Kluwer.
- WATSON, Loraine (1995): Employees and the Unfair Contract Terms Act. *Industrial Law Journal*, 24(4), 323–336. Online: <https://doi.org/10.1093/ilj/24.4.323>
- WAQUET, Philippe (1996): La modification du contrat de travail et le changement des conditions de travail. *Revue de Jurisprudence Social*, 8(12), 791–798.
- WAQUET, Philippe (2007): Variation sur le thème de la modification du contrat de travail. *Droit Ouvrier*, 2007. április (705), 175–181. Online: https://ledroitouvrier.cgt.fr/IMG/pdf/200704_doctrine_waquet.pdf

Jogszabályok

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről
1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve (2019. június 20.) az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről

*Varga Réka*¹

A NEMZETKÖZI JOG HATÁSA A MAGÁNJOGRA: ELMOSÓDOTT HATÁRVONAL?²

BEVEZETÉS

A jogrendszer klasszikus belső tagolása, így elsődlegesen a közjog és a magánjog elhatárolása dichotómiájának alapját hagyományosan az képezte, hogy a közjog az állami közhatalom gyakorlásának és korlátozásának normatív rendjét – tehát alapvetően a közérdeket – szolgálja; míg a magánjog a mellérendeltségen alapuló jogalanyi kapcsolatok – különösen a vagyoni és személyi viszonyok – szabályozását, és így a magánérdek előmozdítását tekinti tárgyának. Ez az elhatárolás azonban soha nem volt ilyen egyértelmű, és már a 20. század első felében is tudományos viták alapját képezte.³ A 20. század második felétől pedig a nemzetközi kapcsolatok sűrűsödése, a nemzetközi és európai integráció, valamint az alapjogi standardok terjedése következtében egyre gyakrabban és még hangsúlyosabban jelennek meg olyan tényállások, amelyekben e dogmatikai határvonal funkcionálisan elmozdul, illetve a két terület kölcsönösen alakítja egymást.⁴

A tanulmány központi kérdése, hogy milyen csatornákon keresztül, milyen dogmatikai szerkezetben és milyen jogalkalmazási következményekkel jelenik meg a nemzetközi közjog a belső magánjogi viszonyokban, illetve miként hat vissza a magánjogi logika a nemzetközi közjogra. A kérdés

¹ Alkotmánybíró, dékán, tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar.

² A szerző ezúton is köszöni dr. Szigeti Szabolcsnak, az NKE ÁNTK közszerológati egyetemi docensének a tanulmány kéziratának elolvasását és a kéziratához fűzött megjegyzéseit, tanácsait.

³ BÚZA 1943.

⁴ LAW et al. 2024: 2–4.

nem csupán elméleti jelentőségű. A magánjogi igényérvényesítés terepén – különösen a nemzetközi elemet tartalmazó szerződéses, munkajogi és kártérítési jogvitákban – a nemzetközi jogi eredetű szabályok és elvek a joghatóság, az eljárhatóság és a végrehajthatóság kérdéseit döntően befolyásolhatják. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi jogban is erősödnek azok a mechanizmusok, amelyek magánjogi jellegű érvelési struktúrákat és reparációs logikát emelnek be a nemzetközi normák alkalmazásába (különösen a beruházásvédelmi vitarendezésben).⁵

A tanulmány szerint a közjog és magánjog elhatárolásának „elmosódása” nem a kategóriák teljes feloldódását jelenti, hanem inkább azt, hogy a nemzetközi jog természete és a növekvő nemzetközi kapcsolatok szükségsszerűségei következtében kialakult nemzetközi jogi normák miatt a jogrendszer különböző szintjein megjelenő (belső jog, európai jog, nemzetközi jog) különböző jogvédelmi szempontok (állami szuverenitás, funkcionális autonómia, egyéni jogvédelem, jogbiztonság) egyidejűleg válnak relevánssá ugyanabban a tényállásban vagy ügyben. Ennek a többrétegű relevanciának egyik legszemléletesebb példája az immunitás: ez a nemzetközi jogi eredetű intézmény határozhatja meg, hogy egy magánjogi igény egyáltalán elbírálható-e belföldi bíróság előtt, és ha igen, kikényszeríthető-e a döntés.

A tanulmány mind dogmatikai, mind esetjogi elemzésre támaszkodik. Az esetjogi részben a bírósághoz fordulás jogának, különösen az emberi jogok európai egyezménye (EJEE)⁶ 6. cikkének és az immunitásnak a konfliktusát értelmezem, kiemelve az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) azon megközelítését, amely az immunitás fenntartását a hatékony – a nemzeti bíróságtól, sőt, egyáltalán a bírói úttól eltérő – alternatív jogorvoslat megéléséhez kapcsolhatja. A vizsgálat terjedelmi korlátai miatt a tanulmány nem vállalkozik a teljes nemzetközi és komparatív esetjog feldolgozására; célja ehelyett az, hogy a magyar jogalkalmazás szempontjából leginkább releváns összevetési pontokat – különösen a joghatóság és végrehajtás metszéspontjait, valamint az alternatív jogorvoslat követelményének alkotmányos és a strasbourgi bíróságban ismert beágyazottságát – rendszerszerűen

⁵ VAN HARTEN – LOUGHLIN 2006: 126–127.

⁶ Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény.

bemutassa, és ezekből értelmezési következtetéseket vonjon le. A magyar alkotmányos kontroll szintjén a tanulmány két, Magyarországon működő nemzetközi szervezet, a Közép- és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központ (Regional Environmental Center, REC) és a Nemzetközi Beruházási Bank (NBB) kapcsán hozott döntések tanulságaira épít, mint olyan döntésekre, amelyek a jogvédelem minimumát és az immunitásra épülő kizárás alkotmányossági dimenzióit érintik.

A MAGÁNJOG KÖZJOGIASÍTÁSA,
A KÖZJOG MAGÁNJOGIASÍTÁSA?

A nemzetközi jog klasszikus felfogásban az államok közötti kapcsolatokat joga, amelynek elsődleges címzettjei a nemzetközi jogalanyok (államok, nemzetközi szervezetek).⁷ A magánjogi viszonyok – a hagyományos elméleti modell szerint – a belső jog autonóm szabályozási területéhez tartoznak, amelyben a nemzetközi jog legfeljebb közvetett módon, a jogalkotásra gyakorolt hatás révén jelenik meg. A második világháborút követő időszakban, különösen a nemzetközi szerződések számának robbanásszerű növekedése, a gazdasági globalizáció, valamint a nemzetközi emberi jogi rezsimek kialakulása folytán ez a kép gyökeresen átalakult.⁸

A nemzetközi jog magánjogra gyakorolt hatásának első és legfontosabb mechanizmusa a belső jogba történő normatív transzformáció. Az államok nagy többsége – így Magyarország is – alkotmányos szinten rögzíti a nemzetközi jog és a belső jog összhangjának követelményét. Ebből következően a magánjogi jogviszonyok tartalmát meghatározó belső norma jelentős része nemzetközi szerződésekben rögzített kötelezettségek

⁷ OPPENHEIM 1905: 3–4.

⁸ SHAW 2017: 32–36.

implementációjaként jelenik meg.⁹ A magánjogi viszonyok ma már számos területen közvetlenül is nemzetközi normák által meghatározott térben jönnek létre és érvényesülnek, ezek közül következik néhány tipikus jogágat érintő példa, ezek jól mutatják a nemzetközi jog „térnyerésének” mértékét; a magánjogi kapcsolatok nemzetközi szabályozásának intézményes keretei; a nemzetközi jog és közjog összefonódásának területei; valamint a magánjog hatása a nemzetközi közjogra.

A „nemzetköziesedés” általános tendenciája

A nemzetközi jog magánjogra gyakorolt hatása nem izolált jelenség, hanem egy szélesebb „nemzetköziesedési” folyamat része. Ennek kapcsán, a teljesség igénye nélkül, a következő területek tekinthetők példának, ahol a nemzetközi jog szerepe és térnyerése a magánjogban és más jogágakban is megfigyelhető:

- a) a büntetőjog esetében több bűncselekményi tényállást is ismerünk, amelyek közvetlenül nemzetközi jogi tilalmakat implementálnak (például háborús bűncselekmények, népirtás),¹⁰ illetve nemzetközi egyezmények határozzák meg egyes jogintézmények

⁹ A magyar Alaptörvény Q) cikk (2) és (3) bekezdése kifejezetten kimondja, hogy Magyarország biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját, elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, továbbá rögzíti, hogy a nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé (ez a transzformáció). Az ilyen nemzetközi jogi források, kihirdetett nemzetközi egyezmények implementációval tudnak hatékonyan érvényesülni a belső jogban.

¹⁰ Példaként megemlíthető az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel törvényerőre emelt, a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezmények vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság 1998. július 17. napján az Egyesült Nemzetek Rómában megtartott Diplomáciai Konferenciáján elfogadott Statútuma, amely Magyarország tekintetében még nemzetközi jogi értelemben hatályos, bár nem transzformált közvetlenül, de a büntető jogszabályokat már megfeleltette több követelményének.

részlettartalmát (például a kábítószer-fogalom kapcsán a nemzetközi kábítószerlisták);¹¹

- b) közlekedési jog: a légi, vízi és részben a közúti közlekedés szabályozása jelentős részben nemzetközi egyezményeken alapul, amelyek a magánjogi felelősségi viszonyokat (például fuvarozói felelősség, kártérítési limitációk) is meghatározzák;¹²
- c) környezetvédelmi jog: a veszélyes anyagok használatának tilalma, a kibocsátási normák, a felelősségi szabályok gyakran nemzetközi környezetvédelmi egyezmények közvetítésével hatnak a magánjogi jogviszonyokra (például gyártói felelősség, kártérítés környezeti károkért);¹³
- d) távközlés és digitális szolgáltatások: a határokon átnyúló adatáramlás, elektronikus kereskedelem, platformszolgáltatások területén a magánjogi szerződéses viszonyok tartalma számos esetben nemzetközi vagy regionális normák (például uniós rendeletek, nemzetközi standardok) által determinált.¹⁴

Mindezek alapján megállapítható, hogy a nemzetközi jog térnyerése a magánjogi viszonyokban nem szórványos, kivételes jelenség, hanem a modern jogrendszerek strukturális jellemzője. A nemzetközi szerződések belső

¹¹ Az 1965. évi 4. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a New Yorkban, 1961. március 30-án kelt Egységes Kábítószer Egyezmény mellékleteiben található listák képezik a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 459. § (1a) szakaszában megállapított kábítószer-fogalomhoz szükséges magyar szabályozás alapját.

¹² Lásd példaként a 2005. évi VII. törvénnyel kihirdetett, a Montrealban, 1999. május 28-án kelt, a nemzetközi légi fuvarozásra vonatkozó egyes jogszabályok egységesítéséről szóló Egyezményt vagy az 1971. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a Nemzetközi Közúti Áru fuvarozási Szerződésről szóló, Genfben, az 1956. évi május hó 19. napján kelt Egyezményt (CMR).

¹³ Lásd példaként a 31/1990. (II. 16.) MT rendelettel kihirdetett, a sztratoszferikus ózónréteg védelméről szóló, Bécsben 1985. március 22. napján aláírt Egyezményt.

¹⁴ Lásd példaként az 1985. évi 18. törvényerejű rendelettel kihirdetett, Nairobiban, az 1982. évi november hó 6. napján aláírt Nemzetközi Távközlési Egyezményt vagy a nemrég elfogadott, az Európai Parlament és a Tanács 2022/2065 rendeletét (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet, az úgynevezett Digital Services Act [DSA]).

jogba történő implementációja, a magánjog egységesítésén dolgozó nemzetközi szervezetek tevékenysége, az emberi jogi normák horizontális hatása, valamint az egyes jogágakban (büntetőjog, közlekedés, környezetvédelem, távközlés) megfigyelhető nemzetközi együttműködés mind abba az irányba mutatnak, hogy a magánjog némileg „nemzetköziesedett” normarendszerré vált.

*Nemzetközi szervezetek a magánjog
egységesítésének szolgálatában*

A nemzetközi magánjog egy sajátos jogterület, amely a jogrendszerek közötti átmenet jellegzetes példája. Alapvető funkciója, hogy a határokon átnyúló magánjogi jogviszonyokban felmerülő kollíziós kérdéseket rendezze, azaz meghatározza, hogy melyik állam jogát kell alkalmazni egy adott jogvitában. Ez a kollíziós normaalkotás azonban nem kizárólag a belső jogalkotás hatáskörébe tartozik. A nemzetközi magánjog kollíziós szabályai, így a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (Nmjtv.) jelentős része is a nemzetközi közjogi szerződésekben, egyezményekben vagy uniós rendeletekben gyökerezik.¹⁵ Ezek a nemzetközi jogforrások teremtik meg azt a jogi keretet, amely biztosítja a határokon átnyúló magánjogi jogviszonyok jogbiztonságát és kiszámíthatóságát.

A magánjog egységesítésére és harmonizálására létrejött, nagy hagyományú szervezetek – így a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia (HCCH),¹⁶ az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL),¹⁷ valamint a Magánjog Egységesítésének Nemzetközi

¹⁵ Igazságügyi Minisztérium 2016.

¹⁶ A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia (HCCH) egy kormányközi szervezet, amely a magánjog nemzetközi egységesítésén dolgozik, és számos fontos nemzetközi egyezményt (például gyermekelrablás, felnőttvédelem, külföldi ítéletek elismerése) dolgozott ki, segíti a nemzetközi jogi együttműködést.

¹⁷ A Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottság (UNCITRAL) az ENSZ Közgyűlése által az 1966. december 17-én elfogadott 2205 (XXI) számú határozattal létrehozott ENSZ-szerv.

Intézete (UNIDROIT)¹⁸ – olyan egyezmények, modellek és alapelvek kidolgozásával járulnak hozzá a magánjog fejlődéséhez, amelyek a belső jogalkotás számára referenciapontként szolgálnak.

- A HCCH keretében elfogadott egyezmények – például a házassági vagyoni jogi rendszerekről szóló egyezmények vagy a tartásdíj érvényesítéséről szóló egyezmény¹⁹ – közvetlenül hatnak az EU-n kívüli országok tekintetében, és kitöltik az uniós szabályozás hézagait, vagy harmonizáltan egészítik ki az uniós rendeleteket.
- Az UNCITRAL által kidolgozott mintatörvények (például a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról, fizetéseképtelenségről) és egyezmények (például a New York-i Egyezmény a külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról²⁰) a kereskedelmi és eljárásjogi magánjogi viszonyok nemzetközi kezelését segítik elő.
- Az UNIDROIT-alapelvek²¹ a nemzetközi kereskedelmi szerződések általános elveit rögzítik, és számos belső jogi kodifikációra, illetve bírói gyakorlatra hatást gyakorolnak.

Magyarország e szervezetekben hagyományosan aktív szerepet vállalt, ami a magyar magánjogi gondolkodás és kodifikáció nemzetközi beágyazottságát

¹⁸ Az UNIDROIT (*International Institute for the Unification of Private Law*) egy 1926-ban alapított nemzetközi szervezet, amelynek feladata a magánjog különböző területeinek egységesítése és harmonizálása a tagállamok között. Az intézet kidolgozza és ajánlja a nemzetközi kereskedelmi szerződésekre, jogintézményekre vonatkozó modelleket, alapelveket és egyezményeket, amelyek célja a jogbiztonság és a nemzetközi magánjogi kapcsolatok elősegítése.

¹⁹ A gyermektartásdíj és a családi tartásdíjak egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról szóló, 2007. november 23-i Hágai Egyezmény és a házassági vagyoni jogi rendszerekre alkalmazandó jogról szóló, 1978. március 14-i Hágai Egyezmény.

²⁰ A külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény (*The Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*), kihirdette az 1962. évi 25. törvényerejű rendelet.

²¹ UNIDROIT 2010.

mutatja és erősíti.²² Ez egyben azt is jelenti, hogy a magyar magánjog fejlődése túlmutat a nemzeti kereteken, ugyanakkor csak a fenti nemzetközi szervezeti és normatív kontextusba ágyazva érthető meg. Ezenfelül rávilágít arra, hogy a nemzetközi magánjog nem csupán a belső jog autonóm területe, hanem szorosan összefonódik a nemzetközi közjoggal is.²³ A nemzetközi közjogi szerződések révén a nemzetközi jog közvetlenül befolyásolja a magánjogi jogviszonyok rendezését, és hozzájárul a jogrendszerek közötti harmonizációhoz.²⁴

*A nemzetközi jog belső jogba történő
beépülése a kollíziós jogon túl*

A korábban említett folyamat különösen látványos a nemzetközi magánjog területén. Az alkalmazandó jogra, a joghatóságra, az ítéletek elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályok mögött egységesítési törekvések állnak, amelyek célja a határokon átnyúló magánjogi jogviszonyok jogbiztonságának és kiszámíthatóságának növelése.²⁵ A nemzetközi jog beépülése azonban nem korlátozódik a kollíziós normákra.

²² Itt fontos emlékeztetni arra, hogy Magyarország ezekben a szervezetekben már az alapításuktól kezdve folyamatosan aktív és kezdeményező szerepet vállalt. Az UNCITRAL – közvetlenül Ustor Endre ENSZ-nagykövet és Meznerics Iván MNB-igazgató nevéhez köthető – magyar kezdeményezésre jött létre, Magyarország szakértői többször voltak már a Bizottság és annak munkacsoportjainak elnökei [Réczei László (1969); Szász Iván (1984), valamint Martonyi János (2017)]. Emellett jeles magyar magánjogászok (Mádl Ferenc, Harmathy Attila, Király Miklós, Menyhárd Attila) több évtizede megszakítás nélkül biztosítják a magyar magánjogi hagyományok képviseletét az UNIDROIT Kormányzó Tanácsában is.

²³ BORECZKI 2015: 79.

²⁴ Meg kell jegyezni, hogy a nemzetközi együttműködés mellett az Európai Unió jogában is számos rendelet (például Róma I. és Róma II. rendeletek) szabályozza az alkalmazandó jog kérdését a szerződéses és szerződésen kívüli kötelmi viszonyokban, amelyek már kiegészítik vagy kipótollják az uniós szabályozás hiányosságait (például a nem uniós, harmadik országokra nézve vonatkozó jogviszonyokban).

²⁵ STEWART 2009: 256.

A magánjog számos anyagi jogi területén érvényesülnek nemzetközi együttműködésen alapuló sztienderdek, például:

- fogyasztóvédelem: az EU-jog és a nemzetközi *soft law* (például az ENSZ fogyasztóvédelmi irányelvei)²⁶ előírásai határozzák meg vagy keretezik a minimális védelmi szinteket;
- szerződési jog: az UNIDROIT-alapelvek²⁷ és az ENSZ-árak nemzetközi adásvételéről szóló ENSZ-egyezmény²⁸ normatív mintát adnak a belső jogi kodifikációk számára;
- társasági jog: határon átnyúló egyesülések, székhelyáthelyezés, pénzügyi piacok szabályozása esetén a nemzetközi és uniós normák meghatározzák a magánjogi kereteket.²⁹

A belső magánjog ezáltal „nemzetköziesedik”: a klasszikus, pusztán belső viszonyokra épülő magánjogi dogmatika helyett egy fokozódóan nemzetközi standardokkal összehangolt normarendszer rajzolódik ki.

A nemzetközi szerződés és a magánjogi szerződés megkülönböztetése

A nemzetközi jog normáinak belső jogba történő beépülése – amelyről az előző alfejezet részletesen szolt – alapvető feltétele annak, hogy a nemzetközi jogi kötelezettségek a belső jogi viszonyokban is érvényesülhessenek. E folyamat során különösen fontos a nemzetközi szerződések és a határokon átnyúló magánjogi szerződések közötti jogi megkülönböztetés. E megkülönböztetés alapvető jelentőségű, mivel amennyiben a szerződés nemzetközi

²⁶ United Nations 2016.

²⁷ UNIDROIT 2010.

²⁸ A Nemzetközi Áruk Adásvételi Szerződéseiről szóló Egyezmény (*United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*). Magyarországon kihirdette az 1987. évi 20. törvényerejű rendelet.

²⁹ Itt megemlíthetők a Nemzetközi Értékpapír-felügyeleti Szervezetek Szervezetének (IOSCO) elvei, amelyek a nemzetközi tőkepiaci szabályozás és felügyelet alapvető irányelveit foglalják magukban, valamint a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság (Basel II, Basel III) standardjai.

szerződésként értékelendő, úgy az az államot köti, és rá a nemzetközi jog szabályai alkalmazandók. Ezzel szemben, ha magánjogi szerződésről van szó, a felek jogviszonya elsősorban a belső jog – vagy a kollíziós magánjog – szabályai szerint rendezendő.

Vannak olyan jogi helyzetek, amikor a jogalkotó előre kizárja a magánjogi szerződés megkötésének lehetőségét, különösen az átmeneti, „határterületi” esetekben. Ilyen például az államhatárok mentén történő építkezések szabályozása, ahol a magyar jogalkotó úgy rendelkezett, hogy kizárólag jogszabállyal kihirdetett nemzetközi szerződés rendelkezhet a határvonaltól, illetve a határjeltől számított egy méter távolságon belül építmény létesítéséről.³⁰ Ennek megfelelően, még amennyiben a felek szándéka magánjogi szerződés megkötésére irányulna is, az ilyen megállapodás semmisnek minősülne, mivel a nemzetközi szerződés hiányában a jogszabályba ütközne.

A nemzetközi szerződés és a határon átnyúló magánjogi szerződések megkülönböztetése azonban sok esetben nem ilyen fekete-fehér. Példaként szolgálhat erre, ha egy állam szerződést köt egy külföldi olajvállalattal. Amennyiben az olajvállalat nem nemzetközi jogalany, a megállapodás tipikusan magánjogi szerződésnek tekinthető. Ugyanakkor ha az olajvállalat állami tulajdonban áll, és a szerződés tárgya olyan kérdéseket érint, amelyek a szuverenitást is befolyásolják (kisajátítás, koncessziós jogok, földterületek átengedése, energiabiztonság stb.), bizonyos esetekben a szerződés nemzetközi szerződésként való megítélése is indokoltá válhat. Hasonlóan kérdéses, mondjuk, egy nemzetközi szervezettel történő hitelmegállapodás, amely alapvetően egy feltételekkel nyújtott, akár magánjoginak vagy pénzügyinek minősíthető megállapodás, azonban ha a hitelnyújtás feltételei között már olyan elemek is megjelennek, amelyek az állam közjogi szerepét is érintik (egy ellátórendszeri reform véghezvitele vagy a költségvetési hiánycél bizonyos szinten tartása), akkor szintén megjelenik a közjogi elem.³¹

A magyar jogalkalmazási gyakorlatban ilyen esetekben mindig a szerződés tartalmát vizsgálják, és amennyiben egy közjogi elemet is be lehet azonosítani a szerződésben, és az az államra nézve nemzetközi jogi jogokat

³⁰ Az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. törvény 3. §-a.

³¹ Lásd a 282/2008. (XI. 28.) Korm. rendelettel kihirdetett, a Magyar Köztársaság és az Európai Közösség közötti Egyetértési Megállapodást.

és kötelezettségeket keletkeztet, akkor a szerződést nemzetközi szerződésnek tekintik, függetlenül attól, hogy a szerződő felek egyike nem rendelkezik közjogi jogalanyisággal.³²

A nemzetközi immunitás közjogi és magánjogi elemei

Bár az immunitás fogalma a korábban tárgyalt témához képest elméletileg jól körülhatárolt, a gyakorlatban a határok meghúzása számos esetben nehézségekbe ütközik. A problémát ismét a közjog és a magánjog közötti határvonal kérdése okozza, és a jogviszonyban a felek közjogi vagy magánjogi minősége lesz irányadó.

A nemzetközi jogalanyok (államok és nemzetközi szervezetek) magánjogi szerepvállalása – például ingatlan- vagy szolgáltatási szerződések megkötése – alapvetően összetett jogi problémákat vet fel. Látszólag magánjogi jogalanyként lépnek fel, ám e szerepük mellett a nemzetközi közjogból fakadó jogosultságok és korlátozások, különösen az immunitás intézménye, lényeges hatást gyakorolnak perelhetőségekre és a bírósági döntések végrehajthatóságára.

A jogtudományban és az igazságszolgáltatásban e problémakör központi eleme két, egymással gyakran összekapcsolódó fogalom: az állam szerepe – az adott entitás magánjogi vagy közjogi minősége az adott ügyleten belül –, valamint az immunitás kérdése. A hagyományos megkülönböztetés szerint az állami vagy nemzetközi szervezeti aktusok között elkülönítjük az *acta iure imperii* (szuverenitási, közjogi aktusok) és az *acta iure gestionis* (kereskedelmi, magánjogi természetű aktusok) kategóriáit.³³ Vagy aho-

³² Az 1987. évi 12. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés 3. cikke értelmében az egyezmény hatálya kiterjeszthető nem nemzetközi jogi jogalanyokkal kötött szerződésekre is, és önmagában az, hogy az egyik szerződő fél nem rendelkezik nemzetközi jogalanyisággal, nem jelenti a szerződés érvénytelenségét. A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi L. törvény 4. § (2) bekezdése értelmében a nemzetközi szerződés/megállapodás kérdésében a külpolitikáért felelős miniszter dönt.

³³ KOVÁCS 2016: 277.

gyan Bibó István fogalmaz a két fogalom elválasztásakor, a *iure gestionis* olyan állami aktus, amit magánember is megtehet.³⁴ Az utóbbi esetében a perelhetőséget korlátozó immunitás nem áll fenn. Ugyanakkor a gyakorlatban ennek a határnak a meghúzása rendkívül problematikus: a konkrét körülmények, a szerződés tárgya és a felek státusza együttesen döntenek el, hogy az adott ügyletre mely jogrend és jogintézmény alkalmazandó. Ilyen esetben tehát a felek vagy az egyik fél magánjogi jogalanyként viselkedik, de mégis közbeszól a nemzetközi közjog. Az immunitás önmaga érdekes kérdés: magánjogi szerepben van egy nemzetközi közjogi szereplő, de a magánjogi kapcsolatból eredő jogvita során nemzetközi jogi immunitásra hivatkozik.

A gyakorlatban különösen zavarba ejtők az úgynevezett „hibrid” szervezeti formák és párhuzamos státuszok, amelyeknél az entitás egyszerre jelenik meg nemzetközi szervezetként és magánjogi alapítványként vagy gazdasági szereplőként. A később tárgyalt REC-eset jól illusztrálja, hogy ilyen helyzetekben a szerepkörök szétválasztása, az immunitás alkalmazásának kérdése és a peres eljárások gyakorlati menete komoly jogi bizonytalanságot eredményezhet; a döntések függenek mind a jogi minősítést megállapító kritériumoktól, mind a nemzetközi és belső jogi normák értelmezésétől.

*Emberi jogi normák horizontális hatálya
a nemzetközi közjogi jogviszonyokban*

A nemzetközi jog tértnyerésének sajátos, de egyre jelentősebb dimenziója az emberi jogi normák horizontális hatálya. Az EJEB gyakorlata alapján a részes államoknak nem csupán negatív kötelezettségük van az alapjogok tiszteletben tartására, hanem pozitív kötelezettségük is arra, hogy akár a magánjogi jogviszonyokban is biztosítsák az alapjogok hatékony érvényesülését.

Ez a magánjogi viszonyok vonatkozásában több formában is jelentkezik:

- a) a bíróságoknak a magánjogi normákat alapjogkonzisztens módon kell értelmezniük (például személyiségi jogok, jó hírnév, adatvédelem, munkajog);

³⁴ BIBÓ 1986: 66.

- b) az állam köteles olyan eljárási kereteket biztosítani, amelyek révén a magánjogi jogalanyok hatékonyan érvényesíthetik jogaikat, mint például a joghoz jutás (*access to court*) vagy a hatékony jogorvoslat joga (*effective remedy*).

Ennek kapcsán is fogjuk még érinteni a REC-ügyet az esetelemzés során, amikor nemzetközi jogalanyok (államok vagy nemzetközi szervezetek) magánjogi szerződéseket kötnek: közületi számlákat fizetnek, szolgáltatásokat rendelnek meg, vagy a konkrét esetben egy felmerülő jogvitában magánjogi jogalanyként viselkednek. Ettől függetlenül nem veszítik el a nemzetközi jellegüket, és a nemzetközi közjog alapján bizonyos fokú immunitást élveznek.

Ez a folyamat dogmatikailag és gyakorlatilag is megkérdőjelezi a közjog és magánjog éles, „tiszta” elhatárolását, különösen a nemzetközi dimenzióban. A továbbiakban bemutatandó esettanulmányok – az állami immunitás szabályozása a magyar nemzetközi magánjogban, valamint a nemzetközi szervezetek immunitása és a munkajogi igényérvényesítés konfliktusa – konkrét példákön keresztül világítják meg, hogy e „térnyerés” milyen dogmatikai feszültségeket, kérdéseket, ugyanakkor milyen jogfejlesztési lehetőségeket is hordoz magában a magyar jogalkotás és jogalkalmazás számára.

A magánjog visszahatása a nemzetközi közjogra

A korábbiakban bemutatott folyamat – a nemzetközi jog „térnyerése” a magánjogi viszonyokban – nem egyirányú. E folyamatot gyakran a nemzetközi jog „magánjogiasodásaként” vagy „kontraktualizálódásaként” írják le: az államok közötti klasszikus, közhatalmi jellegű normák mellett egyre jelentősebb szerepet kapnak olyan normák és mechanizmusok, amelyek magánjogi elvek és technikák átvételén alapulnak.³⁵

Ez a visszahatás különösen jól megfigyelhető a beruházásvédelmi egyezmények (az úgynevezett *bilateral investment treaties*, BIT-ek) és az azokkal

³⁵ STEPHAN 2011: 1587–1603.

szorosan összefüggő állam-befektető választottbíróági eljárások, különösen a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központjának (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*; ICSID) rendszerén keresztül végzett vitarendezés esetében.

A magánjog nemzetközi közjogra gyakorolt hatásának emblemikus területe önmagában is a beruházásvédelem területe. A beruházásvédelmi egyezmények (két ország között fennálló BIT-ek, illetve ritkábban többoldalú beruházásvédelmi szerződések, például az 1994-ben elfogadott Energia Charta Egyezmény)³⁶ nemzetközi közjogi szerződések, amelyeket államok kötnek egymással. A sajátosságuk az, hogy a BIT-ek közvetlen jogokat biztosítanak magánbefektetőknek (legyenek azok természetes vagy jogi személyek), és e jogok közvetlenül kikényszeríthetők az érintett állammal szemben nemzetközi választottbíróóság előtt.

E konstrukció több szempontból is magánjogi logikát visz be a nemzetközi közjogba:

- a) egyrészt egy „szerződésszerű” viszony jön létre az állam és befektető között. Formálisan az állam-állam között létrejött szerződés a jogalap, de az egyedi ügyben a jogvita állam és magánbefektető között zajlik, és a jogvita tárgya jellemzően magánjogi jellegű kötelmi viszony (például beruházási szerződés teljesítése, módosítása, megszüntetése);
- b) másrészt *magánjogi elveket alkalmaznak* a nemzetközi közjogi fórumok. A beruházásvédelmi választottbíróóságok (például ICSID-eljárásokban eljáró bírói fórumok) gyakran magánjogi szerződéses és kártérítési elveket alkalmaznak (például szerződésszegés, biztatási kár, kártérítés mértéke, okozati összefüggés, előreláthatóság). Ezekből a döntésekből fokozatosan nemzetközi szintű standardok kristályosodnak ki, például az „indokolatlan kisajátítás” (*indirect expropriation*), a méltányos és igazságos bánásmód (*fair and equitable treatment*) vagy a jogszerű elvárások védelme (*legitimate expectations*) tartalma;
- c) harmadrészt *a nemzetközi közjogi normák magánjogi tartalommal telítődnek*. A *fair and equitable treatment* klauzula eredetileg általános nemzetközi jogi kötelezettségként jelent meg, de a beruházásvédelmi

³⁶ Az 1994. december 17-én Lisszabonban aláírt Energia Charta Egyezmény (*Energy Charter Treaty*).

gyakorlat során olyan tartalommal telt meg, amely nagymértékben épít magánjogi elvekre (jóhiszeműség, bizalomvédelem, kiszámítható jogalkotás-jogalkalmazás, diszkrimináció tilalma). Így a magánjogi doktrínák visszahatnak a nemzetközi közjog általános elveinek értelmezésére.³⁷

Ez a folyamat kétirányú: egyrészt a magánjogi gondolkodás jelenik meg a nemzetközi fórumok érvelésében, másrészt az így kialakuló „kvázi precedens” jellegű döntések – noha a klasszikus értelemben vett kötelező erő nem áll fenn – befolyásolják a későbbi szerződéskötési gyakorlatot (új BIT-ek klauzuláinak megfogalmazását, módosítását, fenntartások alkalmazását).

Meg kell említeni azt is, hogy a magánjog visszahatása a nemzetközi közjogra nem pusztán technikai kérdés, hanem erősen vitatott jelenség is. Bár a magánjog visszahatása a nemzetközi közjogra kétségtelenül hozzájárul a jogbiztonság, a kiszámíthatóság és a befektetői bizalom erősítéséhez, ugyanakkor a szakirodalomban és a gyakorlatban számos kritika fogalmazódott meg ennek kapcsán, így például a rendszerben fellelhető demokratikus deficit³⁸ vagy az államok szabályozását korlátozó úgynevezett *regulatory chill* effektus.³⁹

A továbbiakban bemutatandó magyar példák – különösen az állami immunitás nemzetközi magánjogi szabályozása és a nemzetközi szervezetek immunitásának munkajogi kontextusban történő korlátozása – azt mutatják, hogy ez a kölcsönhatás nem csupán nagy, absztrakt nemzetközi mechanizmusok szintjén, hanem a konkrét belső jogi jogvitákban is tetten érhető. A magánjog és a nemzetközi közjog közötti kétirányú, dinamikus

³⁷ VAN HARTEN 2007: 3–7.

³⁸ RIFFEL 2025.

³⁹ A *regulatory chill* jelensége azt jelenti, hogy a beruházásvédelmi választottbíráskodás és a nemzetközi befektetési egyezmények által biztosított erős befektetői jogok miatt az államok visszafoghatják vagy elhalaszthatják a közérdekű szabályozási intézkedések bevezetését, félve a nemzetközi választottbírási perek és a jelentős kártérítési kötelezettségek kockázatától. Ez különösen érzékeny terület a környezetvédelem, egészségügy, munkajog és fenntartható fejlődés szabályozása szempontjából, ahol a szabályozási mozgáster korlátozása aránytalanul csorbíthatja az állami szuverenitást és a közérdek érvényesülését. A további részleteket lásd ALENEZI 2020.

kölcsönhatás a modern jogrendszerek egyik meghatározó jellegzetessége, amelyet a magyar jogalkotásnak és jogalkalmazásnak is tudatosan kezelnie kell.

A NEMZETKÖZI MAGÁNJOG ÉS A KÖZJOG HATÁRTERÜLETEIN MOZGÓ MAGYAR ESETEK

Ha a belső jogban felmerülő, gyakorlati kérdéseket nézzük, akkor a nemzetközi közjogi és magánjogi kérdések legtöbbször két esetben érnek össze: a magánjogi szabályozásokban, illetve az úgynevezett székhely-megállapodásokban, amelyeket nemzetközi szervezetekkel kötnek fogadó államok, és ebben szabályozzák a nemzetközi jogalanyok immunitását, ami kihat a belső magánjogi jogviták érvényesíthetőségére is. A következőkben röviden két példán keresztül mutatom be, milyen együttműködés, együttélés szükséges a két jogterület között. Az első a kollíziós magánjog és annak alkalmazása az immunitás tükrében, a másik pedig az immunitás és a munkajogi igények együttes érvényesítése.

Mindenekelőtt egy fogalmi tisztázás is szükségesnek mutatkozik. A nemzetközi jogalanyok magánjogi szerepben történő fellépése során gyakran felmerül a joghatósági és a végrehajtási immunitás kérdése, amelyek egymástól elkülönítendő jogintézmények.

A joghatósági immunitás (*immunity from jurisdiction*) azt jelenti, hogy az adott állam vagy nemzetközi szervezet mentesül a másik állam bíróságainak eljárása alól, vagyis nem indítható ellene peres eljárás.⁴⁰ Ez az immunitás megakadályozza, hogy a bíróság joghatóságot gyakoroljon az adott jogalany felett. A modern nemzetközi jogban a korlátozott immunitás elve érvényesül, amely megkülönbözteti az állam szuverén (*jure imperii*) és kereskedelmi (*jure gestionis*) tevékenységeit.⁴¹

A végrehajtási immunitás (*immunity from execution*) pedig azt jelenti, hogy az adott jogalany vagyona, eszközei mentesülnek a hatósági, bírósági határozatok végrehajtása alól, azaz nem lehet lefoglalni vagy más módon

⁴⁰ CRAWFORD 2012: 175.

⁴¹ CRAWFORD 2012: 488.

végrehajtani az ítéletet.⁴² Ez azt jelenti, hogy még ha el is indul az eljárás az adott nemzetközi jogalany ellen, a végrehajtási immunitás biztosítja az államok és nemzetközi szervezetek működőképességét, megakadályozva azt, hogy vagyonuk végrehajtás alá kerüljön.

Összefoglalva, a joghatósági immunitás az eljárás megindítását tiltja meg, míg a végrehajtási immunitás a már hozott határozatok végrehajtását akadályozza meg. E két immunitás eltérő funkciója és alkalmazási területe alapvető a nemzetközi jogalanyok magánjogi szerepének vizsgálatában.

A kollíziós jog és az állami immunitás

A nemzetközi közjogban megalkotott – főként nemzetközi szerződésen alapuló⁴³ – szabályozás belső jogban való széles körű megjelenésének az egyik legjobb példája a már említett Nmjtvt., amely 2017-ben újrakodifikálta a Magyarországon külföldi elemet tartalmazó magánjogi jogviszonyokban alkalmazandó jogi szabályokat. Ennek része az állami immunitás is, lévén ez a nemzetközi jog egyik alapvető elvéből, a szuverenitásból következik. Ennek értelmében az államokat megilleti a más államok bíróságai, hatóságai előtti joghatóság alóli mentessége, azonban a nemzetközi jogban és a modern joggyakorlatban ennek korlátai és kivételei is megjelennek, különösen a magánjogi jellegű viszonyokban. A jelen vizsgálat szempontjából az Nmjtvt. azon része releváns, amely az államok immunitásával kapcsolatos rendelkezéseket részletezi.

Az Nmjtvt. 34. alcíme kapcsán az indokolás is rámutat arra, hogy az immunitás szabályait célszerű a nemzetközi magánjogi joghatósági szabályoktól elkülönítve kezelni, mivel azok alapvetően közjogi természetűek. Ezenfelül azt is leszögezi, hogy a joghatósági szabályoktól való elkülönítés azért is indokolt, hogy egyértelmű legyen, hogy az uniós nemzetközi magánjogi

⁴² SHAW 2017: 562.

⁴³ Az Nmjtvt. indoklása is megemlíti, hogy „[a] törvény kiegészíti, kibővíti a hatályos szabályozást, amihez az államok és tulajdonuk joghatóság alóli mentességéről szóló, New Yorkban 2014. december 2-én kelt ENSZ egyezmény [...] szolgált elsődleges mintául”. Ezen a területen a nemzetközi szokásjog is forrásul szolgál.

joghatósági szabályozás hatálya sem írhatja felül a nemzetközi jogi immunitási szabályokat. Ezért a magyar bíróságoknak az immunitás vizsgálatakor kizárólag a nemzetközi jog, illetve a belső jog szabályait kell alkalmazniuk.

Az Nmjtvt. 83. § (2) bekezdése kimondja – a nemzetközi joggal összhangban –, hogy az államok immunitásából következően nem lehet joghatósága magyar bíróságnak külföldi állammal szemben.⁴⁴ Az államok tényleges, közvetlen perelhetősége mellett a gyakorlatban többször merül fel a más országokban működő külképviseletekkel és külképviseleten dolgozó közhatalmi tevékenységet végző alkalmazottakkal szembeni eljárások megindíthatóságának kérdése. Az Nmjtvt. értelmében állam alatt érteni kell az államot, az állam közhatalmat gyakorló szerveit, illetve az állam képviselőiben eljáró személyeket, amikor e minőségükben járnak el.⁴⁵ Az állam fogalmának ilyenén módon történő megfogalmazása minden szempontból indokolt, az Nmjtvt. ebben az esetben is a nemzetközi jog általános szabályait foglalta bele a belső jogba.⁴⁶ A kérdéskört a nemzetközi szokásjog, illetve az 1965. évi 22. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt Egyezmény (1961-es Bécsi Egyezmény), illetve az államok és tulajdonuk joghatóság alóli mentességéről szóló, New Yorkban, 2014. december 2-én kelt ENSZ egyezmény (ENSZ államimmunitási egyezmény) rendezi.⁴⁷ Az ENSZ egyezmény még nincs hatályban, de az a nemzetközi szokásjogot kodifikálja, így – a nemzetközi szokásjog erejénél fogva – kötelező.

Ezt a fogalmi „kiterjesztést” egyrészt a külképviseletek által ellátott speciális közhatalmi funkciók (például a konzuli feladatok körébe tartozó okmányok kiállítás, anyakönyvezés stb.), másrészt az indokolja, hogy a diplomáciai képviselő és a diplomáciai képviselő a küldő állam megtestesítői,

⁴⁴ „Külföldi állam elleni eljárásban – az e törvényben megállapított kivételekkel – magyar bíróság nem járhat el.”

⁴⁵ Nmjtvt. 82. §.

⁴⁶ Lásd az Nmjtvt. 34. alcíméhez fűzött indokolását.

⁴⁷ Példának okáért az ENSZ államimmunitási egyezmény alapján kerültek be az Nmjtvt.-be a joghatóságról való lemondásra (7. cikk) vagy a külföldi állam számára való kézbesítésre (22. cikk) vonatkozó szabályok is, amelyeknek a diplomáciai életben hatalmas a gyakorlati jelentősége.

amelyek az államok szuverén egyenlősége miatt nem tartoznak a fogadó állam joghatósága alá. Ebben az értelemben, az immunitás szempontjából – és itt adódik általában a jogalkalmazás során az első félreértés – a küldő állam és annak diplomáciai képviselte egy és ugyanaz a szereplő az immunitás tekintetében.

Az állam joghatóság alóli mentességének kivételei⁴⁸ ugyancsak a nemzetközi jognak megfelelően kerültek be a magyar szabályozásba. Ezek a kivételek azokat a szokásjog által elfogadott eseteket veszik számba, amelyekben a külföldi állam magánjogi jogalanyként viselkedik, és ennek következtében az egyébként meglévő joghatóság alóli mentességeit a jogbiztonság és a többi – az állammal ezekben a jogviszonyokban szükségszerűen egyenrangú – magánjogi jogalany védelmében korlátozni szükséges. Ilyen kivételek lehetnek, a teljesség igénye nélkül, a polgári jogi szerződésből, illetve a munkaszerződésből eredő jogokat vagy kötelezettséget érintő ügyek, amely ügyekben tehát egy (tipikusan fogadó) állami bíróság az érintett fél állami minősége ellenére is eljárhat.

Ugyanilyen fontos része a szabályozásnak a külföldi állam belföldön fekvő vagyonára vezethető végrehajtás tilalmának kimondása és annak kivételeinek felsorolása is.⁴⁹ A gyakorlati esetek szempontjából ez a rendelkezés tud a legtöbb félreértést okozni a jogalkalmazás körében.

A jelenlegi hatályos szabályozás szerint a joghatóság alóli mentesség és a végrehajtási mentesség külön mozgó fogalmak, így a joghatóság alóli mentesség kivételei vagy az arról való egyedi lemondás esetén is külön megilleti a küldő államot a végrehajtás alóli mentesség. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy hiába hozott egy jogerős ítéletet a bíróság egy korábbi, mondjuk, immunitás alá nem kerülő ügyben, inkasszózni még ebben az esetben sem lehet. A végrehajtás alóli mentességről való lemondásról ugyanis külön, ugyancsak a küldő állam rendelkezhet, és a végrehajtás nem lehet automatikus. A gyakorlat azt mutatja, hogy az államok nem szoktak lemondani a végrehajtás alóli immunitásról. Ennek ellenére számos eset fordult elő még az elmúlt évtizedekben is, és nem csak Magyarországon, amikor a jogalkalmazók nem vették figyelembe a nemzetközi jogi szabályozást.

⁴⁸ Nmjt. 84. §.

⁴⁹ Nmjt. 85. §.

A Kúria 2018-ban, már az új Nmjtvt. hatálybalépését követően, de még a korábbi szabályozás, a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelettel (Nmjtvt.) kapcsolatosan alkalmazandó szabályok tekintetében kiadott egy tájékoztatót a Magyarországon működő külképviseletek bankszámlájára vezetett végrehajtásokkal kapcsolatban (Tájékoztató).⁵⁰ A Tájékoztató szintén egyértelműen rögzíti, hogy a joghatóság alóli mentességről való lemondás nem jelenti egyben a végrehajtás alóli mentességről való lemondást is, és a külföldi államot megillető végrehajtás alóli mentesség fennállásakor a végrehajtás csak a külföldi állam kifejezett lemondása esetén rendelhető el.⁵¹

A Tájékoztatót azért adták ki, hogy az új szabályok alkalmazása már zökkenőmentes legyen, és felülírják és nyomatékosítsák a korábbi Nmjtvt. alkalmazása során feltárt problémákat. A szövegből is kiderül, hogy a magyar bíróságok több ízben hoztak a külföldi államok nemzetközi jogi mentességét sértő határozatokat, amelyek ellentétesek voltak mind a magyar jogszabályokkal, mind a nemzetközi szerződésekkel és a diplomáciai szokásokkal, így nem tettek jót Magyarország nemzetközi megítélésének, és problémákat okoztak a nemzetközi és diplomáciai kapcsolatokban.⁵² Megjegyzendő, hogy ilyen félreértések, nemzetközi joggal ellentétes határozatok több más államban is születtek, ami feltehetőleg leginkább annak tudható be, hogy ilyen esetek viszonylag ritkán fordulnak elő, és a nemzetközi jogi háttér miatt ezek a szabályok kevesebb figyelmet kapnak. A való életben az ilyen határozatok következménye volt, hogy a hazánkba rendelt nagykövetek felháborodva panaszkodtak a külpolitikáért felelős minisztériumnak, mert a bíróság inkasszálta a bankszámlájukat, vagy éppen végrehajtás történt egy diplomáciai rendszámmal rendelkező külképviseleti tulajdonba tartozó járműre nézve. Ahogyan korábban bemutattuk és a Tájékoztató is sorra veszi, ezek a cselekmények még jogerős bírói döntés esetén is súlyosan sértik az állami végrehajtási immunitásra vonatkozó nemzetközi szokásjogi szabályokat.

Különösen érzékeny ez azért is, mert általában nincs hatáson jogi lehetőség például arra, hogy az érintett bankszámláról a nemzetközi és a belső

⁵⁰ Kúria 2018.

⁵¹ Kúria 2018: I. 5.2. pont.

⁵² Kúria 2018: II.

joggal is ellentétesen levont összeget visszajuttassák. Ez esetben a fogadó államnak más módon szükséges gondoskodnia a sérelmet szenvedett állam megfelelő kártalanításáról. A nemzetközi jogi felelősség szempontjából ugyanis teljesen irreleváns, hogy az adott állam megjelenítette-e a belső jogában a nemzetközi jogi előírásokat, vagy hogy adott esetben a jogalkalmazó ezt figyelembe nem véve döntött az inkasszóról vagy végrehajtásról. Ha ugyanis az Nmjt. nem ültette volna be a magyar jogba a nemzetközi szokásjog rendelkezéseit, azok betartása akkor is Magyarország nemzetközi jogi kötelessége és felelőssége lenne, és nemzetközi jogi szempontból a hátrányt szenvedett államok számonkérhetnék rajta a kötelezettség betartását. Ilyen esetekben tehát egy magánjogi jogviszonyból eredő jogvitából nemzetközi közjogi, állami felelősségi kérdés lett.

Tekintettel arra, hogy az ilyen esetek kezelése tipikusan az a helyzet, amikor a nemzetközi közjognak és a magánjognak együtt kell tudnia érvényesülni, a Tájékoztató mellett számos beszélgetést, és később a Kúriával és az OBH-val való együttműködésben képzéseket is tartottak az Nmjt. nemzetközi jogi háttérét és ennek jelentőségét megvitatta,⁵³ amelyek értékes fórumot biztosítottak a fennálló kérdések, illetve a nemzetközi jogi háttér tisztázására, illetve a joggyakorlatban felmerülő kérdések megvitatására.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy ha van is immunitása az idegen államnak, az igazukat kereső, immunitással nem rendelkező jogalanyok nem maradhatnak védelem nélkül. Az 1961-es Bécsi Egyezmény olyan kitéltet is tartalmaz, miszerint a fogadó állam jogszabályait tiszteletben kell tartani.⁵⁴ Ennek viszont az erővel történő kikényszerítése nem lehetséges, hiszen az állam által alkalmazható közhatalmi intézkedések, amelyeket alapesetben pont a végrehajtás biztosít, az immunitás miatt nem jöhetnek szóba. Ilyenkor tehát, ha például egy magyar bíróság kártérítésre kötelez egy külföldi

⁵³ A nemzetközi köz- és magánjogi immunitás aktuális joggyakorlati kérdései címmel rendezett konferenciát a Kúria 2018. november 14-én, Budapesten. Online: <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/konya-istvan-mentesseg-nemzetkozi-kozjogi-es-magan-jogi-szabalyainak-megfelelo-alkalmazasa>

⁵⁴ 1961-es Bécsi Egyezmény 41. cikk 1. bekezdés. Angolul: *Without prejudice to their privileges and immunities, it is the duty of all persons enjoying such privileges and immunities to respect the laws and regulations of the receiving State.*

államot, a végrehajtókon keresztül ugyan ezt nem tudja kikényszeríteni az állam, de azt sem a nemzetközi jog, sem a gyakorlat nem zárja ki, hogy a külföldi állam önszántából kifizesse a kártérítési összeget a jogosultnak. A gyakorlat azt mutatja, külföldön is, hogy – bár sok esetben a külpolitikáért felelős minisztériumoknak közben kell járniuk – ez a kompenzáció végül minden esetben megtörténik. Így a kárt szenvedett magánfél kecskéje is jóllakik, és az állami immunitás káposztája is megmarad.

A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK IMMUNITÁSÁNAK
KÉRDÉSEI MUNKAJOGI JOGVITÁK
TÜKRÉBEN MAGYARORSZÁGON

A nemzetközi szervezetek immunitásának sajátosságai

A nemzetközi szervezetek immunitása alapvetően eltér az államok vagy állami küldöttek immunitásától. Mivel esetükben a szuverenitás nem értelmezhető, így a szuverenitáson alapuló dogmatikai alap nem is alkalmazható rájuk. E helyett az immunitásuk funkcionális alapon nyugszik: célja, hogy a szervezet a székhelyország sajátos jogrendjétől függetlenül zavartalanul elláthassa feladatait, megóvva azt a fogadó állam indokolatlan beavatkozásától. Ez a funkcionalitás megköveteli, hogy a nemzetközi jog olyan körű mentességeket biztosítson, amelyek a szervezet működéséhez feltétlenül szükségesek, hasonlóan az államok diplomataihoz, bár eltérő jogi alapon.

Mivel nincs általános multilaterális egyezmény a nemzetközi szervezetek immunitásáról, a szabályozás főként az adott nemzetközi szervezetet alapító szerződésre és a székhelyegyezményekre, kivételes esetben nemzeti keretszabályozásra támaszkodik, amelyekben a fogadó állam határozza meg a megadott mentességek körét. Az ENSZ Alapokmánya és az ENSZ mentességeiről szóló 1946-os egyezmény, továbbá az ENSZ szakosított

szerveiről szóló 1947-es egyezmény⁵⁵ ugyan csak az ENSZ-re vonatkozik, de fontos iránymutatást adnak a funkcionalitás elvének alkalmazásához, amely a nemzetközi szervezetek immunitásának lényegi alapját képezi.

A nemzetközi szerződések alapító okiratai általában nem tartalmazzak kivételeket az immunitás alól, így a nemzetközi szervezetek immunitása jellemzően abszolút jellegű. Ezért ezen a téren a nemzetközi szervezetek immunitása – kivételek híján – szélesebb, mint az államoké, miközben a nemzetközi szervezetek tisztségviselőinek immunitása elvileg szűkebb, mint az államok közötti diplomáciai kapcsolatokban a diplomáciai képviselők alkalmazottainak mentessége. Magyarországon a nemzetközi szervezetek tisztségviselői – a magyar állampolgárokat és lakosokat kivéve – mentesek az őrizetbe vétel és a fogva tartás alól, valamint mentesek a magyar joghatóság alól a hivatalos minőségükben tett nyilatkozataik és cselekményeik tekintetében, és ez a mentesség a munkaviszonyuk megszűnése után is fennáll. Bár a mentesség körét a szóban és írásban tett nyilatkozatokra és hivatalos cselekményekre korlátozzák, a gyakorlatban a nemzetközi szervezetek gyakran minden vitatott cselekményt hivatali feladatként igazolnak, amit a fogadó államnak nehéz vitatnia. Ezáltal a funkcionális mentesség a gyakorlatban gyakran teljes immunitásként érvényesül, bár elméletileg szűkebb körű.⁵⁶

Nemzetközi esetjog

Az immunitással kapcsolatos problémák nem kerültek el a nemzetközi és nemzeti bírói fórumokat sem. Különösen az EJEB több döntésében foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy magánjogi jogviszonyokban mennyiben érvényesülhet a nemzetközi közbírói immunitás, és ennek milyen hatása van a bírósághoz fordulás jogára.

⁵⁵ Az 1957. évi 15. törvényerejű rendelettel kihirdetett, az Egyesült Nemzetek kiváltságairól és mentességeiről New Yorkban, 1946. évi február hó 13. napján kelt Egyezmény, valamint a 2021. évi LXI. törvénnyel kihirdetett, a szakosított intézmények kiváltságairól és mentességeiről szóló egyezmény.

⁵⁶ A nemzetközi szervezetek immunitásáról részletesen lásd VARGA 2023: 668–670.

Az elsőként említhető Waite és Kennedy, valamint a Beer és Regan ügyek⁵⁷ az EJEB kulcsfontosságú döntései a kérdésben, amelyek kimondták munkajogi vitán alapuló ügyben, hogy nem sérti az EJEE tisztességes eljáráshoz való jogot előíró 6. cikkét, ha egy nemzetközi szervezet – mint az esetben vizsgált Európai Űrügynökség (ESA) – immunitást élvez a tagállamok bíróságai előtt, feltéve, hogy a munkavállalóknak van elégséges, alternatív jogorvoslati lehetőségük az ügyük rendezésére, ahol a sérelmet szenvedett fél valamilyen mechanizmus alkalmazása során sérelmének orvoslását kérheti. Ez az ügy azért jelentős, mert a nemzetközi jog mai állása szerint a nemzetközi szervezetek esetében *teljes* (abszolút) immunitást ismer el, tehát nemzetközi szervezetek esetében az Nmjt.v. szerint ismert kivételek sem állnak fenn, az EJEB viszont ilyen esetekben korlátozva értelmezi az immunitást a bírósághoz való hozzáférés érdekében. Így tehát ezen a ponton egy feszültség áll fenn az EJEB értelmezése és a nemzetközi jogi szabályok között.⁵⁸

Ugyanezen kérdések és ellentétek a tagállami bíróságok előtt is felmerültek, és a bíróságok ott is több esetben eltértek a nemzetközi szervezetek nemzetközi jogban rögzített abszolút immunitásától. A Lutchmaya kontra az Afrikai, Karibi és Csendes-óceáni Államok Csoportja (ACP) Főtitkársága ügyben⁵⁹ a belga bíróság szintén munkajogi ügyben (munkaszerződés-hosszabbítás elmaradása miatti kártérítés) kért inkasszálást az ACP számlájára. Az ACP mentességére hivatkozva vitatta az intézkedést, amit első fokon a bíróság elfogadott. A Brüsszeli Munkaügyi Bíróság azonban megváltoztatta a döntést, kimondva, hogy az EJEE 6. cikk (1) bekezdése szerinti bírósághoz fordulás joga csak akkor hatékony, ha magában foglalja a jogerős határozat végrehajtását is.⁶⁰ A bíróság a Waite és Kennedy ügyben kialakított elvre támaszkodva arra jutott, hogy a végrehajtási mentesség

⁵⁷ Waite és Kennedy v. Németország 26083/94, 1999. február 18., valamint Beer és Regan v. Németország 28934/95, 1999. február 18.

⁵⁸ PASQUETTE 2021: 193–196.

⁵⁹ Lutchmaya v General Secretariat of the ACP Group, Appeal decision, Journal des Tribunaux 2003, 684, ILDC 1363 (BE 2003), 4th March 2003, Belgium; Brussels; Court of Appeal.

⁶⁰ MATHUR–AGARWAL 2024: 67.

alkalmazása sérti a 6. cikket, mivel az ACP nem biztosított alternatív vitarendezési mechanizmust. Ennek megfelelően elrendelte az ACP bankszámláinak inkasszálását, amely döntést a fellebbviteli fórumok is megerősítették.⁶¹

Hazai esetjog

Ez az elv Magyarországon az Alkotmánybíróságig jutó kérdés volt, nevezetesen egy Magyarországon székhellyel rendelkező nemzetközi szervezettel kapcsolatos, hasonló ügyben. Az Alkotmánybíróság 2014-ben, a már említett REC (*Regional Environmental Center*) mentességeit vizsgálva a 36/2014. (XII. 18.) AB határozatában kimondta, hogy bár a nemzetközi jog elismeri a nemzetközi szervezetek immunitását munkajogi ügyekben, ez az immunitás nem korlátlan. Az arányosság vizsgálata során az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy az immunitás csak akkor tekinthető alkotmányos korlátozásnak, ha nem zárja ki teljesen a munkavállaló jogi igényeinek érvényesítését munkáltatójával szemben. A bíróság feladata megvizsgálni, hogy az adott nemzetközi szervezet él-e joghatóság alóli mentességgel, illetve hogy lemondott-e erről a mentességről. Amennyiben nem mondott le, a bíróságnak azt is ellenőriznie kell, hogy az alkalmazottnak biztosítottak-e más hatékony eljárási lehetőséget, például a szervezeten belüli vitarendezést, amely keretében jogi igényét érvényesítheti. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a REC munkavállalója által indított munkaügyi jogvita esetén az immunitás csak akkor alkalmazható, ha a munkavállaló nem esik el jogi igénye érvényesítésének lehetőségétől sem bírósági, sem más hatékony eljárásban. Ha ez a feltétel nem teljesül, a bíróság nem állapíthatja meg joghatósága kizárását.⁶²

Ennek megfelelően a későbbi székhelyegyezményekben rendszerint rögzítették, hogy a nemzetközi szervezetek mentessége munkajogi vitákban csak alternatív vitarendezési mechanizmus megléte esetén érvényesíthető. Ezeket a feltételeket azóta minden nemzetközi szervezet elfogadta, amellyel azóta székhelymegállapodást kötött Magyarország.

⁶¹ OKEKE 2020: 35–36.

⁶² 36/2014. (XII. 18.) AB határozat, indokolás [72–74].

Erre jó példa az AB elé került másik ügy, a Nemzetközi Beruházási Bank⁶³ (NBB) ügye. Az Alkotmánybírósághoz parlamenti képviselők fordultak azzal az indítvánnyal 2018-ban, hogy az NBB-nek adott mentességek sértik a bírósághoz forduláshoz és a jogorvoslathoz való jogot, mivel az NBB nem biztosít hatékony jogorvoslati lehetőséget a vele jogviszonyban álló személyek számára. Az Alkotmánybíróság azonban a 3284/2020. (VII. 17.) határozatában ezt az indítványt megalapozatlannak találta, megállapítva, hogy az NBB Székhelymegállapodás biztosítja, hogy munkaügyi viták esetén rendelkezésre álljon olyan alternatív eljárás, amely lehetővé teszi a jogviták rendezését.⁶⁴ Ez az alternatív vitarendezési mechanizmus megfelel az Alkotmánybíróság és az EJEB korábbi döntéseiben megfogalmazott követelményeknek, és a munkavállaló számára biztosítja a jogi igényeinek érvényesítésére alkalmas fórumot. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor tévesen hivatkozott a Székhelymegállapodás 19. cikkére,⁶⁵ amely nem a munkavállalók és az NBB közötti jogviták rendezésére vonatkozik, hanem a nem tagok és a Bank közötti nemzetközi jogvitákra.⁶⁶ A helyes hivatkozás az NBB Székhelymegállapodás 12. cikk 2. bekezdése lett volna, amely kifejezetten a munkaügyi viták alternatív rendezését szabályozza.

Az NBB ügyében hozott döntés jól illeszkedik az Alkotmánybíróság 2014-es REC-ügyben hozott határozatához, amely szintén kimondta, hogy a nemzetközi szervezetek immunitása csak akkor érvényesülhet munkajogi ügyekben, ha a munkavállalók számára biztosított az alternatív jogérvényesítési lehetőség. Ez a megközelítés az emberi jogi követelmények és a nemzetközi jogi immunitás közötti egyensúlyt igyekszik megteremteni. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy ha ezek a nemzetközi szervezetek valamilyen nemzetközi fórumon vitatnák az ilyen feltételnek a nemzetközi

⁶³ A Nemzetközi Beruházási Bank (NBB) egy nemzetközi pénzügyi intézmény, amelyet 1970-ben alapítottak a KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) tagállamai a tagországok közötti beruházások finanszírozására és elősegítésére. Magyarország az alapítása óta részes fele az NBB-nek. A Nemzetközi Beruházási Bank megalapítása tárgyában, Moszkvában, 1970. július 10-én aláírt és 1990. december 20. napján módosított Egyezményt és az Egyezményhez csatolt Alapszabályt kihirdette a 2015. évi XLI. törvény.

⁶⁴ 3284/2020. (VII. 17.) AB határozat, indokolás [37–50].

⁶⁵ 3284/2020. (VII. 17.) AB határozat, indokolás [41–43].

⁶⁶ Részletes elemzését lásd VARGA 2023: 273–274.

közjoggal való összhangját, feltehetőleg igazuk lenne, ugyanis jelen pillanatban a nemzetközi jog még mindig az immunitás abszolút értelmezését rögzíti.

Részben a vitás helyzetek elkerülése végett hozott létre az ENSZ – és egyre több nemzetközi szervezet – önálló vitarendezési mechanizmust. Így megmarad az immunitás, ugyanakkor az igazát kereső alkalmazott is hozzáfér valamilyen vitarendezési mechanizmushoz.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban bemutatott elemzések rámutatnak arra, hogy a magánjog és a nemzetközi közjog viszonya nem csupán elméleti kérdés, hanem a jogalkalmazás mindennapi gyakorlatában is meghatározó jelentőségű. A magánjogi jogviszonyban levő felek viszonyát, a jogérvényesítés lehetőségeit befolyásolhatja a nemzetközi közjog, és viszont. A magánjogi forrásból kiinduló, de alapjogi megfontolások által befolyásolt, közjogot is érintő jogalkalmazás példája azt is alátámasztja, hogy a jogrendszerek közötti határok elmosódnak, és a jogalkalmazóknak elengedhetetlenül szükséges a belső jogi szabályozás nemzetközi jogi alapjainak és céljainak mélyreható ismerete. Ez nemcsak a jogalkotói akarat pontosabb értelmezését segíti elő, hanem biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját is, amely az Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdése szerint alapvető követelménye a magyar jogrendszernek.

Így tehát a tanulmányban vizsgált példák azt is szemléltetik, hogy a nemzetközi közjog és a magánjog nem elszigetelt jogágak, hanem egymásra ható, egymást kiegészítő rendszerek. Az államok és magánszereplők közötti kapcsolatok egyre szorosabbá válása megköveteli, hogy a jogalkotók és jogalkalmazók ne csupán különálló jogterületekként kezeljék ezeket, hanem felismerjék a közöttük fennálló összefüggéseket és kölcsönhatásokat. Ez a szemlélet lehetővé teszi egy olyan jogi környezet kialakítását, amely megfelel a modern társadalom komplex kihívásainak, és biztosítja az egyének, gazdasági társaságok és államok közötti igazságos, átlátható és hatékony jogviszonyokat.

Összességében a tanulmány hangsúlyozza, hogy a nemzetközi jog és a magánjog közötti interakciók megértése és helyes kezelése elengedhetetlen a jogrendszer koherenciája és a jogbiztonság fenntartása érdekében. A nemzetközi jogi immunitás elvének rugalmas értelmezése, amely figyelembe veszi az alapjogi követelményeket, példaként szolgálhat arra, hogyan lehet a jogi normákat úgy alakítani, hogy azok egyszerre szolgálják a nemzetközi szervezetek működésének zavartalanságát és az egyéni jogok védelmét. Ez a megközelítés elősegíti a jogfejlődést, amely a globalizált világban egyre inkább szükségessé válik, és amelyben a magánjog és a közjog közötti határok egyre inkább átláthatóvá és rugalmasabbá válnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALENEZI, Atif M. (2020): Preventing the Regulatory Chill of International Investment Law and Arbitration. *International Law Research*, 9(1), 85–99. Online: <https://doi.org/10.5539/ilrv9n1p85>
- BIBÓ István (1986): Idegen államok perelhetősége és az ellenük vezethető végrehajtási cselekmények a svájci jogban. In BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok*. IV. kötet. Budapest: Magvető, 53–106. Online: <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/488.html>
- BORECKI Szabolcs (2015): Az immunitás és a nemzetközi magánjogi szabályozás összefüggései. *Fontes Iuris*, 1(3–4), 76–87. Online: <https://ojs.mtak.hu/index.php/fontesiuris/issue/view/739/428>
- BÚZA László (1943): A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése. *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztálya Értekezései*, 2, 3–19. Online: <https://mek.oszk.hu/08000/08099/>
- CRAWFORD, James (2012): *Brownlie's Principles of Public International Law*. 8. kiadás. Oxford: Oxford University Press.
- Igazságügyi Minisztérium (2016): *Az új nemzetközi magánjogi törvény koncepciója*. Online: <https://2015-2019.kormany.hu/download/c/cf/c0000/NMJ%20TV%20KONCEPCIO%C3%93.pdf>
- KOVÁCS Péter (2016): *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris.
- Kúria (2018): A Kúria tájékoztatója a Magyarországon működő külképviseletek bankszámlájára vezetett végrehajtásokkal kapcsolatban az Nmjtvr. 62./C. § c) pontjának és az Nmjtvr. 62/E. § (1)-(2) bekezdéseinek értelmezéséről és a külföldi államok nemzetközi jogon alapuló mentességét sértő jogalkalmazási gyakorlatról. *Kúriai Döntések*, 66(6), 851–858.

- LAW, Stephanie et al. (2024): Private Law, Private International Law and Public Interest Litigation. *Global Constitutionalism*, 13(1), 1–12. Online: <https://doi.org/10.1017/S2045381724000017>
- MATHUR, Samiksha – AGARWAL, Sonu (2024): Balancing Jurisdictional Immunity and Responsibility of International Organisations – Challenges and Reforms. *Krityka Prawa*, 17(1), 58–77. Online: <https://doi.org/10.7206/kp.2080-1084.752>
- OEKEKE, Edward Chukwuemeka (2020): The Tension between the Jurisdictional Immunity of International Organizations and the Right of Access to Court. In QUAYLE, Peter (szerk.): *The Role of International Administrative Law at International Organizations*. Leiden: Brill Nijhoff, 25–53. Online: https://doi.org/10.1163/9789004441033_003
- OPPENHEIM, Lassa (1905): *International Law. A Treatise*. I. kötet. London: Longmans, Green And Co. Online: www.gutenberg.org/files/41046/41046-h/41046-h.htm
- PASQUET, Luca (2021): Litigating the Immunities of International Organizations in Europe: The ‘Alternative-Remedy’ Approach and its ‘Humanizing’ Function. *Utrecht Journal of International and European Law*, (36)2, 192–205. Online: <https://dspace.library.uu.nl/items/701ae08b-f702-431c-9e69-foa1f75d8ff4>
- RIFFEL, Christian (2025): International Investment Law, Rule of Law, and Democracy: When the Solution Is Part of the Problem. *German Law Journal*, 26(4), 613–635. Online: <https://doi.org/10.1017/glj.2025.23>
- SHAW, Malcolm N. (2017): *International Law*. 8. kiadás. Cambridge: Cambridge University Press.
- STEPHAN, Paul B. (2011): Privatizing International Law. *Virginia Law and Economics Research Paper*, No. 2011-02. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1780468>
- STEWART, David P. (2009): New Directions in Private International Law. *Agenda Internacional*, 16(27), 255–268. Online: <https://doi.org/10.18800/AGENDA.200901.010>
- UNIDROIT (2010): *Nemzetközi kereskedelmi szerződések alapelvei*. Online: www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Hungarian-bl.pdf
- VAN DEN BOSSCHE, Peter (2008): *The Law and Policy of the World Trade Organization. Text, Cases, and Materials*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VAN HARTEN, Gus (2007): *Investment Treaty Arbitration and Public Law*. Oxford: Oxford University Press.
- VAN HARTEN, Gus – LOUGHLIN, Martin (2006): Investment Treaty Arbitration as a Species of Global Administrative Law. *European Journal of International Law*, 17(1), 121–150. Online: <https://doi.org/10.1093/ejil/chl159>
- VARGA Réka (2023): Szabad kezük van? – Nemzetközi szervezetek immunitása Magyarországon, különös tekintettel a munkaügyi kérdésekre. In AUER Ádám et al. (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kiss György 70. születésnapjára. Clara pacta, boni amici*. Budapest: Wolters Kluwer, 666–675.

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

2005. évi VII. törvény a Montrealban, 1999. május 28-án kelt, a nemzetközi légi fuvarozásra vonatkozó egyes jogszabályok egységesítéséről szóló Egyezmény kihirdetéséről

2005. évi L. törvény a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról

2007. évi LXXXIX. törvény az államhatárról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2015. évi XLI. törvény a Nemzetközi Beruházási Bank megalapítása tárgyában, Moszkvában, 1970. július 10-én aláírt és 1990. december 20. napján módosított Egyezmény és az Egyezményhez csatolt Alapszabály, továbbá az ezek módosításáról szóló Jegyzőkönyv, valamint a Jegyzőkönyv részes államává váláshoz kiadott értesítések kihirdetéséről

2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról

1954. évi 32. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről

1957. évi 15. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek kiváltságairól és mentességeiről New Yorkban, 1946. évi február hó 13. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről

1962. évi 25. törvényerejű rendelet a külföldi választottbírószági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről

1965. évi 4. törvényerejű rendelet a New Yorkban, 1961. március 30-án kelt Egységes Kábító-szer Egyezmény kihirdetéséről

1971. évi 3. törvényerejű rendelet a „Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződésről” szóló, Genfben, az 1956. évi május hó 19. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről

1985. évi 18. törvényerejű rendelet a Nemzetközi Távközlési Egyezmény kihirdetéséről

1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről

1987. évi 20. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről

282/2008. (XI. 28.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság és az Európai Közösség közötti Egyetértési Megállapodás kihirdetéséről

31/1990. (II. 16.) MT rendelet a sztratoszferikus ózonnréteg védelméről szóló, Bécsben 1985. március 22. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről

- 36/2014. (XII. 18.) AB határozat a diplomáciai vagy egyéb mentesség esetében szükséges eljárásról szóló 1973. évi 7. tvr. 5. § (1) bekezdés második mondata egyes szövegrészei alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről
- 3284/2020. (VII. 17.) AB határozat utólagos normakontroll-indítvány elutasításáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 2022. október 19-i (EU) 2022/2065 rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet)
- Az 1994. december 17-én Lisszabonban aláírt Energia Charta Egyezmény (*Energy Charter Treaty*). Online: www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/
- United Nations (2016): *United Nations Guidelines for Consumer Protection, United Nations Conference on Trade and Development*. New York – Genf: United Nations. Online: https://unctad.org/system/files/official-document/ditccplpmisc2016d1_en.pdf
- Beer és Regan v. Németország 28934/95, 1999. február 18.
- Waite és Kennedy v. Németország 26083/94, 1999. február 18.
- Lutchmaya v General Secretariat of the ACP Group, Appeal decision, Journal des Tribunaux 2003, 684, ILDC 1363 (BE 2003), 4th March 2003, Belgium; Brussels; Court of Appeal

*Barta Judit*¹

AZ ÉPÍTÉSI BERUHÁZÁS KÖLTSÉGKERETÉNEK MEGHATÁROZÁSA ÉS BETARTÁSÁNAK JOGKÉRDÉSEI AZ ÉPÍTÉSZETI- MŰSZAKI TERVEZÉS KÖRÉBEN

BEVEZETŐ

2025. szeptember 25-én a Gyulai Törvényszék és a Nemzeti Közszerződési Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Civilisztikai Tanszék közösen rendezte meg a II. Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumot a Magyar Jogász Egylet és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Békés Vármegei Igazgatósága támogatásával.² A konferenciát a Gyulai Törvényszék imponálás épületének csodaszép Dísztermében tartották, amelyen mint meghívott előadó vehettem részt.³

Nizsalovszky Endre (1894–1976) egyetemi tanári hivatása mellett aktívan közreműködött a magyar magánjogi jogfejlődést meghatározó jogszabályok előkészítésében, különös tekintettel a polgári jog kodifikációs munkálataira. Mégis kevésbé tudott, hogy jelentős szerepet töltött be az 1959. évi polgári törvénykönyv előkészítésében, egészen az 1957-ben bekövetkezett háttérbe szorításáig.

E munkálatok során a kor politikai, gazdasági berendezkedésének ellenére – Nizsalovszky Endrének is köszönhetően – jelentősen támaszkodtak az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatra, valamint a kereskedelmi törvény

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, ME ÁJK CTI Kereskedelmi Jogi Tanszék, egyetemi tanár, NKE ÁNTK Civilisztikai Tanszék.

² Lásd: <https://antk.uni-nke.hu/hirek/2025/10/02/ii-nizsalovszky-maganjogi-kollokvium>.

³ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani a konferencia szervezőinek, dr. Bagdi Árpád Gyulának, a Gyulai Törvényszék elnökének, dr. Kovács Tamásnak, a Békés Vármegei NAV igazgatójának és dr. Auer Ádámnak, az NKE ÁNTK Civilisztikai Tanszék vezetőjének.

(1875. évi XXXVII. törvénycikk) anyagára, számos fontos és hasznos jogintézményt átörökítve.

A magánjogi jogalkotásban kifejtett aktív és értékmentő tevékenysége indított arra, hogy az új polgári jogi kódex és az építésügyi jogszabályok nagyívű újrakodifikálásának keresztmetszetében lévő egyik területről tartsak előadást *Tervezési, kivitelezési szerződések a magyar építészetről szóló törvény és a Ptk. keresztmetszetében. Avagy a „Magyar magánjog – egy szelete – mai érvényben”* címmel.

Az előadás egyik meghatározó vezérfonalát – nem oktanulni újra és újra felmerülő – azon alapvető kérdés képezte, hogy szükséges-e, illetve megengedhető-e a közjogi szabályozásnak még a legjobb szándék mellett is széles körben érvényesülnie a magánjog egyes intézményei vonatkozásában. Az előadás másik súlypontját az építészeti-műszaki tervezői szolgáltatások körében jelentkező dogmatikai és gyakorlati jogi problémák alkották.

Ennek megfelelően az előadás során több, különböző témakört is érintek. Külön figyelmet kaptak az építészeti-műszaki tervdokumentációval szemben támasztott jogszabályi követelmények, mindenekelőtt azok polgári jogi vetületei, valamint az ezekből fakadó, érdekesen formálódó hibás teljesítési gyakorlat. Elemzés tárgyát képezték továbbá a kötelező tervezői művezetéshez kapcsolódó jogi kérdések, a tervezői művezetés és a műszaki ellenőrzés körében felmerülő hibás teljesítés, vagyis a gondossági kötelemények megszegésének elméleti és gyakorlati aspektusai, valamint a szerződési szabadság többértékű korlátozása az építészeti-műszaki szolgáltatásokra irányuló szerződések vonatkozásában.

Az előadás tudatosan nagyobb léptékben gondolkodott: célja nem az egyes részletkérdések kimerítő feldolgozása, hanem olyan releváns és aktuális jogi problémák felvetése volt, amelyek önmagukban is témául szolgálhatnak egy-egy önálló tanulmánynak. Időközben ezek közül néhányat már feldolgoztam,⁴ így most a konferencián intenzívebb érdeklődést kiváltó építési beruházás költségkeretének meghatározása és betartása témaköréről esik szó bővebben.

⁴ BARTA 2025a; 2025b; [é. n.].

Az építési beruházások költségeinek kordában tartása történelmi idők óta probléma.⁵ Elsődlegesen az építészeti-műszaki tervezésen és az annak során elkészített tervdokumentáción, másodlagosan a kivitelezésen múlik. Az építési beruházás költségkeretének meghatározása alapvetően a megrendelő feladata, ritkán fordul elő, hogy az építészeti-műszaki tervező költségvetési korlátok nélkül tervezhet, mert csak a megrendelői igények megvalósítása a cél.

Számos, nagy visszhangot kapott külföldi példa is mutatja a beruházási költségkeret meghatározásának és már az építészeti-műszaki tervezési szakaszban történő betartásának a fontosságát.⁶ Vannak országok, ahol

⁵ Hajnóczi J. Gyula tanulmányában egy epheszoszi törvényt idéz követendő példának: ha az építész annyiért építette föl az épületet, amennyiért ígérte – dicséretben részesül, ha a költségtöbblet az egész 1/4-ét nem haladja meg – közösségi pénzből kifizetik, ha meghaladja – az építész „ráfizet” a vállalkozásra, saját pénzét áldozván föl (HAJNÓCZI 1997: 227).

⁶ A Jørn Utzon dán építész által tervezett sydney-i Operaház kivitelezési költsége az eredetileg kalkulált 7 millió ausztrál dollár helyett 102 millió dollár lett, és az építkezés 10 évvel tovább tartott a tervezettnél: nem 4, hanem 14 év alatt készült el.

Ennek számos oka volt, többek között az, hogy nem volt meghatározva a versenykiírásban a beruházás költségkerete, másrészt nem állt rendelkezésre olyan technológia, amellyel a tervező által megálmodott különleges tetőszerkezet megvalósítható lett volna, ez újabb tervezést és technológiai fejlesztést igényelt.

A kivitelezés költségeinek fedezésére végül lottójátékot szerveztek, 1958. január 10-én sorsolták ki az első Operaház-lottót. A jegyek ára 10 dollár volt, az első nyeremény pedig 200 000 dollár. Az utolsó Operaház-lottót 1986 szeptemberében sorsolták ki (*The Sydney Opera House Books* [é. n.]; Donna Q 2018).

A híres Foster tervezőirodát elmarasztalta az angol bíróság, mert az általuk a londoni Heathrow reptér közelébe tervezett 600 ágyas, ötcillagos szálloda megvalósítási költségei jelentősen meghaladták a beruházás tervezett költségkeretét. A Riva Properties beruházó cég vezetésével létrejött konzorcium 2007-ben rendelte meg a tervezési munkákat a hétemeletes szállodára, amelynek hét föld alatti szintje is lett volna, és egy üvegbúra alatti biotóp vette volna körül. A megrendelő által meghatározott költségkeret 70 millió font volt. Amikor azonban a tervdokumentációt egy külső cég (EC Harris) 2008-ban beárazta, a becsült építési költség elérte a 195 millió fontot. Ezen a ponton a megrendelő beleegyezett abba, hogy növelje a költségvetést 100 millió fontra, mivel Fosterék vállalták, hogy áttervezik a hotelt, hogy beleférjen a megemelt keretbe. Később kiderült, hogy mégsem lehet annyira levinni a költségeket. A megrendelő hozzávetőleg 4 millió fontot fizetett ki tervezési és szakértői díjakra. A történet után a megrendelő visszakövetelte a tervezési díjakat, és kártérítést is kért. A megrendelő szerint a Foster

a szakmai, illetve a bírósági gyakorlatban formálódnak e követelmények,⁷ és vannak országok, köztük Magyarország, ahol konkrét jogszabályi előírások követelik meg a beruházási költségkeret betartását. A jelen tanulmány a vonatkozó magyar szabályozást ismerteti és elemzi, rátekintve a témakörben közzétett joggyakorlati példákra is.

AZ ÉPÍTÉSI BERUHÁZÁS KÖLTSÉGKERETÉNEK
MEGHATÁROZÁSA ÉS BETARTÁSÁNAK
KÖVETELMÉNYE AZ ÉPÍTÉSZETI-
MŰSZAKI TERVEZÉS SORÁN

Egy építési beruházás esetében első lépés az építési beruházás költségkeretének a meghatározása, amelyhez szükségszerűen igazodnia kell az építészeti-műszaki tervezésnek. Kérdés, hogy hogyan történik a beruházási költségkeret meghatározása. Figyelembe kell-e venni és milyen módon az építészeti-műszaki tervezés során a megrendelő által meghatározott beruházási költségkeretet? Egyáltalán mikor derül ki, vagy mikor számítható ki pontosan egy építési beruházás megvalósításának tényleges költsége?

A kérdéseket érintően főként a közjogi jogszabályokban találunk előírásokat, amelyek a polgári jogban megrendelőnek nevezett személyt építtetőnek hívják, így a továbbiakban itt ezt a terminológiát használjuk.

Magyarországon a tervdokumentációt az építésügyi és az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlási tevékenységekről szóló 266/2013. (VII. 11.)

iroda nem teljesített bizonyos előzetes tervezési fázisokat, beleértve az előzetes költségvetés készítését, aminek eredményeként a Riva egy olyan szállodatervet kapott, amely több mint kétszeresébe került volna az eredeti keretnek. Ezen túl a Foster megígérte a megrendelőnek, hogy a hotel terve a 100 millió fontos költségkereten belülre viaszozható, amit nem teljesített. Az ítélet 3,6 millió font megfizetésére kötelezte a tervezőt, annak érdekében, hogy abból megterveztetessenek egy, a költségkeretükbe beleférő hotelt (BRAIDWOOD 2017).

⁷ Például Németországban és Angliában nincs jogszabályi előírás arra vonatkozóan, hogy az építészeti-műszaki tervezőnek be kell tartania a költségkeretet, a szerződés tartalmától függ, és a bírói gyakorlatban alakulnak ki annak jogi keretei.

Korm. rendelettel (Szakgyr.) szabályozott úgynevezett tervezési programban⁸ meghatározottak szerint szükséges elkészíteni, amely a Szakgyr. 16. § (3) bekezdés e) pontja alapján tartalmazza a beruházás költségkeretét, esetlegesen azt, hogy a költségkeret túlléphető-e, és milyen feltételekkel, illetve csökkenthető-e.⁹

Alapvetően tehát a költségkeret lehet rögzített, amely esetében nem megengedett az eltérés, vagy lehet olyan költségkeret, amely tekintetében az építető enged túllépést, azonban ilyenkor meg kell határozni az eltérés lehetséges mértékét és jóváhagyásának feltételeit. Építetői kérésre a költségkeret csökkenthető, amely változtatás jogát az építető vagy kikötötte előre, vagy szükséges emiatt a szerződést módosítani, hiszen ez a műszaki tartalom, illetve építési termékek minőségének, teljesítményének, mennyiségének, továbbá egyéb tényezőknek a változását jelentheti.

A beruházás költségkeretét alapvetően az építetőnek kellene meghatároznia. Ez lehetséges akkor, ha konkrétan ismeri anyagi lehetőségeit, és nagyjából tudja, mit szeretne építeni (például egy nyaraló, családi ház építése esetén), de nem tudja, hogy ebbe milyen műszaki tartalom fér bele. A tervezési programot az anyagi lehetőségek szerint kell kialakítani, amiben indokolt lehet a tervező szakmai közreműködése, a túlzott építetői igényeket vissza kell fognia, különben súlyos jogkövetkezményekkel kell szembenéznie, amint azt később látni fogjuk. Hozzáértő építető meg tudja határozni a beruházás költségkeretét és az ahhoz igazodó műszaki tartalmat is. A Szakgyr. ilyen esetben előírja, hogy a tervezési programban jelezni kell, milyen módszertan és számítás alapján történt a beruházás költségkeretének meghatározása. Ez leginkább a közbeszerzések, illetve a tapasztalt magánbefektetői beruházások esetében fordul elő.

⁸ A Szakgyr. 16. § (1) bekezdése szerint a tervezési program olyan szöveges dokumentum, amely tartalmazza az építménnyel szemben támasztott alapvető követelmények meghatározását, valamint a tervezési szerződés szerinti építetői elvárások mennyiségi és minőségi részletezését. A tervezési program véglegesített formája a tervezési szerződés kötelező mellékletét képezi.

⁹ A Szakgyr. 16. § (3) bekezdése szerint a tervezési programban rögzíteni szükséges e) a beruházás költségkeretét, rögzített költségkeret esetén a költségelemzés módszerét, az építető részéről a költségkeret-túllépés jóváhagyásának feltételeit vagy költségkeret-csökkentés esetén az elvárások, követelmények módosítási szabályait.

Azokban az esetekben, amikor az építtetőnek csak beruházási elképzelése van, de nem tudja, hogyan kell ennek a költségkeretét meghatározni, akkor a prognosztizálásban az építészeti-műszaki tervező tud segítséget nyújtani.

A Szakgyr. 16. § (3) bekezdése szerint a tervezési programot az építtető és tervező közösen készítik elő, az előbbieken ismertetünk olyan helyzeteket, amelyek – többek között – indokoltá teszik ezt. Fontos hangsúlyozni, hogy a tervezési program kialakítása során, konkrétumok, például tervdokumentáció, kivitelezői árajánlat hiányában, még csak becsülni lehet az építési beruházás költségeit. Egy építési beruházás költségkerete becsülésének számtalan módja lehet. Az egyik legelterjedtebb az üzleti alapon kiadott és évente frissített *Építőipari költségbecslési segédlet*, amely – többek között – figyelemmel van az építési termékek, technológiák áraiban, a szállítási költségekben, a munkadíjakban bekövetkezett változásokra. A segédlet alapján, funkciótól és minőségtől függően lehet négyzetméterre vetítve a beruházás fajlagos költségét megbecsülni.

A Szakgyr. szerint az építészeti-műszaki tervezőnek a tervezési programban meghatározottak alapján kell a tervdokumentációt elkészítenie,¹⁰ egyrészt a tervezési programban meghatározott költségkeretet, másrészt a megfogalmazott programot, építtetői igényeket is be kell tartania. Hogyan tud, vagy kell az építészeti-műszaki tervezőnek reflektálni a beruházási költségkeretre? Hogyan derül ki a megrendelő számára, hogy a tervdokumentáció milyen költségekkel valósítható meg?

A válaszhoz evidensen a tervdokumentáció tartalmi követelményeit érdemes először megvizsgálni. A tervdokumentációnak a jogszabályokban és az építészeti-műszaki szakmában is több fajtája és többféle elnevezése van, általánosságban a költségszámítás szempontjából az építésügyi engedélyezési eljárások során benyújtott úgynevezett építészeti-műszaki dokumentációnak (van jogszabály, amely engedélyezési dokumentációnak nevezi), illetve a kivitelezés során használt úgynevezett kivitelezési dokumentációnak van

¹⁰ A Szakgyr. 15. § (2) bekezdése szerint az építészeti-műszaki tervező feladata többek között az építtető igényei, megbízása, a tervezési program és a jogszabályok, szabványok és szakmai szabályok figyelembevételével az építésügyi hatósági eljárásokhoz és az építőipari kivitelezéshez szükséges építészeti-műszaki dokumentáció elkészítése.

jelentősége. Az építésügyi hatósági eljárásokról és ellenőrzésekről szóló 281/2024. (IX. 30.) Korm. rendelet az engedélyezési eljárásokban felhasznált tervdokumentációt *építészeti-műszaki dokumentációnak* nevezi, az 1. számú melléklete pedig meghatározza az építészeti-műszaki dokumentáció tartalmát, azonban költségvetés abban nem szerepel. A Korm. rendelet 1.5. pontja utal viszont arra, hogy a rendeletben nem szabályozott tartalmi és formai követelményei tekintetében a Magyar Építész Kamara (MÉK) és a Magyar Mérnöki Kamara által kidolgozott szabályzatokat kell figyelembe venni. A MÉK-nek a tervdokumentációk tartalmi és formai követelményeire vonatkozó szabályzatai közül itt a magasépítési építményekre vonatkozó szabályzatot említjük, amely előírja, hogy a tervdokumentációnak tartalmaznia kell árazatlan tételes költségvetési kiírást.¹¹ Az építőipari kivitelezési tevékenységről szóló 191/2009. (IX. 15.) Korm. rendelet (Épkiv.) 2. § 1. pontja határozza meg, hogy mi az úgynevezett *árazatlan tételes költségvetési-kiírás*: Az állami építési beruházások rendjéről szóló 2023. évi LXIX. törvény (Ábtv.) minőségi követelményekkel rendelkező mennyiségi kimutatás az építmény jellege szerint szükséges szakági bontásban és részletezettséggel, lényeges terméktulajdonság meghatározásával. Röviden megfogalmazva, az árazatlan költségvetési kiírás a felhasználandó építési termékeket sorolja fel, meghatározva ezek mennyiségét, minőségét és tulajdonságát.

Az Épkiv. 22. § felsorolja a kivitelezési dokumentáció tartalmi követelményeit, a (3) bekezdésében azt, hogy egyértelműen meg kell határozni az építmény részévé váló összes anyag, szerkezet, termék, építési termék, beépített berendezés valamennyi fontos jellemzőjét és a költségeinek meghatározásához szükséges adatokat. Az Épkiv. 1. számú melléklete tovább részletezi a kivitelezési dokumentáció tartalmát, a „Költségvetés-kiírás” címet viselő 7. pont szerint ez egy részletes, minden szakágra kiterjedő árazatlan tételes költségvetés-kiírás, mennyiségi kimutatással. Árakat tehát ez sem tartalmaz a jogszabály szerint.

¹¹ Lásd: https://mek.hu/FILES/CONT/48415/mek_tartalmi_es_formai_kovetelmenyek_20250601.pdf

Jelentősége abban áll, hogy a kivitelező vagy kivitelezők a kivitelezési dokumentáció részét képező árazatlan tételes költségvetés-kiírás alapján készítik el saját árajánlataikat,¹² aminek eredményeként láthatóvá válik az építési beruházás megvalósításának költsége, illetve az azonos tételekre reflektáló ajánlatok összehasonlíthatók.

Mindkét nevesített tervdokumentációnak a jogszabály szerint csak árazatlan költségvetési kiírást kell tartalmaznia, így ezek alapján nem állapítható meg a beruházás költsége, elsősorban mert nem tartalmaz árakat, másodsorban nem kell kitérnie például a munkadíjakra, költségekre. Ennek tükrében, ha az építtető szeretne visszacsatolást a tervdokumentáció alapján megvalósítandó építési beruházás költségéről, külön kérnie kell annak becslését, illetve számítását az építészeti-műszaki tervezőtől. A kivitelezési dokumentáció készítése esetén kérhető árazott tételes költségvetési kiírás, azzal, hogy ez ne csak az építési termékek árait, hanem legalább a munkadíjat is tartalmazza. Azonban a tényleges beruházási költség csak a kivitelezői ajánlat/ajánlatok alapján derül ki.

Meg kell említeni, hogy a módosított Épkiv. bevezetett egy új szereplőt az építési beruházások résztvevői körébe, az úgynevezett *költségszakértőt*,¹³ akit akár az építtető, akár a vállalkozó kivitelező is igénybe vehet, azért, hogy az építési beruházással kapcsolatos gazdaságossági, pénzügyi tervezési és ezekkel kapcsolatos döntés-előkészítési feladatokat ellássa.¹⁴

Az Épkiv. 11. § (4) bekezdése alapján a költségszakértő feladata az ár-érték arány megállapítása, a költség- és árelemzés, a költségváltozási kockázat elemzése, valamint a költségérzékenységi vizsgálat elvégzése.

Az úgynevezett állami építési beruházások újonnan bevezetett és összetett szabályrendszere a fentieknél részletesebb előírásokat tartalmaz az építési beruházás költségkeretének meghatározását és annak betartását illetően. A jogszabályi előírások terjedelme és szétszórtsága okán csak a téma szempontjából közvetlenül szükséges elemekre térünk ki.

¹² Erre utal az Épkiv. 3. § (2) bekezdés i) pontja.

¹³ A Szakgyr. 15/E. § szerint a költségszakértő olyan szakember, aki az építtető támogatására a beruházással kapcsolatos gazdasági, gazdaságossági, pénzügyi tervezési és ezekkel kapcsolatos döntés-előkészítési feladatokat lát el.

¹⁴ Épkiv. 11. § (1) bekezdés.

Az állami építési beruházások rendjéről szóló 2023. évi LXIX. törvény 5. § (1) bekezdésének 1. pontja szerint az állami építési beruházás olyan építési beruházás, amelynek előkészítéséhez és megvalósításához *felhasznált központi költségvetési vagy a nem közvetlen európai uniós forrás mértéke külön-külön vagy együttesen a beruházás becsült értékének ötven százalékát meghaladja, függetlenül attól, hogy az építési beruházás az állam javára valósul-e meg.*¹⁵

Az állami építési beruházások esetén megrendelői/építtetői oldalon a fontos lépések közé tartozik az építési beruházás költségkeretének meghatározása, amely értelemszerűen becslés alapján történhet. Az állami építési beruházások költséginformációs rendszerének működtetéséről, a rendszerbe történő adatbevitelről és a rendszerből történő adatkinyerés általános menetéről, valamint a költségtervezési munkafolyamatokra vonatkozó szabályokról szóló 7/2025. (III. 7.) ÉKM rendelet alapján az állami építési beruházások költségeinek becslése egy költséginformációs rendszerben történik, amelynek megvalósítása érdekében az állami beruházásokért felelős miniszter informatikai rendszert működtet.¹⁶ Ez tehát egy újfajta rendszer és módszer az állami beruházások bekerülési költségének becslésére.

Amennyiben az állami építési beruházás becsült értéke meghaladja a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény (Kbt.) szerinti, az adott

¹⁵ Az állami építési beruházás definíciójából következően a törvény alkalmazandó a Kbt. szerinti nemzeti közbeszerzési értékhatárt elérő építési beruházásokra, amelyek előkészítéséhez és megvalósításához felhasznált központi költségvetési vagy a nem közvetlen európai uniós forrás mértéke külön-külön vagy együttesen a beruházás becsült értékének ötven százalékát meghaladja, függetlenül attól, hogy az építési beruházás az állam javára valósul-e meg. Amennyiben egy állami építési beruházásban egy önkormányzati tulajdonú gazdasági társaság vesz részt építtetőként (azaz a forrás kedvezményezettjeként), úgy az Ábtv. személyi hatálya e gazdasági társaságra is kiterjed. Az Ábtv. szempontjából elsődlegesen a beruházás forrásoldali vizsgálata a meghatározó: ha a beruházás előkészítéséhez és megvalósításához felhasznált központi költségvetési forrás vagy nem közvetlen európai uniós forrás mértéke – külön-külön vagy együttesen – meghaladja a beruházás becsült értékének 50%-át, akkor az adott beruházás állami építési beruházásnak minősül az építtető jogi személyétől függetlenül. Lásd: <https://beruhazas.gov.hu/beruhazasi-torveny/gyik>

¹⁶ Lásd még az Ábtv. 10. § (2)–(3) bekezdéseit.

beszerzési tárgyra irányadó nemzeti közbeszerzési értékhatárt, úgynevezett költségellenőrzési eljárást is le kell folytatni.¹⁷

Az Ábtv. 17. § (1) bekezdés alapján az építetőnek az állami beruházások esetében költségszakértőt kell bevonnia. Ehhez képest az Ábtv. 19. § (4) bekezdése olyan helyzetet is lehetővé tesz, amikor az állami építési beruházás előkészítésébe és megvalósításába költségszakértőt nem vonnak be, hanem az építészeti-műszaki tervező készíti el azt (például koncepcióterv, tanulmányterv stb. készítése során), ekkor a tervező felel az állami építési beruházásokhoz kapcsolódó költségbecslések és költségszámítások megalapozottságáért, továbbá az építészeti-műszaki dokumentációkban foglaltaknak való megfeleléséért.¹⁸

Az Építési Beruházási Folyamatok Rendszeréről és a Tervezői Szolgáltatások Rendszeréről, valamint az állami építési beruházások minőségbiztosításában közreműködő, 100%-ban állami tulajdonban álló gazdasági társaság kijelöléséről szóló 25/2024. (VIII. 8.) ÉKM rendelet 11. § (1) bekezdése szerint a költségszakértő az állami építési beruházási folyamat beruházási költségkerete meghatározásának személyi felelőse. A (2) bekezdés a) pont alapján a költségszakértő elkészíti a rendelkezésre álló információk és az állami építési beruházás előkészítési szintje szerinti műszaki tartalom alapján a költségbecslést.

Az Ábtv. 19. § (2) bekezdés c) pontja leszögezi (bár ez következik, ahogy fentebb jeleztük, a Szakgyr. előírásából is), hogy a tervező felel azért, hogy *az általa készített építészeti-műszaki dokumentáció megfelelően a tervezési*

¹⁷ Az állami beruházások költségellenőrzésének részletes szabályairól szóló 98/2025. (V. 12.) Korm. rendelet 1. §. A kormányrendelet célja a beruházási költségek kontroll alatt tartása és a felelős közpénzgazdálkodás elősegítése. A költségellenőrzés az állami beruházásokért felelős miniszter feladata. A BH2021. 121. szám alatt közzétett jogeset mutat rá, hogy a közbeszerzési eljárással kapcsolatban vitás lehet, hogy megfelelő alaposságú-e a becsült érték meghatározása és a közbeszerzés előkészítése, ha az egyes költségvetési tételek, munkanemek nincsenek megbontva anyag- és díjköltségekre.

¹⁸ Az Ábtv. e két rendelkezésének összevetése alapján a költségszakértési feladatokat szükséges ellátni az állami építési beruházások előkészítése és megvalósítása során, azonban a költségszakértői feladatot az építészeti-műszaki tervező is elláthatja. Lásd: <https://beruhazas.gov.hu/beruhazasi-torveny/gyik>

*programban vagy keretprogramban meghatározott beruházási költségkeretnek.*¹⁹ Ezen túl, az Ábtv. 19. § (3) bekezdése szerint, *a tervező fele a tervezői költségvetési kiírás és költségbecslés teljességéért és pontosságáért*, amely alól sem a tervellenőr, sem az építtető vagy a nevében eljáró közreműködők elfogadó nyilatkozata nem mentesíti. Ebből következik, hogy polgári jogi szempontból az építészeti-műszaki tervező nem szerződés szerűen teljesít, ha az általa készített költségvetési kiírás nem teljes, illetve pontatlan, ugyanez vonatkozik a költségbecslésre is. A gyakorlatban sajnos elő szokott fordulni, hogy az építészeti-műszaki tervek és az elkészített költségvetési kiírás nem konzisztens, utóbbiból kimaradnak tételek, bár a tervben szerepelnek, vagy épp fordítva, mennyiségi eltérések vannak, akár a költségvetési kiírás nem passzol az építészeti-műszaki tervekhez, mert egy másik terv költségvetési kiírását tették be.

Az Ábtv. kifejezetten előírja, hogy az engedélyezési dokumentációt és kivitelezési dokumentációt több célból és többféle szakembernek kell ellenőriznie, közöttük a költségszakértőnek, abból a szempontból, hogy az megfelel-e a beruházási költségkeretnek, illetve kivitelezési dokumentáció esetén, ha van eltérés a korábbi költségbecsléstől, akkor ennek indokoltságát is. Az építtető az ellenőrzés alapján hagyhatja jóvá a tervdokumentációt.²⁰

Az Ábtv. 41. § (2) bekezdése kifejezetten előírja, hogy a kivitelezési dokumentáció részeként tételes tervezői költségvetést kell készíteni, amely alkalmas a pontos, minden részletre kiterjedő kivitelezési ajánlat elkészítésére. Ehhez kötődik az Ábtv. 43. § (1) bekezdése, miszerint a kivitelező kiválasztására irányuló közbeszerzési eljárás kizárólag végleges építési, létesítési engedélyen alapuló, az építtető által jóváhagyott és tételes árazatlan költségvetést is tartalmazó kivitelezési dokumentáció rendelkezésre állása esetén indítható meg.

Az építési beruházások, valamint az építési beruházásokhoz kapcsolódó tervezői és mérnöki szolgáltatások közbeszerzésének részletes szabályairól

¹⁹ Az Ábtv. 30. § szerint a tervezési program az építtető által előkészített és jóváhagyott dokumentum, amely – az építésügyi és az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlási tevékenységekről szóló kormányrendeletben foglaltakon kívül – tartalmazza [...] e) az állami építési beruházás ütemezését és költségkeretét.

²⁰ Ábtv. 39. § (3) és (5) bekezdések, 42. § (3) bekezdés.

szóló 322/2015. (X. 30.) Korm. rendelet 10. § (1) bekezdése alapján a tervező az építési beruházásra (építményre) vonatkozó *árazott költségvetést* készít, a közbeszerzési dokumentumnak tervezési szolgáltatás megrendelése esetén tartalmaznia kell az árazott költségvetés elkészítésének elvárását. Közbeszerzés esetén megjelenik tehát egy új kategória, az *árazott költségvetés*, azonban ennek tartalmát a jogszabály nem határozza meg. A Kbt. szintén használja e kifejezést, ennek tartalmi kibontása nélkül és alapvetően az ajánlattevői oldal vonatkozásban.

Jogszabályi meghatározás hiányában, építészeti-műszaki tervezés megrendelése esetén, a feleknek a szerződésben vagy az ahhoz kapcsolódó dokumentumokban kell meghatározniuk, hogy az árazott költségvetési kiírás mit és milyen részletességgel tartalmazzon (beépítésre kerülő anyagok, költségek, munkadíj stb.), és adott esetben azt is tisztázni érdemes, hogy az milyen forrásokra, adatbázisokra támaszkodjon.

A BERUHÁZÁS KÖLTSÉGKERETE BE NEM TARTÁSÁNAK MEGÍTÉLÉSE A JOGGYAKORLATBAN

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 6:157. §-a alapján hibás teljesítésről, azaz szerződésszegésről szólunk, ha a szolgáltatás a teljesítés időpontjában nem felel meg *a szerződésben vagy jogszabályban megállapított* minőségi követelményeknek. Hibás tehát a tervdokumentáció, ha annak megvalósítási költsége vagy előre becsült megvalósítási költsége lényegesen meghaladja a megrendelő által meghatározott beruházási költségkeretet. A költségkeret betartása általában, minden építési beruházás tekintetében kötelező a Szakgyr. 15. § (2) bekezdésében foglaltak alapján, amely szerint az építészeti-műszaki tervező feladata a Méptv.-ben foglaltak, az építtető igényei, megbízása, *a tervezési program* és a jogszabályok, szabványok és szakmai szabályok *figyelembevételével az építésügyi hatósági eljárásokhoz és az építőipari kivitelezéshez szükséges építészeti-műszaki dokumentáció elkészítése*. Állami építési beruházások esetében pedig az Ábtv. 19. § (2) bekezdés c) pontja ezt direkt módon mondja ki.

A magyar bírói gyakorlatban – már a hivatkozott jogszabályok megszületése előtt – is találunk példát arra, hogy a szerződésben meghatározott költségkeret átlépését az építészeti-műszaki tervező hibás teljesítésének tekintette az eljáró bíróság. „Jogszerű megrendelőnek a tervezési szerződéstől való elállása, ha a teljesítésül felajánlott tervdokumentáció szerinti kivitelezés költségének összege lényegesen meghaladja a szerződésben közvetlenül vagy közvetve meghatározott és a tervegyeztetés során is megjelölt összeget.”²¹ A beruházás kikötött költségkeretének be nem tartása miatt jellemzően közbeszerzési eljárások kapcsán alakulnak ki jogviták, ezekből mutatunk be néhány tanulságos esetet.

*A Szegedi Ítéltábla Gf. 30.445/2013/3. számú
döntésének alapjául szolgáló ügy*²²

Az alperes *Emelt szintű kistérségi szakrendelő kialakítása* címmel sikeres pályázatot nyújtott be. A felperes – az alperes megrendelésére – építési engedélyezési tervdokumentációt készített 2008-ban, amely „költségbecslést” is tartalmazott. Eszerint a tervdokumentációban rögzített munkák összköltsége 208 100 000 Ft + áfa.

Az alperes a beruházás finanszírozására újabb pályázatot nyújtott be és nyert el 2009. augusztusban. A felek 2009 decemberében kivitelezési dokumentáció készítésére tervezői szerződést kötöttek, amelynek alapja a felperes által készített engedélyezési tervdokumentáció volt. A szerződés II. pontjában a felperes 10 példány papíralapú és 1 példány elektronikusan rögzített tervdokumentáció átadását vállalta a felperes részére a szerződéskötést követő 60 napon belül. A szerződés VI.5. pontjában a felperes késedelmi kötbérfizetési kötelezettségét napi 50 000 Ft-ban határozták meg. Rögzítették továbbá, hogy ismert előttük a pályázatban szerepeltetett építési beruházás költségvetése. A tervező kijelentette, hogy az általa szolgáltatott terv, a csatolandó tervezői költségbecsléssel is igazolva, alkalmas a rendelkezésre álló anyagi erőforrás összegén belüli megvalósításra. Kikötötték,

²¹ BH1985. 32.

²² Előzmény: Kecskeméti Törvényszék 9.G.40.178/2011/56.

amennyiben a kivitelezési árajánlatok meghaladják a rendelkezésre álló mértéket, úgy a tervező a megrendelő kérésére köteles az épületet áttervezni, hogy a rendelkezésre álló beruházási költségek tarthatók legyenek.

A felperes a tízpéldányos tervet 2010. február 26. napján bocsátotta az alperes rendelkezésére, amely hiányos volt. Ekkor – az alperes kifejezett kérésére – árazott költségvetést is átadott. Mivel az ebben szerepeltetett költségek jelentősen meghaladták a pályázaton nyert bruttó keretösszeget, alperes kérte a tervek ennek megfelelő átdolgozását költségvetési melléklettel.

Az alperes a rendelkezésre álló anyagi erőforrásokhoz igazodó költségvetésnek megfelelő terveket 2010. május 25-én kapta meg. A felperes végszámlájából az alperes 4 324 000 Ft-ot egyenlített ki, 5 300 000 Ft vállalkozói díjat – 106 nap késedelemre felszámított – kötbér jogcímén visszatartott a teljes összegből. A felek között emiatt jogvita alakult ki. Az első fokon eljáró bíróság az alperesnek adott igazat. Felperes fellebbezésében hangsúlyozta, nem volt szerződéses kötelezettsége tervezői árazott költségvetés készítése, a szerződés tartalmából az sem következik, hogy a tervezői árazott költségvetés végösszegének meg kellene egyeznie az anyagi erőforrás szerinti összeggel. Kiemelte, a tervezői árazás csupán tájékoztatás a megrendelő felé, ami nem egyezik a kivitelezők árajánlatával. Ezen túlmenően a szerződés VI.6. pontjában kizárólag arra vállalt kötelezettséget, hogy a szolgáltatott terv a tervezői költségbecsléssel is alkalmas a rendelkezésre álló anyagi erőforrás összegén belüli megvalósításra, ennek ellenkezőjét a megrendelő csak a kivitelezői ajánlatok ismeretében tudná bizonyítani.

A másodfokon eljáró ítéletábra szerint nem vitásan a felperes készítette a perbeli szerződés alapját képező építési engedélyezési tervdokumentációt, valamint az ahhoz kapcsolódó költségbecslést. A szerződés VI.6. pontjában a felek a pályázati anyagra, illetve az abban szerepeltetett építési beruházás költségvetésére utaltak, amelynek alapja a 2008. május 30-i tervezői költségbecslésben szereplő összeg volt, hiszen az alperes ennek ismeretében pályázott. Az alperes által a szerződéssel elérni kívánt cél a szerződésből megállapítható: a felperes olyan terveket szolgáltatson, amelyek alkalmasak arra, hogy a beruházás a felperes által készített költségbecsléssel egyező költségkeretből megvalósítható legyen, vagyis a kivitelezés költsége ne haladja meg a rendelkezésre álló anyagi erőforrásokat.

Annak eldöntése tehát, hogy a felperes teljesítése mely időpontban felelt meg a szerződési követelménynek, attól függ, hogy mikor szolgáltatott e célnak megfelelő tervdokumentációt.

A peradatokból megállapítható, hogy e szerződéssel elérni kívánt célnak – és ekként a szerződésszerű teljesítés követelményének – a teljesítés csak 2010. május 25-én felelt meg, következésképpen a rögzített, szerződéskötéstől számított 60 napos teljesítési határidő 2010. február 4. napján eredménytelenül eltelt, az állított 106 napos késedelem fennáll.

Miután a felek szerződésükben késedelmi kötbért kötöttek ki, amelynek napi 50 000 Ft-os mértéke nem eltúlzott, az alperesnek jár a kötbér, amit a tervezési díjba be lehet számítani.

A BH2023. 37. szám alatt közzétett ügy²³

Az alperes mint ajánlatkérő 2015. november 22-én a Kbt. szerinti ajánlattételi felhívást tett közzé a b.-i épületének teljes belső rekonstrukciója tekintetében. A tervező feladata az orvosszakmai programok alapján az épület belső átalakításának megtervezése volt. A tervezési szolgáltatás első ütemét döntés-előkészítő anyag (az orvosszakmai programban meghatározott beköltöző intézmények épületben történő funkcionális elhelyezését bemutató, az ajánlatkérő igényeinek megfelelő elrendezési vázlat) készítése képezte.

A felperesnek a közbeszerzési eljárás során feltett kifejezett kérdésére az alperes közölte, hogy a költségkeret maximum 20%-os túllépésére van lehetőség.

Az alperes és a közbeszerzési eljárásban nyertes ajánlattevő felperes 2018. szeptember 7-én tervezési szerződést kötöttek. A szerződés 16. pontja alapján a tervező köteles volt a teljesítés során mindvégig a megrendelő igényei és utasításai szerint eljárni. A 16.4. pont értelmében a tervező felelős volt a tervek elkészítése során a megrendelő rendelkezésére álló, előzetesen meghatározott bruttó 2,53 milliárd forint beruházási költségkeret betartásáért.

²³ Előzmény: Fővárosi Ítéletábla Gf. 40.218/2021/5.

A tervező és a megrendelő 2018. szeptember 14-én egyeztetést tartottak, amelyen az alperes egyebek mellett felhívta a felperes figyelmét arra, hogy a költségkeretbe bele kell férnie. A felek ezt követően még többször egyeztettek, amelyekről jegyzőkönyvek készültek.

A felperes 2018. október 17-én átadta az alperesnek a döntés-előkészítő anyagot, amihez költségbecslést is készített. Az alperes a 2018. november 12-i újabb levelében tájékoztatta a felperest, hogy a leadott anyagot és költségbecslést nem tudja elfogadni, mert a felperes által készített koncepció jelentősen túllépte a szerződésben meghatározott költségvetési keretet, hiányolta továbbá a költségkeretbe beleférő minimális műszaki tartalom meghatározását. Arra is hivatkozott, hogy a döntés-előkészítő anyag nem tartalmazza az összes szakmai funkció maradéktalan elhelyezését az épületben. Ezt 2018. november 22-én megismételte.

A felperes 2018. november 23. és december 3. napján levélben jelezte az alperesnek, hogy nem lehetséges valamennyi funkció elhelyezése, továbbá az épület bontása lenne költséghatékony és indokolt, majd 2018. december 4-én leadta az alperes részére a döntés-előkészítő anyag kiegészítését, amelyet az alperes a 2018. december 18-i levelében nem fogadott el, mivel az sem a költségkeret betartására vonatkozó elvárásnak, sem a bontás nélküli megoldás megtalálásának, sem a meghatározott funkciók elhelyezésének nem tett eleget.

Az alperes képviselőjében eljáró kancellár 2019. január 3-án a szerződést felmondta. A felek között emiatt jogvita alakult ki. Az alperes hibás teljesítésre hivatkozott, a felperes szerint teljesítette a szerződést, és járt neki a teljes tervezési díj. Az eljáró bíróságok az alperesnek adtak igazat. A felülvizsgálati eljárás során a Kúria az alábbiakat állapította meg: a felperesnek a szerződés 16.4. pontja szerint a teljes tervezési folyamat, tehát a döntés-előkészítő anyag elkészítése során is figyelemmel kellett volna lennie a rendelkezésre álló költségkeretre. A szerződés 16.4. pontjában foglalt kötelezettség tehát a szerződés teljesítésének teljes szakaszára vonatkozott, ez következik abból is, hogy a döntés-előkészítő anyag alapján kellett elkészíteni a kivitelezési dokumentációt. A felperes a költségkeret betartásának szükségességét maga is így értelmezte, hiszen a közbeszerzési eljárásban ajánlattevőként kifejezetten kiegészítő tájékoztatást kért arra nézve, hogy

mi történik akkor, ha a döntés-előkészítő tervezés során felmerült igények teljesítése a megadott költségkeretet több mint 20%-kal meghaladja, amire az alperes 2018. április 10-én azt a választ adta, hogy a rekonstrukciós forrás 20%-ot meghaladó mértékű túllépése a beruházás megvalósíthatóságát veszélyezteti, a szerződés szerint hibás teljesítésnek minősül.

A felperes ehhez képest olyan tartalmú döntés-előkészítő anyagot készített és adott át az alperesnek, amelynek alapján tervezett, majd megvalósított beruházás 2019-re prognosztizált ellenértékét bruttó 7 056 120 000 Ft-ban határozta meg, ami nyilvánvalóan nem felel meg a szerződésben foglaltaknak.

A felperes a döntés-előkészítő anyagot annak ellenére sem módosította és javította ki, hogy az alperes folyamatosan és több alkalommal kifogásolta a költségkeret jelentős túllépését, ezen túl olyan elrendezési vázlattervet készített, amelyben 400 m²-nyi szakmai funkció elhelyezését nem oldotta meg.

A felperesnek nem a saját elképzelései szerint kívánatosnak tartott, a jelenkor követelményeit mindenben kielégítő kórház-rekonstrukcióhoz kellett elrendezési vázlatot készítenie, nem azt kellett bemutatnia, hogy az általa ismert költségkeretből a beruházás nem valósítható meg, hanem a szerződésnek megfelelően kellett terveznie.

A felperes hibásan teljesítette a szerződésből származó kötelezettségét. A Kúria a felülvizsgálat eredményeként azt állapította meg, hogy a jogerős ítélet nem jogszabálysértő, a felülvizsgálati kérelem nem alapos. A hiba jellegétől függően a teljesítéssel arányos díj illeti meg a felperest. A szakértő a felperes teljesítését 40% mértékűnek határozta meg, így a tervezési díj 40%-ára jogosult.

*A Kúria Gfv. 30.475/2023/5. KJD2024. 14. számú
határozata alapjául szolgáló ügy²⁴*

A peres felek között közbeszerzési eljárás eredményeként 2021. január 27-én tervezési szerződés jött létre *A helységi településközpont turisztikai célú fejlesztése* című projekt keretében a településközpont komplex fejlesztéséhez,

²⁴ Előzmény: Fővárosi Ítélőtábla Gf. 40.401/2022/4.

felújításához, korszerűsítéséhez szükséges teljes körű tervezési munkák tárgyában, amelynek első szakaszát képezte a koncepciótervek és látványtervek lakossági egyeztetésre alkalmas formában való elkészítése. Az alperes megrendelő a szerződést 2021. március 30-án a felperes szerződésszegésére, illetve előzetes szerződésszegésre hivatkozással azonnali hatállyal felmondta.

A szerződés szerinti tervezési feladat egyes szakaszai egymásra épültek. Az anyagi fedezet összege 637 835 000 Ft + áfa volt. A felperesnek figyelembe kellett venni a tervezési programban rögzített költségkeretet, törekednie kellett arra, hogy a teljes beruházás összes bekerülési költsége ne haladja meg a tervezési programban foglalt teljes összeget (VI.4.4.6. pont). A szerződés kifejezetten hibás teljesítésnek tekintette, ha a felperes olyan tervet készít, amely a rendelkezésre álló anyagi fedezet összegéből nem valósítható meg (szerződés III.11.; IX.1.3. pontjai).

Az eljáró bíróságok álláspontja szerint a szerződésből következően a felperes a költségkeretet a tervezési munka minden fázisában köteles volt betartani, vagyis már a koncepciótervezés szakaszában olyan javaslatokat kellett felvázolnia, amelyek egyikének kiválasztását követően elkészített tervdokumentációk szerint a projekt a rendelkezésre álló költségkeretből ténylegesen megvalósítható.

Felperes már négy nappal a szerződés megkötése után, munkamód-szerként azt a javaslatot tette, hogy a koncepcióalkotás legelső szakaszában hagyják figyelmen kívül a költségkeretet, ne nyomassza őket az állandó költségkérdés, egy előremutató jövőkép mentén próbálják meg kialakítani az ideális koncepciót, majd azt követően vizsgálják meg, hogy jó minőségű anyagokból és színvonalas kivitelezéssel az mennyibe kerülne. Kifejtette azt a tervezői álláspontját, hogy elsődlegesnek a projekt lehető legmagasabb műszaki színvonalon és minőségben történő megvalósítását tartja akkor is, ha emiatt a tervezési programban szereplő egyes projektelemek a rendelkezésre álló költségkeretből nem valósíthatók meg, erre tekintettel kérte az alperest, hogy állítson fel egy prioritási sorrendet.

Az alperes a felperes ezen javaslatát egyértelműen elutasította, 2021. február 2-án kinyilvánította, hogy a felperesnek a tervezési program szerint kell eljárnia, az abban meghatározott elképzeléseket kell megvalósítania az ott meghatározott költségkeretből, és kifejezetten sérelmezte, hogy

mindezt a felperes megkérdőjelezi, egyben felhívta a figyelmét, hogy egyes projektelemek elhagyása, illetve jelentős módosítása a támogatás elvonását eredményezheti.

A felperes 2021. március 16-án részletes „helység település turisztikai célú fejlesztése megvalósíthatósági tanulmány” megnevezésű dokumentációt adott át az alperesnek (a per során vita tárgyát képezte a leadott dokumentáció elnevezése is, mert a feladat koncepciótervek készítése volt). Ebben nyolcféle variációt részletezett, az általa javasolt „F” koncepciótervre kivitelezési költségbecslést készített, amelynek összege 843 486 000 Ft + áfa volt.

A költségkeret jelentős túllépésén kívül a felperes javaslata szerinti koncepció másban is eltért a szerződésben meghatározott követelményektől, például a projekt lényeges elemét képező helyszín³ felújítását, a közterület érintő felújítási munkák jelentős részét csak egy későbbi beruházás keretében látta megvalósíthatónak, a szolgáltatóházat nem felújítani, hanem elbontani tervezte új épület kialakításával stb.

A szolgáltatott nyolc különféle javaslatból csak egy volt alkalmas a lakossági egyeztetésre. Az alperes megrendelő felmondta a szerződést, felmondását a költségkeret túllépése tekintetében előzetes szerződésszegésre alapította. A felek között jogvita alakult ki. Az alsóbb bíróságok az alperesnek adtak igazat.

A felperes tervező a közzétett kúriai döntés szerint a felülvizsgálati szakaszban hivatkozott arra, hogy a költségkeret betartásáról idő előtti a tervezés első szakaszában beszélni, mert a tételes és részletes árazatlan és árazott költségvetési kiírás elkészítése csak a kiviteli tervszakasz részét képezi (tervezési szerződés III.2. d). A koncepcióterv elkészítésének szakaszában kizárólag költségbecslés készíthető, amely pontos költségszámításra nem alkalmas. Amennyiben a felperes az *Építőipari költségbecslési segédlet* fajlagos négyzetméterárai közül az átlagos vagy az alacsony színvonalon és minőségben történő kivitelezéshez rendelt fajlagos négyzetméterárat választja, úgy a költségkeret tartható lett volna. A felperes egyebekben költségbecslés (költségvetés) készítésére ebben a tervszakaszban nem is volt köteles.

A felperes arra is hivatkozott, hogy a tervezési programot nem megfelelően készítették el, a közbeszerzés nem volt megfelelően előkészítve (emiatt döntőbizottsághoz is fordult), így a szerződés megkötését követően

szembesült azzal, hogy nem tud megfelelően teljesíteni. A költségkeret tartása körében kérte a közbeszerzés becsült értékének meghatározásához szükséges dokumentumok, előzetes piaci konzultációk, költségterv megküldését, amelyek a projekt megvalósíthatóságát támasztják alá.

A Kúria azonban kiemelte, hogy a tervezési szerződésnek elválaszthatatlan része volt a közbeszerzési dokumentáció, a tervezési program. A tervezési szerződésben a tervező kijelentette, hogy minden dokumentumot átvett, ezeket elolvasta, megértette a tartalmát, nyilatkozott, hogy az átvett dokumentumok alkalmasak arra, hogy a szerződésből eredő kötelezettségeit szerződésszerűen teljesíteni tudja.

Az eljáró bíróságok álláspontja szerint az előzetes szerződésszegés megvalósul, ha már a teljesítési határidő (adott esetben az első részteljesítési határidő) előtt nyilvánvalóvá válik, hogy a teljesítés hibás lesz. Mind a tervezési szerződés, mind a felek nyilatkozatai alapján egyértelmű volt, hogy a felperesnek már a tervezés első fázisában tartania kell a tervezési program szerinti költségkeretet.

A felperes tervezői magatartása, nyilatkozatai, az átadott anyag a tervezési szerződés egymásra épülő munkafázisai miatt egyértelművé tették, hogy amennyiben az engedélyezési és kiviteli terveket a felperes ennek alapján készíti el, az a rendelkezésre álló anyagi fedezet összegéből nem valósítható meg. Mindezen indokok alapján az alperes előzetes szerződésszegésre alapított felmondási joga a Ptk. 6:151. § (1) és (2) bekezdései szerint is megnyílt.

*A Fővárosi Ítéltábla Gf. 40.297/2023/8.²⁵
számú határozata alapjául szolgáló ügy*

A felperes mint vállalkozó és az alperes mint megrendelő között 2017. április 12-én négy tervezői szerződés jött létre a négy perbeli épület energetikai korszerűsítéséhez szükséges tervezői szolgáltatások beszerzésére. A Közbeszerzési Hatóság Közbeszerzési Döntőbizottság a cég1 jogorvoslati kérelmére indult eljárásban 2017. májusban megállapította, hogy az alperes

²⁵ Előzmény: a Fővárosi Törvényszék G. 41.421/2020/150. számú ítélete.

megsértette többek között a Kbt. 131. § (7) bekezdését, mivel a jogorvoslati kérelem benyújtását követően és a közbeszerzési ügy befejezését eredményező határozat meghozatala előtt kötött szerződést a felperessel. A közbeszerzési hatóság arra is utalt, hogy a jogsértés a Kbt. 137. § (1) bekezdés a) pontja szerinti semmisségi ok.

Az alperes ennek ellenére kérte a bírósági eljárás befejezéséig a tervezés folytatását. Név9 tanú vallomása szerint az alperes a szerződés érvénytelenségének várható megállapítása tudatában is a projekt mielőbbi lezárására törekedett, tehát igényt tartott a felperes munkájára.

Felperes a szerződések alapján elkészítette az energetikai korszerűsítéshez szükséges engedélyek beszerzésének dokumentumait; beszerezte az engedélyeket, hozzájárulásokat; elkészítette a kivitelezési dokumentációt és az energetikai tanúsítványt.

A Közbeszerzési Döntőbizottság keresetet terjesztett elő a felperes és alperes között létrejött szerződések visszamenőleges hatályú érvénytelenné nyilvánítása iránt. A bíróság 2017. szeptember 21-én kelt jogerős ítéletében megállapította a tervezési szerződések érvénytelenségét. Időközben a felek között jogvita alakult ki, a felperes kérte az alperestől a tervezési díjak megfizetését, amelyet az alperes hibás teljesítésre hivatkozva megtagadott. A felperes végül pert indított.

A perben a bíróság a szerződésszerű teljesítés kérdéskörét nem kívánta vizsgálni, álláspontja szerint az érvénytelenség jogkövetkezményeiről kellett döntenie. A bírósági eljárás során az alperes arra hivatkozott, hogy a felperes hibásan teljesített, a tervek hiányosak és hibásak voltak, azokat a felperes nem javította ki, a terveket nem tudja felhasználni. Alperes hangsúlyozta, hogy a felperes árazott tervezői költségvetésében az egyik épület esetében 52,35%-kal, a klinika1 esetében 16,47%-kal, a kollégium1 esetében pedig 106,66%-kal haladta meg a szerződés szerinti költségkeretet. Az alperes EU-s támogatás felhasználásával kívánta megvalósítani a korszerűsítéseket, ezért a költségelemek nem voltak növelhetők, és nem is voltak átcsoportosíthatók. A felperes a közbeszerzési kiírás iratanyagából fel kellett hogy ismerje a költségkeretet, amennyiben ez problémát jelentett a számára, akkor ezt jeleznie kellett volna. Az alperes szerint a felperes tervei nem képviseltek értéket, azokat a közbeszerzési szabályok megsértése miatt nem használhatta fel

az uniós finanszírozás megszerzése érdekében. Végül saját forrásból kellett megvalósítania a projektet, más vállalkozó tervei alapján.

A bíróság jelezte, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása szempontjából nincs annak jelentősége, hogy a felperes teljesítése szerződésszerű volt-e. A költségkeretet túllépő, tehát a szerződés rendelkezéseinek meg nem felelő tervek is képviselhetnek értéket, ha azokat az alperes jogszerűen, célszerűen és gazdaságosan fel tudja használni.

Az eljárás során eljárt szakértők szerint az alperesi költségkeretet alátámasztó költségbecslés egyes költségekkel nem számol, irreálisan alacsony költségeket tartalmaz, figyelemmel az időközben történt építőipari áremelkedésre. A felperes által alkalmazott költségvetés pedig műszakilag indokolt, reális ár volt, még ha meg is haladja a költségkeretet. Ténylegesen a kivitelező tud pontos költségvetést készíteni.

A kivitelezés várható költségét először a kiviteli tervezés mintegy 80%-os készülségénél lehet kiszámítani. A felperes által készített tervek kivitelezésre alkalmasak voltak, csupán kisebb, de javítható hiányosságok merültek fel.

A felperes a Ptk. 6:115. § (2) bekezdésére alapítva kártérítést kért az alperestől. A kereset jogalapját a bíróság megalapozottnak találta, mert az alperes kárt okozott a felperesnek azzal, hogy a Kbt. szerinti moratórium tartama alatt kötötte meg a szerződéseket, ami az alperesnek felróható, ezért az érvénytelen szerződések megkötésével okozott felperesi kárt köteles megtéríteni, többek között a szakértők által megállapított tervezőnek járó díjat.

A másodfokú bíróság az első fokú bíróság döntésének érdemi részét helybenhagyta.

ÖSSZEGZÉS

Az építési beruházás költségkeretének meghatározására és az építészeti-műszaki tervezés során történő betartására vonatkozó szabályozás széttagolt, hiányos (például az árazott költségvetési kiírás fogalma, illetve tartalma nincs meghatározva), és az állami építési beruházások tekintetében differenciált.

A jogszabály megköveteli, hogy az építészeti-műszaki tervező tartsa be az építési beruházás költségkeretét, azonban ennek nincs jogszabályban előírt visszacsatolása az építető felé, alapvetően a kivitelezői árajánlat mutat rá az építési beruházás költségére. Az építető, ha szeretné tudni, hogy az építészeti-műszaki tervező szerint a tervdokumentáció milyen összegből valósítható meg, a szerződésben külön kérnie kell az erre vonatkozó információt, amely lehet költségbecslés, vagy a kivitelezési dokumentáció készítésekor, árazott tételes költségvetési kiírás alapján készült számítás. Mindkettő esetében fontos, hogy milyen forrásokra, adatbázisokra épít, az árazott tételes költségvetési kiírásnál továbbá lényeges az is, hogy milyen adatokat tartalmaz, építésitemék-ár, kivitelezői munkadíj, költség, mint fuvarozás, bérlet stb., illetve mennyire részletezett. Hangsúlyozzuk, hogy árazott tételes költségvetési kiírás a kivitelezési dokumentáció alapján készíthető el, amely alapján már lehet számítást végezni a kivitelezés *várható* költségét illetően.

Az építészeti-műszaki tervező által végzett költségbecslés vagy költség-számítás azonban csak egy iránymutatás, nem garantálja, hogy az adott kivitelező vagy kivitelezők árajánlatai összhangban lesznek azzal. A kivitelezők a gazdasági verseny, a piaci viszonyok, saját lehetőségeik stb. függvényében képzik árajánlataikat. Emellett is számos körülmény vezethet eltéréshez, például árfolyamváltozásból eredő építésitemék-drágulás, minimálbér-, rezsioradíj-változás, infláció, általános forgalmi adó változása stb. Minél több idő telik el a tervdokumentáció átadása és a kivitelezés megkezdése között, annál nagyobb a valószínűsége az eltérésnek. Figyelembe kell venni azt is, hogy a költségvetési kiírás nem konkrétan meghatározott terméket, hanem fajta, minőség, teljesítmény szerint meghatározott terméket tartalmaz, amelynek többféle, de eltérő árú termék is megfelel, például a Mályi téglá, a Porotherm téglá, illetve a Wienerberger téglá árai különbözők, ami szintén okozhat eltérést.

A leírtak tükrében nagy esélye van annak, hogy a beruházási költségkeret, illetve a tervdokumentáció alapján becsült vagy számított beruházási költség és a kivitelezői árajánlat között eltérés lesz, az építésszakmában a 20%-os

eltérés még elfogadhatónak tekinthető,²⁶ amennyiben a építészeti-műszaki tervezés és kivitelezés között nem telik el több év, Németországban ugyanakkor a bírói gyakorlatban kialakult tűréshatárok vannak.²⁷ Az idő múlása növelheti az eltérés mértékét.

A tervezési programot, kivéve a közbeszerzést, az építtető és az építésze-ti-műszaki tervező közösen készítik el, amely akár a beruházás költségkeretének meghatározására is kiterjed. Amennyiben az építészeti-műszaki tervező azt tapasztalja, hogy a tervezési program műszaki tartalmához képest az építtető által meghatározott beruházási költségkeret nem reális, akkor ezt jelezni szükséges, mert végső soron hibás teljesítést eredményezhet.

Nagyon fontos arra is figyelni és rögzíteni, hogy ha az építtető módosítja az eredeti tervezési programot, annak műszaki tartalmát, vagy tervezési pótmunkákat rendel el, ezek növelni fogják az építési beruházás

²⁶ Több, tapasztalt építészeti-műszaki tervezővel történt egyeztetés eredményeként határozták meg, azonban nincs kiforvva, hogy ez csak a költségbecslésre, vagy a költségszámításra is vonatkoztatható-e. Sem a szakmai szabályzatokban, sem a bírósági gyakorlatban nincs erre utalás. Ugyanakkor közbeszerzések, illetve állami építési beruházások esetében, a jogi szabályozás alapján, nem következtethető ki ilyenfajta rugalmasság.

²⁷ Németországban nincs jogszabályi előírás arra nézve, hogy az építészeti-műszaki tervezőnek az építtető által megadott költségkeretbe kell tartania. Ezért kialakult annak gyakorlata, hogy milyen mértékű tolerancia van, ha a tervdokumentáció kivitelezése többbe kerül, mint amit az építészeti-műszaki tervező számolt. Nem elfogadott ugyanakkor a magasabb kivitelezési költség, ha az építészeti-műszaki tervező kifejezett nyilatkozatban vállalta, hogy a kivitelezés nem kerül többbe, mint az építtető által megadott beruházási költségkeret.

Az alábbi tűréshatárok alakultak ki:

költségbecslés esetén 30–40%;

költségszámítási szolgáltatás esetén 20–25%;

árazott tételek költségvetési kiírás szerint vállalt költségszámítás esetében 10–15%.

Lásd KNIFFKA et al. 2020: 870–880; OLG Frankfurt/Main, 15.12.2011–12 U 71/10; BGH, 07.11.1996–VII ZR 23/95; OLG Hamm, 17.09.2020–17 U 75/19; OLG Hamm, 29.06.2020–17 U 75/19; BGH, 04.08.2021–VII ZR 166/20; OLG München, 27.09.2016–9 U 1161/15.

költségét, így módosítani szükséges a költségkeretet.²⁸ A kivitelezői árajánlathoz képest is változhat a kivitelezés tényleges megvalósítási költsége, például kivitelezési pótmunkák, műszakilag szükséges többletmunkák, szerződésmódosítások stb. következtében. Ez azonban már túlmutat az építészeti-műszaki tervezésen.²⁹

Az ismertetett jogesetek számos tanulsággal szolgáltak. A közbeszerzési eljárások esetén a költségkeret meghatározott, az építészeti-műszaki tervezőnek az ajánlat adásakor fokozottan figyelnie kell arra, hogy e keret a tervezési program alapján reálisan tartható-e. A közbeszerzési eljárásokban ráadásul rendszerint nyilatkoztatják az építészeti-műszaki tervezőket a közbeszerzési dokumentáció teljességéről, megfelelőségéről, arról, hogy annak alapján a vállalt építészeti-műszaki tervezői munka elvégezhető-e. Utóbb arra hivatkozni, hogy az ajánlatkérő által meghatározott költségkeret nem volt reális, vagy a közbeszerzés nem volt kellően előkészítve, nem elegáns és okafogyott. Az építészeti-műszaki tervezőnek arra is oda kell figyelnie, hogy a szerződés alapján mikor szükséges készíteni és átadni költségbecslést, illetve ha készítenek ilyet, az összhangban legyen a beruházás rögzített költségkeretével.

Az ismertetett jogesetek arra is rávilágítottak, hogy a közbeszerzési eljárások kötöttsége miatt az építészeti-műszaki tervezők szabadsága korlátozott,

²⁸ Az Ybl Miklós által tervezett budapesti Vámház miatt a tervezőt számos kritika érte, többek között szemére vetették, hogy pazarlóan tervezett, túllépte az előre meghatározott költségvetést. A tervezett kétmillió helyett az állítólag ötmillió forintba került. Kiderült azonban, hogy a tervezési program a tervezés során folyamatosan bővült, végül háromszor akkora épületet kellett tervezni, a pénzügyi palota is belekerült az épülettömbbe (YBL 2014: 125).

²⁹ A statikai problémák a ház korábbi dokumentációiból, az épületdiagnosztikai vizsgálatból nem derültek ki. A beruházás költségvetése ily módon emelkedett, és hosszabbodott a kivitelezés időtartama is. „A Párisi Udvar az ország első közt épített vasbeton szerkezetű épülete, akkoriban az ilyen típusú kivitelezési megoldások még kiforratlan technológia mentén zajlottak, továbbá az alkalmazott anyagok összetétele is merőben különbözött a mostanitól. Ráadásul az elmúlt 35-40 évben egyáltalán nem végeztek az épületen szakszerű karbantartást, ezért a felső két szint átázott, a szerkezetek fagykárosodást szenvedtek. Mindezek okán újabb 1500 m² földemet – melyek a próbaterhelésnek nem feleltek meg – kellett elbontani” (Építészfórum 2017).

az általuk képviselt elképzelések, építészeti minőség nem élvezhet elsőbbséget a tervezési programmal, illetve a megrendelői elvárásokkal szemben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARTA Judit (2025a): A gondossági kötelem megszegésének és a kárfelelősségnek a jogi problematikája a kivitelezés ellenőrzése körében. *Miskolci Jogi Szemle*, 20(3), 92–109. Online: <https://doi.org/10.32980/MJSz.2025.3.92>
- BARTA Judit (2025b): A szerződési-szerződéskötési, partnerválasztási szabadság a magyar építészetről szóló törvény és végrehajtási rendeletei tükrében. *Magyar Jog*, 72(12), 735–740. Online: <https://doi.org/10.59851/mj.72.12.1>
- BARTA Judit [é. n.]: Az építészeti-műszaki tervezők által szolgáltatott tervdokumentáció Ptk.-ban meghatározott különös kritériumai, az ebből fakadó egyedi szerződésszegési esetkörök és a kötelező szakmai felelősségbiztosítás összefüggései (megjelenés alatt).
- BRAIDWOOD, Ella (2017): Foster + Partners ‘Shocked and Disappointed’ by £3.6m Court Ruling. *Architect’s Journal*, 2017. október 26. Online: <https://bit.ly/4o26Nhj>
- DONNAQ (2018): 45 éves a Sydney-i Operaház. *Vojazs.blog.hu*, 2018. október 19. Online: https://vojazs.blog.hu/2018/10/19/sydney_operahaz_45_eves_oktober_20-a
- HAJNÓCZI J. Gyula (1997): Az építészetelmélet története. *Építés-Építészettudomány*, 26(3–4), különlenyomat.
- KNIEFFKA, Rolf et al. (2018): *Kompendium des Baurechts. Privates Baurecht und Bauprozess*. 5. kiadás. München: C. H. Beck.
- YBL Ervin (2014): *Ybl Miklós*. Budapest: Terc.
- The Sydney Opera House Books* [é. n.]. Online: <https://mhnsw.au/stories/general/the-sydney-opera-house-books/>
- Építészfórum (2017): Csúszik a Párisi Udvar Hotel átadása. *Építészfórum.hu*, 2017. december 19. Online: <http://epiteszforum.hu/csuszik-a-parisi-udvar-hotel-atadasa>

Jogsabályok

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.)
2015. évi CXLIII. törvény a közbeszerzésekről (Kbt.)
2023. évi LXIX. törvény az állami építési beruházások rendjéről (Ábtv.)
- 191/2009. (IX. 15.) Korm. rendelet az építőipari kivitelezési tevékenységről (Épkiv.)

- 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet az építésügyi és az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlási tevékenységekről (Szakgyr.)
- 322/2015. (X. 30.) Korm. rendelet az építési beruházások, valamint az építési beruházásokhoz kapcsolódó tervezői és mérnöki szolgáltatások közbeszerzésének részletes szabályairól
- 281/2024. (IX. 30.) Korm. rendelet az építésügyi hatósági eljárásokról és ellenőrzésekről
- 98/2025. (V. 12.) Korm. rendelet az állami beruházások költségellenőrzésének részletes szabályairól
- 25/2024. (VIII. 8.) ÉKM rendelet az Építési Beruházási Folyamatok Rendszeréről és a Tervezői Szolgáltatások Rendszeréről, valamint az állami építési beruházások minőségbiztosításában közreműködő, 100%-ban állami tulajdonban álló gazdasági társaság kijelöléséről
- 7/2025. (III. 7.) ÉKM rendelet a költségtervezési munkafolyamatokra vonatkozó szabályokról

A SÉRELEMDÍJ A KÚRIA GYAKORLATÁBAN

BEVEZETÉS

Nizsalovszky Endre neve a magánjoggal foglalkozók számára² széles körben ismert, nemcsak a jogirodalmi művei miatt, hanem a bírósági határozatokat összefoglaló döntvénytárak szerzőjeként, amelyekben a nem vagyoni kártérítésről is olvashatunk. A Kúria közelmúltban hozott egyik jogegységi határozatában is idéznek tőle,³ ami igazolja ezt a megállapításomat.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) a személyi ségi jogok megsértésének közvetlen szankciójaként nem a nem vagyoni kártérítést, hanem a nem vagyoni sérelem miatt érvényesíthető sérelemdíjat szabályozza. A Ptk. hatálybalépése óta a sérelemdíjról rendelkező jogszabályok számos dogmatikai, jogértelmezési vitát generáltak, amelyekre adott – időnként eltérő – válaszok a bírói gyakorlatban is megjelentek (például a bagatell jogsértés kérdése, a sérelemdíj mértéke).

¹ Kúriai bíró.

² NIZSALOVSKY et al. 1930: 417. „727. [...] nem vagyoni kár összegének megállapításánál nemcsak azt vette figyelembe, hogy az alperesek eljárása a szerzői jogi szakértő bizottság véleménye szerint alkalmas arra, hogy a vers szerzőjének (a felperesnek) mint ismert nevű költőnek erkölcsi kárt is okozzon, hanem különös súlyt vetett arra is, hogy az alperesek a felperest írói hírnevében sértették meg az által, hogy a felperesnek megkérdőjelezése nélkül olyan versét közölték, amely a felperes szerint a kevésbé sikeres versei közé tartozott és amelyet nem volt szándékában nyilvánosságra hozni, ami a felperesre annál sérelmesebb, mert ezt a versét az alperesek pályázati versként jelentették meg. (1928. ápr. 25. — P. I. 8104/1926.)”

³ 2/2025. Jogegységi határozat (Jpe.IV.60.048/2024/10. szám) a földhaszonbérleti jogviszony felmondással való megszűnésének megállapítására irányuló kereset sui generis jellegéről, Indokolás [21].

A sérelemdíjjal összefüggésben az Alkotmánybíróság kimondta, hogy nem állnak fenn a *contra constitutionem* jogalkalmazás megállapításának feltételei amiatt, hogy a jogsértés tartalmi megállapítása nem eredményez automatikusan anyagi kompenzációt. Az Alkotmánybíróság rámutatott:

„Általánosságban kijelenthető, hogy valamely jogkövetkezmény, szankció meghatározása a törvényhozás, az egyedi ügyben való alkalmazás a bíróságnak feladata. Ugyanez vonatkozik a jelen esetre is: a törvényhozó szabadon dönthet arról, hogy személyiségi jogi jogsértés esetén automatikus sérelemdíj-igény érvényesítését teszi lehetővé, vagy ilyen esetben nem vagyoni kárt kell igazolni, továbbá szabadon meghatározhatja azt is, hogy ilyen igényérvényesítés esetén kire esik a bizonyítási teher.”⁴

A sérelemdíj mint szankció alkalmazásának alapjául szolgáló személyiségi jogsértések rendkívül változatosak, a tanulmányban terjedelmi korlátok miatt ezekre nem térek ki. Felhívom azonban a figyelmet a Kúria elnöke által *A sérelemdíj alkalmazásának gyakorlata*⁵ és *Az online térben elkövetett személyiségi jogi jogsértések*⁶ tárgykörére felállított joggyakorlat-elemző csoportok összefoglaló véleményének a sérelemdíjat érintő megállapításaira,⁷ amelyek részletesen bemutatják a felmerült jogértelmezési nehézségeket, a formálódó bírói gyakorlatot.

Fontosnak tartom azt is megemlíteni, hogy egy kutatás keretén belül a hírnév és becsületvédelem tárgyában 2015 és 2021 közötti időre vetítve 687 polgári ügyet vizsgáltak neves szerzők, részletesen kitérve a sérelemdíjjal kapcsolatos bírói gyakorlatra is,⁸ olyan kérdéseket is érintve, amelyek meghaladják ennek a tanulmánynak a kereteit.

⁴ 3100/2024. (III. 14.) AB végzés, Indokolás [21].

⁵ Lásd: https://kuria-birosag.hu/hu/joggyak_csop/serelemdij-alkalmazasanak-gyakorlata

⁶ Lásd: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/revidealkivonat_20240711_zaradekolt_3_1.pdf

⁷ Lásd: https://kuria-birosag.hu/hu/joggyak_csop/az-online-terben-elkovetett-szemelyisegi-jogsertesek

⁸ Lásd KOLTAY–SZOMORA 2024: 91–325.

A SÉRELEMDÍJ ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ
JOGSÉRTŐ MAGATARTÁS A KÚRIA
JOGEGYSÉGI HATÁROZATAIBAN

A sérelemdíj jogalapja a személyiségi jogsértés, az ennek megállapításául szolgáló jogsértő magatartások jellemző esetei többféle szempontból csoportosíthatók,⁹ ezek során jellemzően a nevesített személyiségi jogsértésekből indulnak ki. Ugyanakkor a Ptk. a személyiségi jogokat általános jelleggel védi,¹⁰ a személyiségi jogok megsértésének minden formája ellen védelmet nyújt. A nevesített személyiségi jogok részletezése helyett két olyan jogegységi határozatot ismertetek, amelyekben a Kúria az általános védelmet biztosító generálklauzulát értelmezte, és vizsgálta azt a kérdést, hogy milyen magatartás miatti személyiségi jogsértés lehet a sérelemdíj-fizetési kötelezettség jogalapja.

A Kúria 2/2024. számú jogegységi határozata¹¹ (Jpe.III.60.015/2023/17.) a bírósági igényérvényesítés és a személyiségi jogsértés „kapcsolatát” értelmezi. A Kúria kimondta, hogy a bíróság jogorvoslat eredményeként megváltoztatott, hatályon kívül helyezett vagy megsemmisített – személyiségi jogot érintő, illetve azt korlátozó – döntése önmagában nem valósít meg személyiségi jogsértést. Ezért a Kúria Pfv.IV. ítélkező tanácsa eltérhet a *Bírósági Határozatok Gyűjteményében* közzétett Pfv.20.953/2021/4. számú határozattól,¹² amely a továbbiakban nem hivatkozható kötelező erejűként.

A Kúria a jogegységi határozatban abból indult ki, hogy a Ptk. el kívánja kerülni, hogy az alkotmányos szabadságok, a nemzetközi egyezményekben

⁹ Részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel KOVÁCS–SZIKORA 2024: 305–308.

¹⁰ Ptk. 2:42. § (1) „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét, így különösen a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való – bármilyen módon, illetve eszközzel történő – kapcsolattartás és a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.”

¹¹ A jogegységi határozat az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése alapján a bíróságokra kötelező.

¹² A Kúria ebben a precedenshatározatában megállapította, hogy az alperes megsértette a felperes személyes szabadsághoz fűződő jogát, amikor az alperes szervezeti egységéhez tartozó Budai Központi Kerületi Bíróság a 2016. május 10-én kelt, 76.PKE.62.032/2016/3. számú végzésével elrendelte a felperes kötelező intézeti gyógykezelését.

foglalt emberi jogok közül azokat is a magánjogi kódex tartalmazza, amelyeknek érvényesülését az államnak közjogi eszközzel kell biztosítania, s amelyeknek megvalósítására a polgári jogi eszközök egyáltalán nem, vagy csak kevésbé alkalmasak. A Ptk. által nevesített, így minden kétséget kizáróan személyiségi jogi perben érvényesíthető alapjogok például a személyes szabadsághoz, magánélet védelméhez, az egyenlő bánásmódhoz való jog.

A Kúria jogértelmezése szerint az Alaptörvény és a jogszabályok ennek az elkerülhetetlen szubjektív mérlegelésnek az ismeretében telepítik a döntés kötelezettségét (és nem csak jogát) a bíróra. Ez pedig önmagában fogalmilag kizárja az esetleges bírói tévedés jogellenessé vagy jogsértővé minősítését. Ahhoz többlettényállás, elsősorban olyan tudatos vagy súlyosan gondatlan bírói magatartás szükséges, amely a döntést önkényessé teszi. Többlettényállási elem megvalósulásakor – kirívóan súlyos jogsértés esetén – a bírósági jogkörben okozott kárért való felelősség szabályai szerint kártérítés, személyiségi jogsértés bekövetkezésekor a felróhatóságtól független szankciók alkalmazása mellett sérelemdíj igényelhető. Közhatalmi jogviszonyban bekövetkezett személyiségi jogi sérelemre hivatkozás esetén azt kell vizsgálni, hogy az adott közjogi norma a sérelmezett magatartást megengedi-e, jogszerűnek tartja-e, és a magatartás csak akkor sérti a személyiségi jogot, ha a közhatalmi szerv egyértelműen, nyilvánvalóan jogellenesen, vagy az adott jogszabály által biztosított jogokkal súlyosan visszaélve jár el, és ez egyben az érintett személy személyiségének lényegét sérti.¹³

A Kúria egy másik, a 8/2025. számú jogegységi határozatában (Jpe. IV.60.038/2024/13.) is a bírósághoz fordulás és a személyiségi jogsértés kérdését, összefüggéseit vizsgálta. A jogegységi határozat megállapította, hogy a Kúria Pfv.21.839/2011/3. számú precedenshatározatában kifejtett jogértelmezéstől eltérően a bírósághoz fordulás joga nem személyiségi jog, ezért a bírósághoz fordulás jogának sérelme személyiségi jogvédelmet nem alapoz meg.

Fontos kiemelni, hogy az indítványozó tanács által elbírálandó ügyben a Ptk.-t, míg a Kúria Pfv.21.839/2011/3. számú határozata (referenciahatározat) alapjául szolgáló ügyben a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi

¹³ Indokolás [36]–[37].

IV. törvény (régí Ptk.) 75. § (1) bekezdését¹⁴ alkalmazták, ezért a Kúria azt is vizsgálta, hogy az alkalmazott jogszabályok különbözősége akadály-e a jogegységi döntés meghozatalának és végső soron a kötelező jogértelmezés megállapításának.

A Jogegységi Panasz Tanács a Ptk. törvényjavaslatához fűzött indoklásból indult ki, amely szerint a régi Ptk. szabályához képest a Ptk. megalkotója dogmatikai szempontból ugyan pontosította a régi Ptk.-ban olvasható megfogalmazást, emellett azonban továbbra is két elemből felépítve fogalmazza meg a személyiségi jogi generálklauzulát: egyik elemként a 19. század eleji magánjogi kodifikációs tervezetekből ismert, a személyiségi jogok lényegét és rendeltetését kifejező általános szabályt fogad el; második elemként pedig megismétli a régi Ptk. „indító” szabályát. A két normatív elemből együttesen képzett generálklauzula alapján bármely személyiségi jog – a nem nevesítettek is – védelemben részesül. A Kúria erre tekintettel nem talált a két jogszabályhely között olyan koncepcionális, tartalmi vagy szövetszerű eltérést, amely a polgári jog területéhez tartozó személyiségi jogok alapvető jogi természetéhez kapcsolódó egységes jogértelmezés kialakítását akadályozta volna.

Ennek megállapítása után a jogegységi határozat a személyiség és az ebből levezethető személyiségi jogok fogalmát és tartalmi elemeit vizsgálja. Ehhez kapcsolódóan ismerteti a bírósághoz fordulás jogának lényegét és alapvető jogi természetét, végezetül a két kérdéskört egymásra vetítve azt elemzi, hogy a bírósághoz fordulás jogának sérelme jelenti-e egyszersmind a személyiségi jog megsértését is.¹⁵ Kiemeli, hogy a Ptk. az alkotmányos alapjogok és a polgári jog kapcsolata körül kialakult elméleti vitát érintően azt az álláspontot követi, hogy a polgári jogi személyiségvédelem köre hangsúlyozottan nem azonos az alapjogok katalógusával. Kétségtelen, hogy bizonyos alapjogok a személyiségi jogok részeivé is váltak, sőt mind az alapjogi, mind a polgári jogi jogvédelem kiindulópontjait képezik (például az emberi méltósághoz való jog, testi épséghez, egészséghez való jog). Ugyanakkor a Ptk. el kívánja kerülni, hogy az alkotmányos szabadságok, a nemzetközi egyezményekben foglalt emberi jogok közül azokat is a magánjogi kódex

¹⁴ Régi Ptk. 75. § (1) „[a] személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak.”

¹⁵ Indoklás [43].

tartalmazza, amelyeknek érvényesülését az államnak közjogi eszközzel kell biztosítania, és amelyeknek megvalósítására a polgári jogi eszközök egyáltalán nem, vagy csak kevésbé alkalmasak.¹⁶

Ennek az az indoka, hogy a bírósághoz fordulás joga közvetlenül nem az egyén személyes autonómiájának védelmét szolgálja, nem az általános jellemző értékminőséget védi, hanem fontos jogállami kritériumként a jogviták rendezésére hivatott intézmények létrehozását és fenntartását, megfelelő működtetését írja elő az állam mint kötelezett számára.¹⁷ A személyiségi jogokkal szemben a bírósághoz fordulás joga eredetét tekintve első generációs alapjogként, szabadságjogként írható le. A bírósághoz fordulás joga olyan szabadságjog, általános jogelv, illetve alapjog, amely az egyén védelmét helyezi a középpontba a közhatalom jogtalan behatásaival szemben.

A Kúria rámutatott, hogy a személyiségi jogérvényesítés feltétele a személyiségi alanyi jogot sértő vagy veszélyeztető magatartás, amely a jogsértő és a sérelmet szenvedett fél között fennálló kapcsolatban polgári jogi, ezen belül személyiségi jogviszonyt keletkeztet.¹⁸ Ennek hiányában azonban nem képzelhető el igényérvényesítés polgári bíróság előtt a fél személyiségi jogának megsértésére hivatkozással.

A felperes nyilatkozatára figyelemmel az egyértelműség kedvéért a Jogegységi Panasz Tanács szükségesnek tartotta röviden tisztázni: természetesen elvi szinten nem kizárt, hogy a bírósághoz fordulás jogának sérelme mellett a jogsérelmet szenvedő személy a jogi képviselő mulasztása folytán más szempontból is sérelmet szenved el, így például a perindítás elmulasztása esetén a testi vagy lelki egészséghez való személyiségi joga sérül. Ilyen esetben azonban a személyiségi jogi jogérvényesítés alapja már nem a bírósághoz fordulás joga mint alapjog sérelme lesz, hanem a most vizsgált kérdéshez képest többlételemű elemként a Ptk. tételes rendelkezéseinek megfelelő személyiségi jog megsértése, amely így megnyithatja az utat a személyiségi jogi igényérvényesítés felé. Az ettől eltérő megoldás oda vezetne, hogy egy külön jogvédelmi mechanizmussal biztosított jog automatikus személyiségi jogi eszközökkel való megerősítése

¹⁶ Jpe.III.60.015/2023/17., Indokolás [22].

¹⁷ Indokolás [61].

¹⁸ Pfv.IV.21.186/2022/10.

a rendelkezésre álló jogvédelmet szükségtelenül megkettőzi, ezzel pedig gyakorlatilag kiüresíti a személyiségi jogi szankciók megítélésének Ptk.-ban előírt feltételeit. A személyiségi jogvédelem önálló igény, nem pedig más polgári jogviszonyokból származó igényekkel versengő, még kevésbé azok alkalmazhatatlansága esetén hivatkozható szubszidiárius jogcím.

A SÉRELEMDÍJ A KÚRIA PRECEDENSHATÁROZATAIBAN

A *Bíróági Határozatok Gyűjteményében* a Kúria közzétett határozataira keresve 162 olyan precedenshatározatot találunk, amelyek elvi tartalma érinti a sérelemdíjat. Ezek ismertetése meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit, ezért az összefoglalásuk helyett a Kúria közelmúltban hozott határozatai alapján néhány fontosabb jogértelmezési kérdést emelek ki és ismertetek.

A személyiségi jogsértés és az emberi méltóság

A Kúria következetes jogértelmezése szerint sérelemdíj-fizetési kötelezettség – ha külön törvény másként nem rendelkezik – csak személyiségi jogsértéshez kapcsolódhat. A felperesek gyakran hivatkoznak a személyiségi jogsértést megvalósító tényállításként arra, hogy a bíróság a büntetőeljárás elbírálása idején hatályos jog hiányos ismeretéből eredő jogalkalmazási tévedésével megsértette a tisztességes eljáráshoz fűződő jogukat, valamint a személyiségi jogukat, és erre hivatkozással érvényesítik a sérelemdíj iránti igényt. Ugyanakkor a bírói gyakorlat szerint az eljárási alapjogok személyiségi jogokként nem azonosíthatók. Személyiségi jognak nem minősülő jog megsértéséhez csak kifejezett jogszabályi rendelkezés alapján társulhat sérelemdíj-fizetési kötelezettség.¹⁹

Ezt a kérdést vizsgálták a bíróságok abban az ügyben is, amelyben a felperes keresetében az emberi méltóságának és az önrendelkezéshez való

¹⁹ Pfv.III.21.192/2020/4.

jóganak, valamint a tisztességes ügyintézésre és a hatóság együttműködésére vonatkozó kötelezettségnek az alperes általi megsértését állította, és ezekre tekintettel a személyiségi jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását és az alperes sérelemdíj fizetésére kötelezését kérte. A Kúria az Alkotmánybíróság szempontrendszere alapján kialakított gyakorlatára utalva²⁰ megerősítve kimondta, hogy az emberi méltóságot az olyan magatartások sértik, amelyek megkérdőjelezzik a jogosult emberi mivoltát, illetve elmulasztják, megtagadják azt a minimális és kötelező tiszteletet, amely az embert pusztán emberi minősége alapján megilleti. Az emberi méltóság megsértése egy adott tényállás kapcsán tehát csak akkor állapítható meg, amikor a jogsértő részéről az emberi léthez, az emberi élethez méltatlan magatartás, az emberi minőség kétségbe vonása valósul meg. A személyiségi jogok megsértése önmagában az eljárási szabálysértések, ügyintézési késedelmek, az eljárás elhúzódása vagy ezekhez hasonló mulasztások miatt többlettényállás hiányában nem állapítható meg.²¹ A Kúria rámutatott, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog eljárási alapjog, amelynek megsértése esetén a felet általában ügyfélként és nem személyiségi jogi jelleggel éri a sérelem, mert az eljárási szabálysértések hátterében nem a fél személyiségének lényegét adó ismérvek állnak.²² Az eljárási alapjogokat biztosítani szükséges, mivel azonban nem minősülnek egyben személyiségi jognak is, a személyiségi jogok speciális jogkövetkezményei sem alkalmazhatók a megsértésük esetén.

A hatósági ügyfélfogadás körülményei tárgyában más szempontból is felmerült az emberi méltóság mint személyiségi jog megsértése. A felperes tényállítása szerint az alperes azzal sértette meg többek között a másokkal való kapcsolattartáshoz való joga, az egészség védelméhez való joga, a személyek hátrányos megkülönböztetésének tilalmához fűződő joga mellett ezt a személyiségi jogát, hogy a Covid-19-járvány negyedik hulláma alatt a települési Járási Ügyészségen a félfogadást az alügyész – a hideg időjárási körülményekre és az egészségi állapotára tekintet nélkül – mintegy 45 percen

²⁰ Pfv.III.21.192/2020/4.

²¹ Pfv.III.21.345/2022/4.

²² Pfv.IV.20.928/2022/4.

keresztül nem az épületben, hanem a bejárati ajtó előtt, a kültéri lépcsőn állva végezte el.²³

Az elsőfokú bíróság elutasította a keresetet, míg a felperes fellebbezése alapján eljárás másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét részben megváltoztatta, és megállapította, hogy az alperes megsértette a felperes emberi méltóságát a 2021. október 13-án, a települési Járási Ügyészség épületén kívül, annak bejáratánál tartott ügyfélfogadással, és kötelezte 300 000 Ft sérelemdíj megfizetésére, ezt meghaladóan az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta.²⁴ A másodfokú bíróság megítélése szerint a felperes megfelelő indok hiányában került olyan nem várt helyzetbe, hogy a hivatalos felvilágosítást a nyilvánosság előtt kellett megszereznie, számára megalázó körülmények között. Az alperes magatartása sértette a felperes autonómiáját, mert alappal bízhatott abban, hogy az alperes a tájékoztatást az ügyfélfogadás rendjének és az általános normáknak megfelelően az épületében végzi. A fentiekből következően az alperes magatartása a keresetben megjelölt nevesített személyiségi jogokat ugyan nem sértette, azonban a másodfokú bíróság az emberi méltóság – mint „anyajog” – megsértésének megállapítása iránti keresetet megalapozottnak ítélte. A sérelemdíj iránti kereset elbírálása során a Ptk. 2:52. § (3) bekezdésére utalva értékelte a jogsértés súlyát és annak felperesre gyakorolt hatását, amely a felperes személyes előadása és a köztudomású tények alapján nem volt kirívóan súlyos. Ezért a sérelemdíj megfizetésére irányuló keresetet 300 000 Ft-ban találta alaposnak.

A Kúria a jogerős ítélet felülvizsgálattal támadott rendelkezését hatályaon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta. A Kúria kimondta, hogy nem kíván eltérni attól a jogértelmezéstől, amely szerint valamely kifogásolt magatartás vagy mulasztás a fél emberi méltósága mint személyiségi joga megsértésének megállapítására akkor ad alapot, ha az a fél személyiségének lényegét alkotó ismérvek miatt történt, a hatósági, bírósági eljárásban alkalmazott hátrányos megkülönböztetés, magatartás ezzel függ össze.

A Kúria hangsúlyozta, hogy a Ptk.-ban meghatározott általános személyiségi jogi rendelkezés (generálklauzula) célja annak biztosítása, hogy

²³ Pfv.IV.20.147/2025/4.

²⁴ Fővárosi Ítéletábra 2.Pf.20.344/2024/4/II.

ha a nevesített személyiségi jogokkal biztosított védelem nem lehetséges, legyen egy olyan rendelkezés, amely azokra az esetekre korlátozza az emberi méltóság (mint a személyiségi jogok forrása) lehetséges tartományát, amelyek annak ellenére is a személyiség lényegi tulajdonságát érintő esetnek minősülnek, hogy nincs erre a tényállásra olyan konkrét (nevesített) személyiségi jog, amelynek a megsértése alá tartozónak lehetne tekinteni. Ilyen jogsértés alapja ugyan lehet a hatóság (bíróság, ügyészség stb.) megalázó bánásmódja, azonban a felperes által megjelölt ok miatt az emberi méltóságának a megsértése nem állapítható meg. A méltóságsértés megállapításához ugyanis minden esetben az is szükséges, hogy a sérelmet szenvedett személyt lényegi tulajdonsága miatt támadják, ezen belül is olyan lényegi tulajdonsága miatt, amely valahogyan mindig e személy méltóságához (idetartozik az emberszámba vétel, egyenlő tisztelet, személyes identitás tiszteletének követelménye) kapcsolódik.

A SÉRELEMDÍJ MÉRTÉKE

A sérelemdíj mértékét meghatározó szempontok

A Ptk. hatálybalépése óta eltelt tíz év alkalmas arra, hogy a sérelemdíj mértékének megállapítása tárgyában kialakult bírósági gyakorlatról beszéljünk, ez azonban nem jelenti azt, hogy a bíróságok a konkrét tényállástól függetlenül „beárazták” volna a mértékét, táblázatba foglalható az összecszerűség.

A bírósági határozatokban megállapított sérelemdíj mértéke ugyanis igen széles „skálán” mozog, a bíróságok a jogsértés miatt alkalmazott jogkövetkezmény mérlegelésénél jellemzően a Ptk. 2:52. § (3) bekezdésében²⁵ meghatározott szempontokat veszik figyelembe. A Kúria erre figyelemmel mondta ki azt,²⁶ hogy a bírói gyakorlatban formálódó értékszínvonal a sérelemdíj összege meghatározásának csak a nagyságrendi behatárolásához

²⁵ Ptk.2:52. § (3) A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel, egy összegben határozza meg.

²⁶ Pfv.III.20.632/2024/7., megjelent: BH2025. 38.

ad szempontot. A személyiségi jogsértések és hátrányos következményeik különbözőségei nem teszik lehetővé az eltérő összegek ennél pontosabb összevetését. A bíróságnak az ítéletben nem azt kell megindokolnia, hogy mennyiben tér el más korábbi döntésektől, hanem azt, hogy az adott ügy egyedi körülményei milyen összeg meghatározását indokolják.

A más, összehasonlításra alkalmas ügyekben hozott döntéseket nem lehet automatikusan alapul venni, mert az egyéni körülmények és a megsértett személyiségi jogsértésből (például egészségkárosodásból) származó hátrányok különbsége az, ami alapot adhat az eltérő mértékű sérelemdíj megállapítására.²⁷

A köztudomású tények figyelembevétele

A Bevezetésben említett joggyakorlat-elemző csoportok összefoglaló véleményei szerint a bírósági ítéletek jogi indokolásainak az egybevetéséből az következik, hogy a sérelemdíj gyakorlatában az összecszerúség meghatározása sokkal több köztudomásúként kezelt, mint bizonyítandó tényen alapul. Arra is kitérnek, hogy a vizsgált ügyekben a köztudomású tények figyelembevételét úgy alkalmazták a bíróságok, hogy lényegében nem teljesült a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) 266. § (4) bekezdésének rendelkezése, amely szerint a bíróság tájékoztatja a feleket az általa figyelembe vett köztudomásúnak tekintett és olyan tényekről, törvényes vélelmekről, valamint ideiglenesen igaznak tekintett körülményekről, amelyekről hivatalos tudomása van.²⁸ Az eljárási törvény egyértelmű rendelkezése szerint az ilyen tényekkel, vélelmekkel és körülményekkel szemben ugyanis ellenbizonyításnak van helye. Fontos kiemelni, hogy a kúriai határozatokban a figyelemfelhívás, tájékoztatás elmaradásának jogkövetkezményét általában figyelmen kívül hagyják. Ennek a gyakorlatnak

²⁷ Mfv.VIII.10.030/2023/7., megjelent: BH2023. 276.

²⁸ „A sérelemdíj alkalmazásának gyakorlata” tárgykörére felállított joggyakorlat-elemző csoport összegző megállapításai [29]–[31], „Az online térben elkövetett személyiségi jogsértések” bírósági gyakorlata tárgykörére felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményének kivonata [27].

azonban igen egyszerű az indoka: a felülvizsgálati kérelmet előterjesztő fél jellemzően nem hivatkozik megsértett jogszabályként erre a mulasztásra, nem jelöli meg ezt az eljárási szabálysértést, ezért a Kúria – a felülvizsgálati kérelem elbírálásának korlátai²⁹ miatt – ezt nem veszi (veheti) figyelembe a jogerős ítélet felülvizsgálata során.

A Kúria abban az ügyben, amelyben a köztudomású tények körét is értelmezte, egyetértett a másodfokú bírósággal abban a kérdésben, hogy a sérelemdíj esetében köztudomásúnak tekinthető hátrányok is figyelembe vehetők, különös tekintettel arra, hogy a jogi szabályozás értelmében a hátrányok bizonyítása külön nem szükséges. Kiemelte, hogy a mérlegelés körében figyelembe kell venni, ha több jogsértés történt, és a jogsértőnek talált kitételek alkalmasak a felperesek társadalmi megítélésének negatív befolyásolására.³⁰ A Kúria ebben a precedenshatározatában megállapította, hogy az alperes azzal, hogy az általa 2019-ben létrehozott Facebook-profilon 2019. március 5-én közzétett saját posztját követő hozzászólások közül hozzáférhetővé tette az I. rendű és a II. rendű felperesre vonatkoztatott „a polgármestert és barbiját migránsként kell kezelni” és a „bűdös paraszt” tartalmú hozzászólásokat, megsértette az I. és II. rendű felperesek becsület védelméhez fűződő személyiségi jogát, továbbá azzal, hogy ugyanitt hozzáférhetővé tette az I. és II. rendű felperesekre vonatkozó „Szétverték [...] város betegellátását!” bejegyzést, megsértette az I. és II. rendű felperesek jóhírnév védelméhez fűződő személyiségi jogát. A másodfokú bíróság által a felperesek javára személyenként megállapított 300 000 Ft sérelemdíjat azonban 150 000 Ft-ra leszállította. A kúriai határozat indokolása szerint a keresetben 14 kifogásolt kitételből összesen három esetben találta megalapozottnak a keresetet. Ennek a változásnak a sérelemdíj összege tekintetében is kifejeződésre kell jutnia. Figyelemmel volt azonban arra is, hogy a felperesek a bekövetkezett nem vagyoni hátrányok tekintetében részletes előadást nem tettek, ezért a sérelemdíj összegét mérlegeléssel felperesenként 150 000 Ft-ra leszállította. Ezt az összeget találta ugyanis arányban állónak a megállapított személyiségi jogsértések tárgyi súlyával, illetve a felperesek által állított személyiségi jogsértések közül a ténylegesen megállapítottak arányával.

²⁹ Pp. 423. § (1) bekezdés.

³⁰ Pfv.IV.20.796/2020/5.

A Kúria egy másik ügyben hozott határozatában hatályában³¹ fenn tartotta azt a jogerős ítéletet, amelyben az alperest 300 000 Ft sérelemdíj megfizetésére kötelezték, mivel az alperes a „milliókat tett zsebre” kifejezéssel megsértette a felperes jóhírnevét és becsületét. Hangsúlyozta, hogy a személyiségi jogsértések szankcióinál a kompenzációs cél mellett adott esetben figyelembe kellett venni a büntetési funkció részeként a preventív funkciót is. A másodfokú bíróság helyesen utalt arra, hogy a sérelemdíjnak a jogintézmény célja szerint megfelelően alkalmasnak kell lennie a jogsérellem ellensúlyozására, és emellett kellő visszatartó erővel is kell rendelkeznie. Felülmérlegelésre csak kivételesen kerülhet sor, ha a tényállás feltáratlan, iratellenes, logikai ellentmondást tartalmazó következtetésen, vagy a bizonyítékok kirívóan okszerűtlen vagy a logika szabályaival ellentétes mérlegelésén alapul. A sérelemdíj összegszerűségének felülmérlegelését is csak ilyen körülmény alapozhatja meg, azonban ilyet az alperes nem jelölt meg.

A többszöri igényérvényesítés hatása a sérelemdíjra

Az utóbbi időben több ügyben is az a jogkérdés merült fel, hogy befolyásolja-e a sérelemdíj mértékét az a tény, ha a felperes több pert is indít (tipikusan sajtószervekkel szemben), és a megsértett személyiségi joghoz kapcsolódóan ugyanazokat a hátrányokat jelöli meg, mint amelyeket az előző perben eljárt bíróságok már értékelték a sérelemdíj mértékénél, és új tényre, bizonyítékra az újabb perben nem hivatkozik. Ez a jogértelmezési probléma a közösségi média, a különböző online platformok és hírportálok széles körű elterjedésével is összefügg, mivel gyorsabbá és egyszerűbbé, egy kattintással sokkal több embert elérővé vált az online tér, ennek minden előnyével és hátrányával.

Általánosságban az kijelenthető, hogy amennyiben az online térben elkövetett magatartás jogsértőnek minősül, a bíróságok jellemzően a jogkövetkezmények körében értékelik a jogsértéssel elért online nyilvánosság mértékét, azt, hogy egy közléssel elérhető nyilvánosság köre szinte korlátlanul

³¹ Pfv.III.20.142/2021/7.

kiszélesíthető, és egyrészt ehhez igazítják az elégtételadás módját, másrészt ennek megfelelően határozzák meg a sérelemdíj mértékét.³²

A Kúria is foglalkozott már ezzel a jogkérdéssel,³³ és kimondta, hogy ilyen eset akár alacsonyabb mértékű sérelemdíj meghatározását is indokolhatja. A kúriai határozat indokolása szerint a Ptk. a sérelemdíj mértékét a nem vagyoni sérelemhez és nem a megsértett személyiségi joghoz köti, nem állít fel sorrendet a nevesített személyiségi jogok megsértéséhez kapcsolódóan. Rámutatott, hogy a felperes érvelésével szemben a másodfokú bíróság helytállóan értékelte azt a körülményt, hogy a felperes a magántitok megsértése miatt vált beazonosíthatóvá, és emiatt vált a személyéhez kapcsolhatóvá az a jogsértő közlés, hogy korábban szexfilmekkel zsarolta a magyar sztárokat, ezért okszerűen vette figyelembe az emiatt más perekben már megítélt sérelemdíjat. A felperes a jelen perben is ugyanazokat a hátrányokat jelölte meg, amelyeket az előző perben eljárt bíróságok már értékelték, olyan új tényre, bizonyítékra pedig nem hivatkozott, amely az általa igényelt sérelemdíj mértékét megalapozná.

A Kúria abban az esetben,³⁴ amikor a személyiségi jogsértés ténye jelentős tárgyi súlyú volt – a sajtószerző ugyanis egy büntetőeljárás aktuális állásáról úgy számolt be, hogy a tanúként meghallgatott felperes esetén nem tartotta tiszteletben az ártatlanság vélelmének alkotmányos alapelvét (az adott büntetőügyben eljárt hatóságok nem vonták eljárás alá a felperest, büntetőjogi felelősségét nem állapították meg) –, a jogsértés megállapítására figyelemmel kimondta, hogy egy sajtócikk kapcsán a sérelemdíj megítélését önmagában nem zárja ki az, ha hasonló jogsértések miatt más sajtószerzőket is köteleztek ugyanazon témakörben sérelemdíj fizetésére (a más eljárásokban megítélt sérelemdíj 12 350 000 Ft volt). A sérelemdíj mértékének meghatározásánál ugyanakkor figyelembe vehető mérlegelési szempont, hogy az adott ügyben keletkezett más sajtócikkek kapcsán korábban milyen összegű sérelemdíjakat állapítottak meg. A másodfokú bíróság³⁵ – a Kúriától

³² „Az online térben elkövetett személyiségi jogi jogsértések” bírósági gyakorlata tárgykörére felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményének kivonata [30].

³³ Pfv.IV.20.475/2022/4.

³⁴ Pfv.IV.20.588/2025/4.

³⁵ Fővárosi Ítéletábra Pf.20.047/2025/4.

eltérően – a jogsértés megállapítása ellenére a sérelemdíj megfizetésére kötelezést azért mellőzte, mert azt is értékelte, hogy a jogsértő közlemény megjelenéséhez képest eltelt hosszú idő alatt a kifogásolt sajtóközlemény elérhetetlenné vált, azt a keresőmotorok sem hozzák már elő, a keresetet a felperes az elévülési határidő lejárta előtt néhány nappal terjesztette elő, illetve az eltelt időre is figyelemmel, a nyilvánosság már nem foglalkozik ezzel a közléssel, az nem képezi a közbeszéd részét. Kiemelte, hogy a Ptk. 2:52. § (3) bekezdés helyes értelmezése alapján a sérelemdíj egyrészt nem általános kártérítés, másrészt nem automatikus jogkövetkezmény. Az összeg meghatározásánál a bíróságnak valamennyi figyelembe vehető körülmény gondos értékelésével kell döntenie a keresetben megjelölt összegről. Ellenértékes lenne a sérelemdíj jogi természetével, ha a jogosult annak korábban megállapított összegét – további, értékelhető peradatok hiányában – jelentősen befolyásolhatná az általa indított perek számával. Amennyiben a hírfolyam részeként megjelenő tartalom miatt a fél perek sorozatát indítja, majd azokban ismétlődően ugyanazokat a sérelmeket kéri kompenzálni, valószínűsíthető, hogy a sérelemdíjat eredeti funkciójától eltérve, vagyoni kárként értelmezve kezeli. A sérelemdíj-követelés előbbi módon történő horizontális érvényesíthetősége és fragmentálhatósága nem korlátlan, hanem azzal a következménnyel jár, hogy ugyanazok a sérelmek egyre kisebb jelentőséggel értékelhetők. Adott esetben pedig azt is eredményezheti, hogy a sérelemdíj-szankció ismételt alkalmazása már indokolatlan.

A Kúria nem értett egyet a másodfokú bíróság fenti jogértelmezésével, a sérelemdíj mint szankció teljes mellőzésével. Rámutatott, hogy a perben vizsgált jogsértő cikk a felperest lejárato kampány egyik része volt.

„Az a körülmény, hogy a különböző cikkek összességének hatására a felperest hátrányok érték, ezáltal nem vagyoni sérelem keletkezett, érdemben nem vitatható még akkor sem, ha az külön nem nyert érdemi bizonyítást, hogy a perbeli cikkhez külön is köthető hátrányok keletkeztek.”³⁶

³⁶ Pfv.20.588/2025/4-II, Indokolás [88].

A Kúria megítélése szerint a jelentős időmúlás, illetve a más cikkek nyomán megállapított sérelemdíjak összege indokolja a keresetben érvényesített igényhez képest alacsonyabb mértékű sérelemdíj megállapítását. A mérlegelés során értékelte azt a körülményt is, hogy a kompenzáció mellett a sérelemdíjnak egy másik funkciója, a magánjogi büntetés kifejezése éppen a megállapított jogsértések miatti „következmények nélkülség” elkerülésére szolgálhat. Ezeket a szempontokat értékelve a Kúria a jogsértés miatt a sérelemdíj összegét – a jogerős ítéletben 0 Ft-ban, míg az elsőfokú bíróság ítéletében 1 500 000 Ft-ban megállapított összegtől eltérően – mérlegeléssel 300 000 Ft-ban állapította meg, ezt meghaladóan a sérelemdíj iránti keresetet elutasította.

A sértett közrehatásának értékelése

A Kúria következetes jogértelmezése szerint a sérelemdíj mértékének megállapítása során kármegosztásnak nincs helye. Az összecszerűen meghatározható károknál alkalmazható kármegosztás helyett a sérelemdíj összegének megállapításakor kell értékelni a sértett közrehatását.³⁷

A sérelemdíj pénzben kifejezett összeg jellegére figyelemmel kárpótlás, elégtétel az elszenvedett nem vagyoni hátrányért. Mivel nincs összecszerűen kifejezhető nem vagyoni sérelem, annak egy részét sem lehet áthárítani a sértettre,³⁸ mindez azonban nem jelenti azt, hogy a felperes vétkes közrehatását az összeg meghatározása során nem kell értékelni.

A sérelemdíjban marasztalás lehetőségét biztosító törvényi rendelkezések céljának az a jogalkalmazás felel meg, amely nem marasztal olyan alacsony összegű sérelemdíj megfizetésében, amely nem alkalmas a sérelem kompenzálására, sem pedig a jogsértéstől visszatartó preventív hatás kifejtésére.³⁹ Ezeket a szempontokat értékelve megfelelőnek találta a Kúria a 7 000 000 Ft-ban megállapított sérelemdíjat egy olyan üzemi baleset miatt, amelyet az alperes többszörös munkavédelmi szabályszegése és a felperes

³⁷ Pfv.20.485/2024/4. Mfv.10.064/2020/4.

³⁸ Mfv.X.10.064/2020/4.

³⁹ Mfv.IV.10.156/2021/8.

jelentős mértékű vétkes közrehatása okozott, de a felperesnél a balesettel összefüggésben súlyos, 40%-os össz-szervezeti egészségkárosodás alakult ki – ami egyébiránt 50%-os munkaképesség-csökkenésnek felel meg –, és a felperes életminősítésében hátrányos változás következett be.⁴⁰

SÉRELEMDÍJ A KÖZÉLETI SZEREPLŐ SZEMÉLYISÉGI JOGSÉRTÉSE MIATT

A politikai vitákhoz, választási kampányokhoz kapcsolódóan gyakran kell értelmeznie a Kúriának a közéleti szereplőket ért jogsértések miatt a Ptk. 2:44. § (2)⁴¹ és (3) bekezdését,⁴² amelyek alkalmazása esetén a véleménynyilvánítás szabadsága⁴³ és a magánélet védelméhez és az otthon sérthetetlenségéhez⁴⁴ fűződő alapjogok ütközésének kérdése is felmerül.

A bíróságok ezeket a rendelkezéseket alkalmazták abban a perben, amelynek tényállása szerint a felperes hosszú ideje polgármesterként dolgozott. A 2019. évi önkormányzati választásokat megelőzően a felperesről, hozzájárulása és tudta nélkül, olyan videófelvétel készült, amelyen szexuális együttlét közben látható női partnerével. A videófelvétel internetes elérhetőségét szórólapon kezdték terjeszteni a városban, illetve a videó több megosztó oldalra, több alkalommal felkerült. A felperes sérelemdíjigényét az érvényesített 5 000 000 Ft helyett a jogerős ítélet alapján 3 750 000 Ft és kamatok tekintetében (a személyes adatok védelméhez fűződő jog megsértése miatt 2 500 000 Ft-ban, míg a képmáshoz és hangfelvételhez fűződő jogok megsértése miatt 1 250 000 Ft-ban) alaposnak találták az eljáró bíróságok.

A Kúria hatályában fenntartotta a jogerős ítéletet. Egyetértett az eljáró bíróságokkal abban a kérdésben, hogy egyetlen jogsértő magatartás is

⁴⁰ Mfv.II.10.021/2025/10.

⁴¹ Ptk. 2:44. § (2) „A közéleti szereplőt a közügyek szabad vitatásának körén kívül eső közléssel vagy magatartással szemben a nem közéleti szereplővel azonos védelem illeti meg.”

⁴² Ptk. 2:44. § (3) „Nem minősül közügynek a közéleti szereplő magán- vagy családi életével kapcsolatos tevékenység, illetve adat.”

⁴³ Alaptörvény IX. cikk.

⁴⁴ Alaptörvény VI. cikk.

megvalósíthatja egyidejűleg több nevesített személyiségi jog megsértését, ez nem ütközik a kettős elbírálás tilalmába, ezért helytállóan marasztalták az alperest több személyiségi jogsértés miatt sérelemdíj megfizetésére. A Kúria jogértelmezése szerint⁴⁵ a közéleti szereplő magánéletének részeként szexuális élete és szokásai különleges személyes adatnak minősülnek. Ennek nyilvánosságra hozása, nyilvánossághoz való közvetítése, illetve ezek elősegítése megvalósítja a személyes adatok védelméhez fűződő jog megsértését, és hozzájárulás hiányában a képmás és hangfelvétel védelméhez való jog megsértését is. Ez a jogi védelem adott esetben a szabad véleménynyilvánításhoz való jog egyik kivételes korlátja lehet. A Kúria meghatározta azokat a szempontokat is, amikor a magánéletre vagy szexuális életre vonatkozó adat közszereplő esetén kivételesen lehet nyilvános: ennek az a feltétele, hogy szoros összefüggésbe hozható legyen a közszereplő közéleti vagy közhatalmi működésével. A Kúria megállapítása szerint ebben az ügyben nem lehet olyan kivételes esetről beszélni, amikor a felvételen látható cselekmények a felperes közéleti szerepléséhez bármilyen módon köthetők lennének. Nem merült fel arra nézve semmilyen adat, tény, körülmény – ilyenre az alperes sem hivatkozott –, hogy a felperes nyilvános megnyilatkozásai során a prostitúciót elítélte, a házasságon kívüli kapcsolatok kritikáját fogalmazta meg, holott csak ilyen összefüggésben merülhetne fel az, hogy a felperes nyilvánosan közvetített nézetei és a felvételen látható magatartása között olyan ellentmondás áll fenn, amely miatt szükséges a felvétel közzététele, illetve elérhetőségi útjának megadása.

Egy másik perben a bíróságok 1 200 000 Ft sérelemdíj megfizetésére kötelezték az alperest amiatt, mert megsértette a felperes jóhírnév védelméhez fűződő személyiségi jogát, amikor a Budapesten, 2017. július 11-én tartott sajtótájékoztaton valótlanul állította, hogy a felperes fiatalkorút rontott meg. A Kúria – a jogerős ítéletet hatályban fenntartó – döntése⁴⁶ szerint a magánéletére vonatkozó valótlan és sértő közlés tekintetében a politikai közszereplő is igényt tarthat személyiségi jogainak védelmére. Amennyiben a személyiségi jogsértés tárgyi súlya, a közlő személy felróhatósága

⁴⁵ Pfv.IV.20.524/2024/10.

⁴⁶ Pfv.IV.20.336/2024/6.

és a bekövetkezett nem vagyoni hátrány indokolja, sérelemdíj fizetésére is igényt tarthat.

Fontos kiemelni, hogy az alperes felülvizsgálati kérelmében a sérelemdíjat azért kérte mellőzni, mert azt állította, hogy a felperes nem bizonyított ténylegesen bekövetkezett nem vagyoni hátrányt az állított jogsértéssel okozati összefüggésben, de még csak nem is valószínűsített. A kereset előterjesztésére ugyanis néhány nappal az elévülési határidő lejárta előtt került sor, ez pedig – értékelése szerint – arra utal, hogy a felperes a kereset benyújtásával kizárólag „fizetés kiegészítésére” törekszik. Az alperes eljárásjogi hivatkozást is előterjesztett a köztudomású tények alkalmazása kapcsán azzal, hogy a másodfokú bíróság a Pp. 266. § (2) és (4) bekezdésébe ütköző módon járt el, amikor nem tájékoztatta a feleket a hivatalból figyelembe vett tényekről, ez pedig elzárta az esetleges ellenbizonyítás lehetőségétől. A Kúria nem fogadta el az alperes érvelését. Kifejtette, hogy az eljáró bíróságok számot adtak arról, hogy a sérelemdíj tekintetében milyen körülményeket értékelt. A másodfokú bíróság ítélete indokolásában helytállóan utalt arra, hogy a perbeli valótlan állítás a jogsértés megállapítását önmagában megalapozza, mivel a cselekmény a társadalmi közfelfogás, általános vélekedés szerint erkölcsileg elítélendő. A bírói értékelés körébe tartozó vélekedés nem tény, és különösen nem olyan köztudomású tény, amelyről a bíróságnak a Pp. 266. § (2) és (4) bekezdése alapján tájékoztatni kellett volna a peres feleket.

A bíróságok esetről esetre ítélik meg azt a kérdést, hogy kit kell közéleti szereplőnek tekinteni, irányadók-e a személyiségi joguk védelmét szabályozó speciális rendelkezések. A Kúria a másodfokú bíróságtól eltérően úgy foglalt állást,⁴⁷ hogy az önálló bírósági végrehajtó abban az esetben, ha nem konkrét végrehajtási cselekményt végez, és ezáltal nem közhatalom gyakorlója, nem minősül közéleti szereplőnek, ezért ilyen esetekben a képmásának elkészítéséhez (megörökítéséhez) és felhasználásához a hozzájárulása szükséges.⁴⁸ A felperes keresetében kérte annak megállapítását, hogy az alperes YouTube-oldalán 2022. január 16-án közzétett média elnevezésű videóban

⁴⁷ Pfv.IV.21.287/2023/6.

⁴⁸ Az Alkotmánybíróság a 3308/2025. (X. 22.) AB határozatával a Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.IV.21.287/2023/6. számú részítélete alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló alkotmányjogi panaszt elutasította.

azzal, hogy képmását és hangfelvételét a hozzájárulása nélkül tette közzé, illetve ezt a videót 2022. június 14-től hozzáférhetővé tette a portál oldalán is, megsértette a képmás és hangfelvétel védelméhez fűződő személyiségi jogát. Előadta, hogy a felvétel elkészítéséhez ráutaló magatartással hozzájárult ugyan, de a közzétételhez való hozzájárulás feltételeként kikötötte, hogy az elkészített, szerkesztett és vágott anyagot a nyilvános megjelenést megelőzően juttassák el részére, hogy érdemben dönthessen a közzétételhez való hozzájárulásról – ez azonban nem történt meg. A Kúria helytállónak ítélte a felperes érvelését. Kiemelte, hogy önmagában az a körülmény, hogy a felperes hivatali helyiségében, hivatali időben adott nyilatkozatot, nem valósít meg úgynevezett „kivételes közszereplést”. Az a tény, hogy a felperes közügyeket is érintő nyilatkozatot ad, nem tekinthető a Ptk. 2:48. § (2) bekezdése szerinti nyilvános közéleti szereplésnek, amely szükségtelenné teszi a hozzájárulás megadását. Az állami közhatalom gyakorlása, mint a közszereplői minőség megállapítására okot adó körülmény, nem értelmezhető kiterjesztő módon. A videófelvétel nem konkrét végrehajtói cselekményt ábrázol, nem valamely adós tartozásának behajtását mutatja be, a nyilatkozattétel pedig önmagában nem tekinthető közhatalom gyakorlásának.

A Kúria döntése szerint a „disznófejű nagyúr” kifejezés alkalmazásával az alperes túllépett a megengedhető provokáció vagy túlzás keretein, a „disznófejű” kifejezés még az irodalmi párhuzam esetleges feltételezése mellett is, az adott összefüggésben a felperes személyére nézve dehumanizáló jellegű, indokolatlanul bántó megfogalmazás. Az alperes semmilyen olyan tényre, körülményre nem hivatkozott, amely konkrétan a felperes esetében az ő bármely cselekménye kapcsán az ilyen szélsőséges megfogalmazást bármilyen módon megalapozta volna, az esetleges „hatásvadászat” vagy a pusztá figyelemfelkeltés szándéka az adott kifejezés használatát a konkrét esetben nem teszi indokoltá, ezért a Kúria megítélése szerint a másodfokú bíróság ebben a körben helytállón, jogszabálysértés nélkül rendelkezett a jogsértés megállapításáról.

A jogkövetkezmények körében a sérelemdíj összegének meghatározásánál tekintettel kell lenni az eset összes körülményére, különösen a jogsértés tárgyi súlyára, elhúzóására, ismétlődésére, az elért nyilvánosság mértékére, valamint a felperesre és közvetlen környezetére kifejtett hatására, és mivel

a felülvizsgálati kérelem e vonatkozásban hiányos volt, a jogerős ítéletben megállapított sérelemdíj mértékét (1 500 000 Ft és kamata) nem érintette. Az alperes felülvizsgálati kérelme ebben a körben ugyan utalt a Ptk. 2:52. §-ára, de a sérelemdíj megállapítására és összegszerűségére vonatkozóan semmiféle indokolást nem tartalmazott, ezért a Kúria ezt nem vizsgálta.

A SÉRELEMDÍJ MÉRTÉKÉT BEFOLYÁSOLÓ KÖRÜLMÉNYEK

Az előző pontoknál ismertetett ügyek alátámasztják azt a korábbi kijelentésemet, hogy a sérelemdíj mértékét amellet, hogy a bíróság értékeli a jogsértés súlyát, ismétlődő jellegét, a felróhatóság mértékét, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatását, még számos egyéb körülmény is befolyásolja. A most ismertetett határozatok további mérlegelési szempontokat is tartalmaznak egy-egy konkrét tényálláshoz kapcsolódóan.

A hozzátartozó elvesztése miatt bekövetkezett személyiségi jogsértés sok ügyben képezi a kereset jogalapját. Az egyik perben a felperesek az alperes által gondozott hozzátartozójuk elvesztése miatt követeltek többek között 4 000 000 Ft sérelemdíjat, amelyet a Kúria részben, 2 500 000 Ft-ban talált alaposnak,⁴⁹ hatályában fenntartva a jogerős ítéletet. A tényállás szerint az alperes a felperesek hozzátartozójának elhelyezésére szolgáló súlyos demens részlegen egy nyitható ablakú szobát nem zárt kulccsal, és ezáltal nem biztosított olyan körülményeket, amelyek a balesetet megakadályozhatták volna. A hozzátartozójuk halálával a felpereseknek sérült a teljes családban éléshez való joguk. A sérelemdíj iránti igényük alapjául – a Ptk. 2:52. § (1) bekezdésének megfelelően – ez a személyiségi jogsértés szolgált.

A Kúria határozatában hangsúlyozta, hogy a sérelemdíj mértékének meghatározásakor mindkét fokú bíróság figyelemmel volt a Ptk. 2:52. § (3) bekezdésében megjelölt szempontokra. Azok közül helyesen tulajdonítottak kiemelt jelentőséget a jogsértés súlyának, a felpereseket ért nem vagyoni sérelem ugyanis a hozzátartozójuk elvesztését jelentette. Ezzel kapcsolatban

⁴⁹ Pfv.III.21.414/2019/4.

helytállóan vonták a mérlegelési körükbe azt a tényt, hogy a felperesek és a hozzátartozójuk között szoros, bensőséges kapcsolat állt fenn, a lezajlott normál gyászreakciót követően ugyanakkor kezelést igénylő pszichés ártalom nem volt kimutatható náluk. Emellett – az elsőfokú bíróságtól eltérően – indokoltan mellőzte annak figyelembevételét, hogy a felperesek hozzátartozója a halálát megelőző időszakban, a megromlott egészségi állapotára tekintettel már nem tudott aktív szerepet betölteni a család életében. Ugyanis a család egységét, az összetartozást, a korábban kialakult szoros kötődést nem bontja meg az, ha az egyik családtag állapota olyan mértékben hanyatlik, hogy már nem tud a korábbi intenzitással részt venni a család életében. A felróhatóság mértéke mint további mérlegelési szempont tekintetében a bíróságok helyesen állapították meg, hogy a jogsértést az alperes a folyamatos, általa is tudott mulasztásával valósította meg.

Egy másik ügyben a felülvizsgálat alapjául szolgáló tényállás szerint a felperesnek 10 óra körül az általános iskola udvarán – játék közben – eltört a lába. Annak ellenére, hogy a felperes sántított, és fájdalmai voltak, az osztályfőnök, illetve az iskola pedagógusai nem értesítették a szüleit, nem hívtak hozzá orvost. A felperesnek fájdalmai voltak, ezért a barátnői jegelték a bokáját. A délutáni foglalkozáson, amikor a tanár megengedte, hogy használja a mobiltelefonját, értesítette a balesetről az édesanyját, aki a késő délutáni órákban a felpereshez mentőt hívott. A röntgenfelvétel alapján megállapították, hogy a felperes patológiás törést szenvedett el, amely a fibula cisztózus elváltozása talaján alakult ki. A törést konzervatív módon kezelték. A felperes a baleset kapcsán hosszú, megterhelő gyógyulási folyamaton esett át.

A másodfokú bíróság a kiskorú személyt az iskolában ért baleset miatt megállapította a testi épséghez, egészséghez fűződő személyiségi joga sérelmét, és 500 000 Ft sérelemdíj megfizetésére kötelezte az alperest. A szakértői vélemény szerint a sérülés akadályozza a felperest a sportolásban, az élményfeldolgozása alapján a tanáraival szemben a bizalmatlansága fokozódott, mivel a pedagógusok a személyi sérülés súlyosságát fel nem ismerve a tanuló orvosi ellátását nem kezdeményezték, a szülőt nem értesítették. Az alperes felülvizsgálati kérelmében megsértett jogszabályi rendelkezésként anyagi jogi szabályt, a Ptk.-nak a személyiségi jog megsértésére,

a sérelemdíj alkalmazására vonatkozó anyagi jogi rendelkezéseit nem hívta fel megsértett jogszabályi rendelkezésként. A Kúria precedenshatározatában kiemelte, hogy a megállapított (bizonyított) tények alapján vont anyagi jogi következtetés már nem tényállási (nem ténymegállapítási) kérdés, hanem az adott (irányadónak tekintett) tényállás anyagi jogi jogszabályra vetített alkalmazásának (az anyagi jogi minősítés, jogkövetkezmények megállapításának) a kérdése, amelynek a felülvizsgálati eljárásban történő vizsgálata anyagi jogi jogszabálysértés állítása esetén, ahhoz kapcsolódóan lehetséges,⁵⁰ és mivel a megjelölt eljárási szabálysértéseket alaptalannak találta, a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta.⁵¹

BAGATELL JOGSÉRTÉSEK

A bírói gyakorlat a régi Ptk. alkalmazása tárgyában nem támogatta jelképes nem vagyoni kártérítés megítélését. A Ptk. hatálybalépése után vita alakult ki abban a kérdésben, hogy indokolt-e hasonló gyakorlat követése a sérelemdíj kapcsán is. A Kúria következetes gyakorlata szerint személyiségi jogsértés megállapítása, valamint az objektív szankciók megítélése mellett is a bíróság elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet, ha a sérelmet szenvedett felet nem érte olyan nem vagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélésére adhatna alapot.⁵²

A személyiségi jogi jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj megítélése; a körülmények bírói mérlegelése adott esetben azt is eredményezheti, hogy a jogsértő nem kötelezhető sérelemdíj megfizetésére. Jelentéktelen (bagatell) sérelem esetén sérelemdíj alkalmazása nem indokolt.⁵³

A Kúria jelentéktelen jogsértésnek minősítette azt az esetet, amikor az alperes által folytatott építkezésnek a felperesek személyiségi jogaik sérelmével járó zavaró hatása a zaj- és porkoncentráció jelentős megnövekedése volt.

⁵⁰ Jpe.I.60.053/2023/12. számú határozat [75] bekezdés.

⁵¹ Pfv.VI.20.179/2024/7.

⁵² Pfv.IV.21.764/2015/4. megjelent: BH2016. 241.

⁵³ Pfv.III.20841/2022/6.

Azonban mivel a 2016 februárjában megkezdett építkezés munkanapokon 7 óra 30 perctől 16 óráig folyt, és a szerkezetkész kivitelezés 2017 elejéig megvalósult, az ezt követően végzett belső munkálatok nagymértékű zaj- és porhatással már nem jártak, önmagában az ingatlanuk korábbi zavartalan használatában való átmeneti akadályozottságára figyelemmel a felperesek részéről olyan sérelem, amely az alperes sérelemdíj megfizetésére kötelezését indokolta volna, nem volt megállapítható.

A Kúria jogértelmezése szerint a sérelemdíj megítéléséhez elengedhetetlenül szükséges az, hogy a sértett oldalán a megállapított személyiségi jogsértéssel összefüggésben érdemben értékelhető nem vagyoni sérelem legyen kimutatható. A sérelmet szenvedett fél „az őt ért nem vagyoni sérelemért” követelhet sérelemdíjat, azaz a nem vagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj megítélésének feltétele. A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének a „jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges” fordulata mentesíti a felperest a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól, de nem vagyoni sérelem hiányában nem teszi lehetővé sérelemdíj követelését. A Kúria egyetértett a másodfokú bírósággal abban a kérdésben, hogy a jogosult oldalán jelentkező nem vagyoni sérelem hiányában a levéltitok megsértése nem eredményezi automatikusan sérelemdíj megítélését, ezért a jogsértés megállapítása ellenére nem állapított meg sérelemdíjat.⁵⁴

A Kúria nem határozta meg konkrét összegben a „bagatell mértékű” sérelemdíj összegét. Ezért nem ítélte jogsértőnek, a jogintézményt kiüresítőnek az 50 000 Ft összegű sérelemdíj megállapítását, mivel a sérelemdíj elsődleges funkciója változatlanul a keletkezett hátrány kompenzációja.⁵⁵ Ebben az ügyben a felperes (köztársasági elnök) jóhírnév védelméhez fűződő személyiségi joga megsértését állapította meg a bíróság az I. rendű alperes által üzemeltetett internetes oldalon megjelent cikk és a II. rendű alperes Facebook-oldalon közzétett posztja (azt állította, hogy fogdatársa részegen lövöldözött) miatt, és a Kúria személyenként kötelezte az alpereseket 50 000 Ft mértékű sérelemdíj megfizetésére. A Kúria kiemelte, hogy a sérelemdíj összegének meghatározásánál fokozott figyelemmel kell lenni az eset összes körülményére. Figyelembe vette, hogy a felperes helyzeténél

⁵⁴ Pfv.20.936/2023/6.

⁵⁵ Pfv.IV.20.903/2016/7.

fogva, státuszából adódóan rendelkezik a nyilvános közleményekre való rövid úton történő reagálás lehetőségével, amellyel a jelen esetben élt is, már a megjelenés napján hivatala közleményt juttatott el a sajtószervekhez, ezt a közleményt az I. rendű alperes teljes egészében közölte is. Ebben az I. rendű felperes kommunikációs lehetőségeivel élve frappáns, a perbeli közlést gyakorlatilag kigúnyoló választ adhatott és adott is a perbeli közlésre.

Az I. rendű alperes a Kúria határozata miatt az Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) fordult. Az EJEB az Index.hu Zrt. v. Hungary, no. 77940/17., 2024. február 19-i ítéletében⁵⁶ nem értett egyet a nemzeti bíróságoknak azzal a megállapításával, hogy a kifogásolt tartalmú közlés nem kapcsolódott közérdekű üggyhez, a felperes hivatali minőségéhez, és nem volt a közérdekű vita része, ezért kívül esett a véleménynyilvánítás szabadságán. Rámutatott, hogy annak ellenére, hogy a Facebook-posztot közléstevő újságíró kijelentései polemikusak voltak, a nemzeti bíróságok elszakadtak a cikk tágabb kontextusától, és arányt tévesztve magára a kijelentésre összpontosítottak. Az EJEB saját esetjogára utalva hangsúlyozta a kontextus, a közérdek és a szerzői szándék figyelembevételének fontosságát az újságírás provokatív vagy eltúlzott elemeinek értékelésekor. Mindezek alapján az EJEB megállapította: a kérelmező társaság véleménynyilvánítási szabadságába való beavatkozás nem minősült „egy demokratikus társadalomban szükségesnek”, ezért az sértette a 10. cikket.

A KÉSEDELMI KAMAT ÉS A SÉRELEMDÍJ

Eltérő a bírói gyakorlatban annak megítélése, hogy a sérelemdíj után érvényesíthet-e a sérelmet szenvedett fél késedelmi kamatot. Késedelmi kamat iránti igény esetén a kamat kezdő időpontjaként leggyakrabban a keresettel egyezően a károsodás/jogsértés időpontját határozzák meg, míg folyamatos jogsértésnél az utolsó időpontot.

A korábban már említett joggyakorlat-elemző csoportok is vizsgálták, hogy a bíróságok milyen esetben, illetve milyen jogalapon ítélték meg késedelmi

⁵⁶ Az EJEB-ítéletet részletesen elemzi, annak kritikai észrevételeire is kiterjedően: KOVÁCS–KOLTAY 2024.

kamatot a sérelemdíj-követelés után.⁵⁷ A vizsgálat általános tapasztalatai szerint az ügyek jelentős részében nem volt a felpereseknek késedelmikamati igénye, a jóhírnév, becsület védelméhez, a képmáshoz és hangfelvételhez való jog, valamint a személyes adatokkal összefüggő igények esetén ilyen követelést jellemzően nem terjesztettek elő. Ugyanakkor az élethez, testi épséghez, egészséghez való joggal kapcsolatos ügyekben kevés kivételtől eltekintve a felperesek kamatiigényt is érvényesítettek. Általános megállapításként rögzítették, hogy amikor a felperesek keresetükben kérték a késedelmi kamat megítélését, és a sérelemdíj iránti igény megalapozott volt, a bíróságok az esetek nagy többségében késedelmi kamat fizetésére kötelezték a jogsértőt.

A Kúria kifejezetten a sérelemdíj utáni késedelmi kamatról precedenshatározatában még nem döntött, a felülvizsgálati kérelem korlátai miatt. Azonban a kérdés megítélésénél abból kell kiindulni, hogy a sérelemdíj alkalmazásánál nem kárt kell megtéríteni, hanem a jogsértés vagy a kompenzáció idején tapasztalható körülmények együttes értékelésének mérlegelésével becsült értéket kell meghatározni. Ezért nem lehet általánosságban azt kijelenteni, hogy az időmúlásnak soha nincs jelentősége, sem ennek az ellenkezőjét, és az is „esetfüggő” lehet, hogy indokolt-e a sérelemdíj után késedelmi kamatot megítélni, és mely időponttól.

Jelentősége van annak is, hogy például a testi épséghez, egészséghez való jog megsértése miatti igényérvényesítésnél a sérelemdíj összegében alapvetően más körülmények értékelésére kerül sor, mint egy hírnévrontás következményeivel kapcsolatban. A sérelemdíj utáni késedelmi kamatnak abból a szempontból is jelentősége lehet, hogy a sajtóban megjelenő tartalmak miatti becsület- vagy jóhírnévsértés következményei nyilvánvalóan gyorsabban „avulnak”, mint egy egészségkárosodásé, illetve hogy a bíróság a jogsértés időpontjában fennálló vagy az ítélethozatalkori ár- és értékviszonyok alapján mérlegeli az összecszerűséget.

A sérelemdíj mértékének meghatározásánál a Ptk. 2:52. § (3) bekezdésében szereplő példálózó felsorolásban az eset olyan körülményei is szerepelnek, amelyek a jogsértés és a szankcionálás közötti időben bekövetkező események értékelését is megkívánhatják, de soha nem hagyható figyelmen kívül

⁵⁷ A késedelmi kamat jogalapjaként a Ptk. 6:48. §-át és 6:532. §-át jelölik meg.

a konkrét tényállás sajátossága. Az ismétlődő jelleg, a sértettre és környezetére gyakorolt hatás tipikusan a jogsértő magatartás tanúsítása utáni olyan további körülmény lehet, amely megjelenik a sérelemdíj egyösszegű meghatározásában. Ugyanakkor az ismétlődő jogsértésnél az előbbieket miatt indokolatlan lenne a legkorábbi jogsértés időpontjához késedelmi kamatot rendelni.

SÉRELEMDÍJ-FIZETÉSI KÖTELEZETTSÉG AZ ADATVÉDELMI SZABÁLYOK MEGSÉRTÉSE ESETÉN

Az adatvédelmi jog mint személyiségi jog alapját az Alaptörvény VI. cikke által deklarált információs önrendelkezési jog képezi, amely biztosítja, hogy minden természetes személy maga jogosult rendelkezni személyes adatairól, és a belátása szerint tárja fel vagy tartja titokban személyi adatait mások előtt. A tisztességes adatkezeléshez fűződő személyiségi jog speciális védelmi rendszerét nem kizárólag a Ptk., hanem az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.) személyes adatokkal kapcsolatos joganyaga is biztosítja.

Az Infotv. és a Ptk. is oltalmazza – a személyes adatok védelme útján – a személyiséget, azonban ezt más szempontból szabályozza, a védelmi körök terjedelme is különböző, ami a Ptk. és az Infotv. személyi és tárgyi hatályával áll összhangban.⁵⁸ Ez az indoka annak, hogy ha a bíróság megállapítja a jogsértést, az Infotv. 23. § (1) bekezdése alapján előterjesztett keresetben a jogosulatlan adatkezelés miatt az Infotv. 23. § (5) bekezdése (így a sérelemdíj is) és a 24. §-a szerinti, és nem a Ptk. 2:51–2:52. §-aiban meghatározott jogkövetkezmény érvényesíthető.⁵⁹

Az Infotv. és a Ptk. alkalmazása is felmerült abban az ügyben, amelynek tényállása szerint az alperes intézményvezetője a betegellátási tevékenység nyilvántartására szolgáló rendszerből 82 alkalommal kért le 2016. és 2017. években jogosulatlanul a felperesekre vonatkozó személyes adatokat. A jogerős ítélet megállapítása szerint az alperes megsértette a felperesek személyes adatok

⁵⁸ Pfv.IV.21.084/2020/4., Pfv.IV.20.927/2020/7., Pfv.IV.20.651/2022/5.

⁵⁹ Pfv.IV.20.651/2022/5., Pfv.IV.20.003/2024/13.

védelméhez való jogát, és az I. rendű felperes javára 1 000 000 Ft, a II. rendű felperes javára 2 000 000 Ft sérelemdíj megfizetésére kötelezte.

A Kúria a jogerős ítélet felülvizsgálattal érintett rendelkezését hatályában fenntartotta.⁶⁰ Kiemelte, hogy az Infotv.-ben szabályozott jogsértés miatt a sérelemdíj-fizetési kötelezettségre is elsődlegesen az Infotv. rendelkezései alkalmazandók. Az Infotv.-ben szabályozott jogok esetleges megsértése nem eredményezi automatikusan azt, hogy a jogsérelem olyan mértékű tiltott beavatkozást jelent az érintett magánszférájába is, amely a Ptk. 2:43. § e) pontjában írt személyiségi jogi sérelmet eredményez. Rámutatott, hogy az alperes felülvizsgálati kérelmében a sérelemdíj összege tekintetében jogszabálysértésként csupán általánosságban hivatkozott a tényleges immateriális hátrány bekövetkezése bizonyításának a hiányára. Azt azonban nem fejtette ki, hogy a másodfokú bíróság milyen bizonyítékokat mérlegelt jogszabályt sértve, ez hogyan hatott ki az érdemi döntésére. Az érvelése során figyelmen kívül hagyta, hogy a jogsértés megállapításának az alapja az adatbiztonsági követelmények megszegése, és nem a személyes adatok felhasználása. A jogerős ítélet nem állapította meg a személyes adatok nyilvánosságra hozatalát, sőt azt rögzítette, hogy a felperesek személyes adatait egy személy ismerte meg. A felülvizsgálati kérelemben megjelölt jogszabálysértés pedig önmagában nem alkalmas a másodfokú bíróság mérlegelésen alapuló döntése jogszerűségének a felülvizsgálatára.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban megpróbáltam bemutatni azokat az ügyeket, amelyekben a Kúria a sérelemdíj alkalmazásához kapcsolódóan számos olyan kérdésben állást foglalt, amelyek elősegítik az egységes joggyakorlat kialakulását.

A közösségi média, az újabb online felületek, a társadalmi viszonyok változása, az adatvédelem olyan újabb kérdéseket is felvetnek majd a személyiségi jogsértésekhez kapcsolódóan, amelyek ismertetése egy későbbi tanulmány tárgya lehet majd.

⁶⁰ Pfv.IV.21.251/2021/8.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- KOLTAY András – SZOMORA Zsolt szerk. (2024): *A hírnév- és becsületvédelem joggyakorlata a polgári és a büntetőjogban*. Budapest: ORAC.
- KOVÁCS Helga – KOLTAY András (2024): A nyilvános viták védelme és a felelős újságírás normái. Az Index.hu v. Hungary-ítélet elemzése. In ERDŐDY János – KOMÁROMI László (szerk.): „*Ad imaginem et similitudinem nostram*”. *Emberkép a jogban*. Budapest: Pázmány Press, 823–857. Online: https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/2499/1/Tan51_53_Kovacs_Koltay_Anyilvanos_vitak_vedelme_es_a_felelos_ujsagiras_normai.pdf
- KOVÁCS Helga – SZIKORA Tamás (2024): A sérelemdíj követelésének alapjául szolgáló jogsértő magatartások jellemző esetszoportjai. In KOLTAY András – SZOMORA Zsolt (szerk.): *A hírnév- és becsületvédelem joggyakorlata a polgári és a büntetőjogban*. Budapest: ORAC, 305–308.
- NYZSALOVSKY Endre et al. szerk. (1930): *Grill-féle döntvénytár*. XXII. kötet. 1928–1929. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.

Jogszabályok és más jogi aktusok

Magyarország Alaptörvénye

1959. IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről

2011. évi CXII. törvény az információ önrendelkezési jogról és az információszabadságról

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

2/2024. Jogegységi határozat (Jpe.III.60.015/2023/17. szám) a bíróság – jogorvoslat eredményeként megváltoztatott, hatályon kívül helyezett vagy megsemmisített – személyiségi jogot érintő, illetve azt korlátozó döntésének jogsértő jellegéről

2/2025. Jogegységi határozat (Jpe.IV.60.048/2024/10. szám) a földhasznábérleti jogviszony felmondással való megszűnésének megállapítására irányuló kereset sui generis jellegéről

Alkotmánybíróági gyakorlat

Az Alkotmánybíróág 3100/2024. (III. 14.) AB végzése alkotmányjogi panasz visszautasításáról
Az Alkotmánybíróág 3308/2025. (X. 22.) AB határozata alkotmányjogi panasz elutasításáról

*Marton Erika*¹

„VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT”
A SZÓBELISÉG ELVÉNEK PERJOGI KÉRDÉSEI²

„Egy perrend sorsa mindenesetre nem csak annak betűitől, hanem azok egyéniségétől is függ, kik hivatva vannak annak életet adni, a bíraktól és hozzá kell tennem, az ügyvédektől is. Azonban a törvényhozó nem vígasztalhatja magát a bírák jóságával, a mondás, hogy jobb a rossz törvény jó bírákkal, mint a jó törvény rossz bírákkal, nem az ő vígasztalására lett megírva.”³

(Plósz Sándor, 1883)

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A polgári anyagi jogi igények bíróság előtt történő érvényesítésének meghatározó keretét a perrendi szabályok adják. Egy eljárásjogi szabályrendszer kialakítása, reformja során vannak olyan alapvető kérdések, amelyek eldöntésekor a jogalkotónak meg kell határozni a kereteket, és gyakorlati tapasztalatokra reflektálva kell egy hatékony igényérvényesítési metódust elfogadnia. Az ilyen kérdések közé tartozik az is, hogy egy adott perrend szabályozásában milyen arányban van jelen a szóbeliség és az írásbeliség. Ez a szempont évtizedek óta újra és újra felmerül, egyúttal azt is megállapíthatjuk, hogy megfigyelhető az eltolódás egyik vagy másik irányába, majd a tapasztalatok nyomán újra előkerülnek a régi problémák. Bartha Bence ezt akként fogalmazta meg, hogy „perrendtartásaink tárgyalási szerkezetét

¹ Bíró, Gyulai Törvényszék.

² A tanulmány a 2025. szeptember 25. napján megrendezett Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II. konferencián elhangzott előadás kibővített változata.

³ PLÓSZ 1883: 14.

egymás után szemlélve kirajzolódik előttünk, hogy minden (akkor) új perrend eltérő arányban használta a szóbeliség/írásbeliséget, valamint más és más szerkezetet alkalmazott. Következésképpen az újítások a jogirodalom figyelmét ráirányítják e területre.”⁴ Ilyen újításnak tekinthető a jelen tanulmányban is vizsgált jogszabály-módosítás, amely az ítéletek írásba foglalását érinti.

A perrendi szabályok nem önmagukban léteznek, hanem számos körülmény befolyásolja ezek működését. Egyrészt az a társadalmi, gazdasági berendezkedés, amelynek viszonyait érintve, az ezeken a területeken felmerülő jogviták elbírálásának eljárásjogi vetületeit adja. Másrészt a nemzetközi minták is értelemszerűen hatnak rá. Harmadrészt a technikai fejlődés hatása szintén markánsan meg jelenik.

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 2018. január 1. napján történt hatálybalépése lényegesen átformálta a polgári perek szerkezetét, az osztott perszerkezet bevezetésével a felek perbeli nyilatkozatait formai és időbeli korlátok közé próbálta szorítani, és összességében azt lehet elmondani, hogy a jogvita tárgyának, a felek jogi álláspontjának mielőbbi meghatározása, a perelhúzás megakadályozása – és ennek eredményeként a pertaktikai lehetőségek visszaszorítása – fontos elemként jelent meg. Az új kódex megalkotása során a jogalkotó az írásbeliséget preferálta alapvetően, és ez számos helyen tetten érhető, ahogyan az is, hogy ezeken a szabályokon a gyakorlati problémák és következtetések miatt kénytelen volt módosítani. A teljesség igénye nélkül említhetjük a professzionális pervitel körében a szigorú keresetlevél-visszautasítási szabályokat, amelyeknek tipikus példája a korábban hiánypótlási felhívás nélkül történő visszautasítási okot jelentő Pp. 176. § (1) bekezdés j) pontjának⁵ hatályon kívül helyezése. De akár a jogi képviselő nélkül eljáró felekre vonatkozó keresetlevél-nyomtatvány alkalmazási

⁴ BARTHA 2022: 77–78.

⁵ A 2020. január 1. napját megelőző jogszabályi rendelkezés szerint a bíróság – hiánypótlási felhívás kiadását mellőzve – a keresetlevelet visszautasítja, ha az nem tartalmazza a 170. §-ban, illetve törvényben előírt egyéb kötelező tartalmi elemeket, illetve alaki kellékeket, vagy a felperes nem csatolta a 171. §-ban, illetve törvényben előírt egyéb kötelező mellékleteket.

kényszerére⁶ is gondolhatunk, ami szintén a gyakorlati tapasztalatok alapján tette szükségessé az írásbeliséggel összefüggő követelmény felpuhítását. Megítélésem szerint ebbe a sorba illeszkedik a bírósági ítéletek indokolását érintő, 2025. augusztus 19. napjától hatályba lépett Pp.-módosítás is, amely a rövidített indokolást tartalmazó ítéleteket egyfajta főszabállyá teszi az ítélet kihirdetésekor történő szóbeli indokolás szerepének növelésével. Ez utóbbi Pp.-módosítással a tanulmány a későbbiekben részletesen is foglalkozik annak jelentősége okán.

A Pp. szigorodó szabályozása, majd a kötöttségek enyhítése jól példázza azt is, hogy milyen nehéz megtalálni az egyensúlyt az írásbeliség és szóbeliség között. Ugyanakkor a jogtörténetet tanulmányozva láthatóvá válik, hogy a jelenlegi szabályozási környezetben szerzett tapasztalataink, érveink-ellenérveink a szóbeliség és írásbeliség elvének érvényesülése kapcsán egyáltalán nem újak. Évtizedekkel korábban is felvetődtek ugyanazok az előnyök és hátrányok, amelyekkel ma éppúgy szembesülünk a pervitel során, de továbbra is törekedni kell arra, hogy az igazságszolgáltatási, eljárásjogi szempontoknak, illetve a felek érdekeinek is megfelelő megoldásokat találjunk. Nizsalovszky Endre szavait idézve: „a tételes jogásznak az a legszebb hivatása, hogy az élet egyes eseteiben az igazság megkeresésének eszközeit a tökéletes eredményt minél inkább megközelítve alkalmazza.”⁷

AZ ANYAGI JOG ÉS AZ ELJÁRÁSJOG VISZONYA

Az eljárásjogi szabályoknak alapvetően az anyagi jogi igényérvényesítést kell szolgálnia. Ahogyan azt Magyary Géza és Nizsalovszky Endre a *Magyar polgári perjogban* is megfogalmazták: a polgári per „[c]élja oly ítélet, amely a sértett vagy veszélyeztetett magánjogi jogosítványt, vagy esetleg csak veszélyeztetett magánjogi érdeket érvényesíti, illetve ha ilyen nem bizonyul

⁶ Lásd a 6/2019. (III. 18.) IM rendeletet a polgári perben és a közigazgatási bírósági eljárásban alkalmazandó nyomtatványokról, amelyet 2021. január 1. napjától hatályon kívül helyeztek. E jogszabályt a 17/2020. (XII. 23.) IM rendelet váltotta fel, amely immár választható a peres fél által, és lényegesen egyszerűbb, rövidebb nyomtatványokat vezetett be.

⁷ NIZSALOVSKY 1942: 52.

be, az ellen megvéd”.⁸ A szerzők munkájukban egyúttal rámutatnak arra is, hogy a polgári per mind a két fél érdekeinek védelmére szolgál.

Az anyagi jog és az eljárásjog viszonya körében érdemes megemlíteni ifj. Szigeti László 1930. évben megjelent értekezését,⁹ amely egy, az igazságügyi kormány által az igazságszolgáltatás racionalizálása és egyszerűsítése jegyében készült perrendtartási novellatervezethez íródott: a tervezet „ha tényleg egyszerűsítene is [az igazságszolgáltatást], az soha nem történhet az anyagi igazság rovására. [...] hiába hozzuk a legjobb anyagi törvényeket, ha azok a bölcs szabályok a perjogi »egyszerűsítés« miatt úgysem érvényesülhetnek.” Mindez máig is alapvető szempontként kell – kellene – hogy érvényesüljön az anyagi és eljárásjogi szabályok egymáshoz fűződő viszonyában.

A jelenleg hatályos Pp. egyik hangsúlyos eleme a jogcímhez kötöttség bevezetése volt, amellyel a korábbi bírói gyakorlatban időnként megjelenő ügynevezett „meglepetésítéleteket” kívánták elkerülni. A felek rendelkezési jogából is eredően a bíróság kizárólag a felek által megjelölt jogcímek, jogalapok szerint vizsgálhatja a felek perbe vitt anyagi jogait. Némi korrekcióra ad lehetőséget az anyagi pervezetés Pp. 237. §-ában meghatározott jogintézménye és a Pp. 6. §-a szerint a bíróság közrehatási tevékenysége, de ettől függetlenül a bíróság a rendelkezési elvből fakadóan – törvény eltérő rendelkezése hiányában – a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz kötve van, és a felek szabadon rendelkeznek perbe vitt jogaikkal.¹⁰ Ezáltal megkérdőjelezhetővé válik a polgári per mindkét fél érdekeinek védelmét egyaránt szolgáló jellege, hiszen a feleknek – legalábbis egyiküknek – alapvetően ahhoz fűződik érdeke, hogy a jogvita a lehető leghamarabb, a megfelelő jogi minősítés mellett záruljon. A jogcímhez kötöttség mellett ez nem feltétlenül van így, hiszen ha a bíróság közrehatása és anyagi pervezetése ellenére sem módosít a fél a nyilatkozatán, akkor az a kereset elutasítását eredményezi adott jogcím mellett, és csak egy újabb per útján – immár a helyes jogalapon – tudja anyagi jogi igényét érvényesíteni.

⁸ MAGYARY–NIZSALOVSZKY 1939: 1.

⁹ SZIGETI 1930: 132.

¹⁰ Pp. 2. § (1) és (2) bekezdései.

A NYILATKOZAT ÉS A MEGHALLGATÁS A PERBEN

A polgári per fentiekben megfogalmazott céljából következően kontradiktuális jellegű, mindkét fél számára biztosítani kell a nyilatkozat lehetőségét. A szóbeliség és írásbeliség kérdése ezen a ponton is felmerül: milyen módon, formában kell meghallgatni a feleket, illetve a pervezetés és közrehatási tevékenység írásban vagy szóban tud hatékonyabban érvényesülni.

A meghallgatás formájával kapcsolatban Magyary és Nizsalovszky eként fogalmaz:

„Ami végül a polgári per alakját illeti, az a bíróság és a felek sajátos öszszműködéséből áll. Ez az öszszműködés abban áll, hogy a bíróság a feleket meghallgatja. Nem okvetlenül szükséges, hogy mind a kettőt valósággal meghallgassa, hanem csak az, hogy az egyiket hallgassa meg valósággal, a másiknak pedig a meghallgatásra legalább alkalmat nyújtson.”¹¹

A jelenlegi szabályozás a keresetlevél és az írásbeli ellenkérelem előterjesztése tekintetében megfelel ezen évtizedekkel korábbi megállapításnak. A meghallgatás formája többféle lehet, történhet akár szóban, akár írásban, vagy e kettő vegyítésével, egyes rendszerben.

A meghallgatás alakját tekintve Magyary és Nizsalovszky egy szűkebb és egy tágabb értelmezést is ad. A szűkebb értelmezés esetén – az ítéletet nem érintve – pusztán annak tulajdonítanak jelentőséget, hogy a bíróság az ítélet meghozatala előtt milyen módon hallgatja meg a feleket. A tágabb értelmezési keretben a peres eljárást akkor tekintik tisztán szóbelinek, „ha úgy a feleknek, mint a bíróságnak minden perbeli cselekménye csupa élőszóbeli előadásból áll. E szerint a tiszta szóbeliségnél nincs semmiféle írásbeli feljegyzés.”¹² A tiszta szóbeliséggel kapcsolatban ifj. Szigeti László már 1930-ban megjelent értekezésében rámutatott arra, hogy „elvi tisztaságú szóbeliség kultúrfokon nem használható”, az írásbeliségre szükség van, mivel ezek bizonyítják a felek ítélet alapján érvényesített jogait és kötelezettségeit, lehetővé teszik a felülvizsgálatot, az eljárás szabályszerűsége

¹¹ MAGYARY–NIZSALOVSZKY 1939: 3.

¹² MAGYARY–NIZSALOVSZKY 1939: 247.

szempontjából is lényeges, valamint „jogismerési és jogtörténeti” szempontból is jelentősége van.¹³

Ezzel szemben a tisztán írásbeli per esetén kizárólag írásbeli nyilatkozatok történnek, és a bíróság az ítéletet is írásban közli a felekkel. Az írásbeliség térnyeréséhez értelemszerűen szükség volt arra, hogy az írás ne kizárólag egy szűk réteg kiváltsága legyen, hanem szélesebb körben is elterjedjen. A *Magyar polgári perjog* című műben rámutatnak arra is, hogy az írás ismeretének terjedésével az írásbeliség hangsúlyos is lett a 17. századra, majd a francia forradalmat követően ismét előtérbe került a szóbeliség elve. Ugyanakkor gyakran említett hátránya a lassúság, mivel előfordulhat, hogy egy releváns körülmény vagy kérdés – szemben a szóbeliséggel és az ahhoz kapcsolódó közvetlenséggel – nehezebben tisztázható.

A tiszta írásbeliség peres eljárások esetén időről időre felmerül, ma is találkozhatunk ilyen eljárásrenddel. Gondolhatunk e helyütt például az igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2025. évi XLIX. törvénnyel bevezetett egyszerűsített perre. A törvény preambuluma szerint az igazságszolgáltatás hatékonyságának növelése és az eljárás gyorsaságának biztosítása érdekében vezették be az egyszerűsített pert, amely a felek előzetes választásán alapul. Az eljárás írásbeli, amelyet teljes mértékben a felperesnek kell előkészítenie, már a keresetlevélhez csatolni kell valamennyi okirati bizonyítékot, valamint szakkérdés felmerülése esetén a szakvéleményt. A hatálybalépés óta eltelt viszonylag rövid időre figyelemmel ennek a pertípusnak a gyakorlati megvalósulását, hatékonyságát még nem lehet érdemben vizsgálni.

Az írásbeli pervitel melletti érv lehet annak költség- és időtakarékosága. Amennyiben kizárólag írásban történik a pervitel, úgy a tárgyalási jelenlét kérdése nem merül fel. Bár a bírósági digitalizációt érintően fejtette ki nézetét, de a tisztán írásbeli pervitel esetén is irányadónak tekinthető Osztovis András felvetése, amely szerint:

„A bírósági eljárás költsége nemcsak az illeték, hanem az az idő, amit rá kell fordítani. A perek legidőigényesebb része a tárgyalás: ha több tárgyalási

¹³ SZIGETI 1930: 130.

napot is kell tartani, arra a feleknek többször személyesen vagy jogi képviselőjük útján meg kell jelenniük. Ez az utazással, várakozással megnövelt időtartam a perköltségben (ügyvédi munkadíjban), a fél munkabéréből való kiesésben is jelentkezik.”¹⁴

Ezen túlmenően említeni lehet az új típusú koronavírus-járvány terjedésének megakadályozása érdekében bevezetett veszélyhelyzeti rendelkezéseket, amelyek eredményeként kezdetben rendkívüli ítélkezési szünet, majd egy lényegében tisztán írásbeli pervitel jelent meg. Ennek rövid időn belül megmutatkozó hátrányait enyhítette némiképp az elektronikus távmeghallgatásra szolgáló eszközök alkalmazását egyszerűsítő szabályozás. Ezzel kapcsolatban Udvary Sándor is rámutatott arra, hogy a pandémiás helyzet veszélyeztette a közvetlenség, a nyilvánosság elveit egészségügyi okból, a személyes kapcsolat minimalizálását célozta a jogi szabályozás, és „a legelső védelmi lépések azt illusztrálták, hogy közvetlenség nélkül nem is tudta elképzelni a jogalkotó a peres eljárásokat – az ítélkezési szünettel lényegében megállította a pereket”.¹⁵ A tisztán írásbeli pervitel tapasztalatai ebben a viszonylag rövid időszakban is azt mutatták, hogy az egyébként is bonyolult megítélésű ügyeket érdemben ez az átmeneti szabályozás nem húzta el, hiszen ezekben egyébként is jellemző a további írásbeli perfelvétel elrendelése, ugyanakkor azon eljárástípusokat, amelyek gyakran a felek tárgyaláson történő érdemi egyeztetésének eredményeként egyezséggel zárultak a bíróság előtt, lényegesen lassították. Jellemzően ezen pertípusokban a felek jogi képviselő nélkül járnak el, így helyzetük a tisztán írásbeli kommunikáció mellett elnehezült, ahogyan a bíróságok sem voltak kellően felkészülve technológiai-informatikai oldalról. Gondolhatunk itt például egy házasság közös megegyezéssel történő felbontására, ahol előbb a felek között egyezséget kellett létrehozni, majd a házasságot felbontani, ami az átlagos ügyintézési időt és adminisztrációs terhet megtöbbszörözte a levélváltások megnövekedett száma miatt.

A kérdést tehát alapvetően az jelenti, hogy az írásbeliség vagy a szóbeliség preferálása egy szabályozásban gyorsíthatja-e, hatékonyabbá és alaposabbá

¹⁴ OSZTOVITS 2020: 627.

¹⁵ UDVARY 2024: 26–27.

teheti-e az eljárást. Mindkét oldalon számos érv és ellenérv elhangzik. A szóbeliség eljárásjogi hatékonysága mellett Plósz Sándor a következőket emeli ki:

„Míg az írásbeliségnél sok haszontalan állítás elejétől végig húzódik a perben, s vastaggyá növeszti a percsomót, addig a szóbeliségnél a közvetlen pervezetés a bíróval való megbeszélés mellett s a szemtől-szembe mondás pressziója alatt a lényegtelen s kétségbeesett pozíciók mintegy önkéntelenül feladatnak.”¹⁶

Ez a megállapítás napjainkban is érvényes, különösen a beadványok és a peres eljárás iratanyagának terjedelme körében. Azonban azt is látnunk kell, hogy a technológia fejlődésével ezekre a kérdésekre továbbiak is rakódnak. Gondolhatunk például a számítógépek elterjedése kapcsán arra, hogy amíg néhány évtizeddel ezelőtt kézzel vagy írógéppel kellett beadványokat készíteni, sokkal tömörebb, rövidebb beadványok készültek. Noha az előkészítő iratokkal kapcsolatban Alföldy Ede 1929-ben még azt a megállapítást tette, hogy „a tárgyalások és előkészítő iratok számának a mesterséges szaporításával és terjedelmük mesterséges növelésével üzhető visszaélések aránytalanul csekélyebb és bizonytalanabb előnyökre nyújtanak kilátást, mint amennyi fáradtságba kerülnek”,¹⁷ addig napjainkban a másolható szövegek, a beszédleíró szoftverek és a mesterséges intelligencia korában nem korlátoz bennünket ennek idő- és munkaigényessége. A gyakorlatban nagy számban készülnek olyan beadványok, amelyek teljesen szükségtelenül tartalmaznak jogszabályszövegeket, felduzzasztva a beadványok hosszát, és ezzel az iratanyagot.

Az elmúlt évtizedek tapasztalatait áttekintve látható, hogy nem lehet egyértelmű, minden polgári perre egyaránt érvényes megállapítást tenni. A polgári perek az érintett joganyag szerteágazó területei miatt nagyfokú eltérést mutatnak, ahogyan a kapcsolódó bíróság előtti jogviták is. Ebből az is következik, hogy a legtöbb per esetén a vegyes – szóbeli és írásbeli – rendszer érvényesül, és ez tud hatékonyan működni abban az esetben, ha a bíró számára az eljárásjog kellő mozgásteret biztosít.

¹⁶ PLÓSZ 1927: 107.

¹⁷ ALFÖLDY 1929: 151.

A PERELŐKÉSZÍTÉS KÉRDÉSEI

A peranyagot illetően mindenképpen foglalkozni kell azzal, hogy az írásbeli perelőkészítő anyagokat – vagy jelen szabályozás mellett a keresetlevelet és a perfelvételi iratokat – miként tekintjük a per során, azaz az írásban benyújtott iratok és a per során tett szóbeli nyilatkozatok milyen kapcsolatban állnak egymással.

E kérdéskör a szóbeliség és írásbeliség vonatkozásában döntően úgy jelenik meg, hogy az írásbeli nyilatkozatok ténylegesen csak előkészítő – mintegy tájékoztató – jellegűek, és a hangsúly a közvetlenség elvéből fakadóan a per során a bíróság előtt megtett szóbeli nyilatkozatra helyeződik, vagy ezekhez a fél szigorúan kötve van. Ez a vegyes rendszer tehát determinált azáltal, hogy a perrendi szabályok a szóbeliséget vagy az írásbeliséget helyezik előtérbe egyik vagy másik rovására. Az előkészítő iratokkal összefüggésben Plósz Sándor 1883-ban akként érvelt, hogy a szóbeliség általa követendőnek tartott felfogása mellett „nem az előkészítő iratok vannak arra hivatva, hogy a per anyagát szolgáltatassák, más szavakkal, hogy az előkészítő iratokban foglaltak nem kötik a felet”, és azokat bíróságon kívüli cselekményeknek tekinti. Nézete szerint a szóbeliségnek kell a bírót az ügyről informálnia, és a felek szóbeli előadása helyettesítené a periratokat.¹⁸

Az előkészítő iratok rendeltetése és jelentősége körében Alföldy Ede kifejti,¹⁹ hogy azok célja nem csupán a bíróság és a peres felek előre tájékoztatása a tárgyalás anyagáról, hanem a per döntő adatait rögzítik, így a legpontosabban és legteljesebben tartalmazzák a felek tényállításait és nyilatkozatait, másrészt megkönnyítik a bíróság feladatát a perdöntő körülmények megismerése és megállapítása során. Értelmezésében az írásbeliség korlátok közé szorítása alapvetően az eljárás gyorsítását célozná, de ugyanilyen fontosságot tulajdonít az eljárás során az alaposságnak is. Alföldy Ede e két szempont összehangolásának nehézségeit találóan fogalmazta meg: „Ha néha hiábavaló fáradozást is kell kifejtteni akkor, amidőn az előkészítőiratok útvesztőin átvergődünk, ne sajnáljuk ezt az áldozatot, mert ez biztosítékul szolgál arra,

¹⁸ PLÓSZ 1927: 105. és 109.

¹⁹ ALFÖLDY 1929: 149.

hogya a peres eljárás folyamán perdöntő körülmények el ne kallódjanak.”²⁰ Összegezve tehát az írásbeli előkészítő iratok korlátozásának legnagyobb veszélye abban áll, hogy az alaposság rovására megy, és a jogvita elbírálása szempontjából releváns ténybeli és jogállítások maradnak tisztázatlanul.

Ehhez hasonlóan a perelőkészítő iratokat érintően ifj. Szigeti László a már említett értekezésében kifejtette, hogy „[a] bíró máshogy vezeti a pert, ha tudja melyek a jelentős tények, jogi kérdések és a jó előkészítés a perkoncentráció és az alapos ítékezés feltétele”.²¹

Közel száz év elteltével megállapítható, hogy a Pp. szabályozása ugyanezt a célt tükrözi, nevezetesen, hogy a felek nyilatkozatai és kérelmei a releváns jog- és ténybeli kérdések körében a perfelvételi szakban rögzüljenek, tisztázódjanak, ami a perkoncentrációt segíti. A Pp. nem említi kifejezetten a szóbeliség elvét, ahogyan egyébként az 1952. évi III. törvényben (régí Pp.) sem szerepelt, bár ez utóbbi perrendtartás felerősítette annak szerepét.

A Pp. szabályozása az írásbeliség irányába való elmozdulást jelentett a vegyes rendszeren belül. A keresetlevél és a perfelvételi iratok körében Köblös Adél is rámutat arra, hogy a Pp. szabályrendszerében „az írásbeli anyagoknak nem pusztán előkészítő jellegük van, hanem ők maguk is szolgáltatják a per anyagát”.²² Ezt tükrözi a jogvita kereteire vonatkozó, a Pp. 183. § (1) bekezdésében foglalt meghatározás is, amelynek mielőbbi tisztázása a perkoncentráció szempontjából lényeges, hiszen a Pp. 183. § (5) bekezdése – nem mérlegelhető módon, szankciós jelleggel – kimondja, hogy azt a felet, aki perfelvételi nyilatkozatát úgy teszi vagy változtatja meg, hogy arra a perfelvétel során perfelvételi iratban vagy tárgyaláson korábban lehetősége volt, a bíróság pénzbírsággal sújtja. Ez is tovább erősíti az írásbeli előkészítő iratok hangsúlyos szerepét a perben.

Az osztott perszerkezet bevezetésével és az írásbeliség térnyerésével összefüggésben jogos kritikaként merül fel, hogy a perkoncentráció elvével szemben hat, amikor a jogalkotó megtöri a perbeli nyilatkozatok eventualitás által biztosított egységességét azáltal, hogy a perfelvételi szakban a felek számára lehetővé teszi a már megtett írásbeli nyilatkozatok módosítását a perfelvételi

²⁰ ALFÖLDY 1929: 152.

²¹ SZIGETI 1930: 130.

²² KÖBLÖS 2017: 18–19.

tárgyaláson szóbeli nyilatkozat útján. Ezzel kapcsolatban Szivós Kristóf a Pp. 191. § (3) bekezdésében a perfelvételi tárgyaláson biztosított további nyilatkozattételi lehetőséget, másrészt a Pp. 183. § (4) bekezdésében szereplő azon jogosítványt emeli ki, amely szerint a fél a perfelvételi nyilatkozatait a perfelvételi tárgyalás lezárásáig a másik fél hozzájárulás nélkül is, bármikor megváltoztathatja. E vonatkozásban azt a megállapítást teszi, hogy

„a jogalkotó »túl sokat« kívánt elérni, hiszen egyrészt az írásbeliséggel és az eventualitással meg akarta akadályozni, hogy a felek elhúzzák a pert [...], másrészt viszont a szóbeliség alkalmazásával garantálni kívánta, hogy a bíróságnak csak az írásban előadottakra tekintettel ne zárhassa le a perfelvételt.”²³

A perkoncentráció kifejezett megjelenése a perfelvétel lezárása is, amely végzés meghozatalát követően a perfelvételi nyilatkozatok módosítása már csak törvényben meghatározott, kivételes esetekben – bár a gyakorlati tapasztalatok szerint a bonyolultabb bizonyítási eljárás esetében gyakran inkább főszabályként – lehetséges.

A hatályos szabályozás szerint a polgári perben a felperes írásban, keresetlevél útján terjeszti elő első beadványát, amelyhez – ahogyan a fentiekben láttuk – szigorú tartalmi előírásokat rögzített a jogalkotó a hiánypótlás nélküli visszautasítás terhével. Ebben az esetben a bíróság az írásban előterjesztett beadványból indult ki. A Pp. értelmező rendelkezései szerint a keresetlevél nem minősül perfelvételi iratnak. Ebből következően a bíróság például annak tartalma körében hiánypótlás keretében anyagi pervezetéssel sem élhet. A keresetlevél közlését követően az alperes főszabály szerint szintén írásban – írásbeli ellenkérelem formájában – nyilatkozik a keresetlevélre. A szóbeliség ebben a szakban kivételként jelenik meg, és lényegében három esetkör lehetséges. Egyrészt a jogi képviselő nélkül eljáró fél szóbeli nyilatkozatát a bíróságon jegyzőkönyvbe mondja, amely ezáltal már írásbeli formát kap. Másrészt a Pp. 115. § (3) bekezdésében biztosított azon jogszabályi lehetőség, amely szerint a beadvány hiányosságainak pótlása érdekében a bíróság a helyben lakó, jogi képviselő nélkül eljáró felet maga

²³ SZIVÓS 2022: 73–74.

elé idézheti. Ez utóbbi a bírói pártatlanság elvével kapcsolatban felvetheti azt a kérdést, hogy mennyiben szerencsés, ha egy kontradiktórius eljárás során az ügyben eljáró bíró az egyik fél – például keresetlevél esetében a felperes – részvételével megtartott meghallgatáson pontosítja a beadvány tartalmát. Harmadrészt bizonyos különleges eljárások esetén a jogi képviselő nélkül eljáró fél számára lehetséges az ellenkérelem perfelvételi tárgyaláson szóban történő előterjesztése is.

Az írásbeliség szerepének erősödését mutatja a perfelvétel menetére vonatkozó bírói döntés is, amely esetkörök közül a perfelvétel menetének meghatározása során a további írásbeli perfelvétel elrendelését, valamint a perfelvételi tárgyalás kitűzése nélküli eljárást lehet említeni. Ennek eldöntése mindig az adott ügy körülményeitől függ. A bírónak mérlegelnie kell, hogy a perfelvétel mely útját tartja adott esetben a leginkább célszerűnek. Ez több tényezőtől is függ, mint például az ügy tényállása, a jogvita jellege, a peres felek és képviselőik nyilatkozatai. A korábban már említett új típusú koronavírus-járvány miatt elrendelt veszélyhelyzet idején alkalmazandó átmeneti szabályok jól példázták, hogy miért indokolt például a személyállapoti pereknél azon rendelkezés,²⁴ amely a perfelvételi tárgyalás mellőzését tiltja általános szabályként. A felek személyes meghallgatásának, a bíróság előtti közvetlen nyilatkozatnak garanciális szerepe van ezekben a pertípusokban, ezért ezek pusztán okiratok és beadványok alapján történő vizsgálata – veszélyhelyzetben kívüli esetekben – nyilvánvaló aggályokat vetne fel. Ugyanakkor általános eljárási szabályok mentén, például gazdasági társaságok közötti jogviták, vagy döntően okirati vagy szakértői bizonyítás szükségessége esetén nem feltétlenül merülnek fel ilyen szempontok.

A SZÓBELISÉG ÉS ÍRÁSBELISÉG SZEREPE A BIZONYÍTÁSI ELJÁRÁSBAN

Ahogy arról már esett szó, az írásbeli előkészítés során keletkezett peranyag tekintetében többféle megoldás létezik arra, hogy ezek az előkészítő iratok

²⁴ Pp. 432. § (1) bekezdés e) pont.

mennyiben határozzák meg a későbbi nyilatkozatok tartalmát, illetve az eljárás menetét. Ifj. Szigeti László már idézett munkájában a perkoncentráció körében amellet érvelt, hogy a tényállítások, bizonyítékok és kérelmek mellett lényeges a „jogi fejtegetés” is az előkészítő iratban, mert „a jogi tények és bizonyítékok előadása feltételezi, hogy a jogilag jelentős tényeket kiválogassuk, márpedig azt, hogy miért találunk egy tényt jogilag fontosnak és miért szükséges a bizonyítás, jogi fejtegetés nélkül indokolni lehetetlenség”.²⁵ Lényegében a hatályos szabályok szerint a keresetlevél, illetve az ellenkérelem körében rögzített tartalmi előírás hasonló, hiszen a *petitum* mellett a jogalapot, az azt megalapozó tényeket, a jogi érvelést és a bizonyításra vonatkozó nyilatkozatot határozza meg az érdemi rész elemeiként. Amennyiben ezek a perbeli nyilatkozatok – akár bírósági közrehatás vagy anyagi pervezetés eredményeként – a perfelvétel lezárásáig megfelelően körvonalazódnak, és teljes körűvé válnak, úgy a bizonyítás során a szóbeliség és írásbeliség aránya lényegében a bizonyítási eszközöktől függ.

Az eljárások típusainak tágabb értelmezése körében már említettem, hogy egy tisztán szóbeli eljárás során nem készül sem jegyzés, sem jegyzőkönyv, sem írásba foglalt ítélet. Míg tisztán írásbeli eljárás esetén kizárólag írásban zajlik minden. Ez utóbbi kapcsán Magyary és Nizsalovszky rámutatnak arra, hogy ez „egyszerűen kivihetetlen, mert a bíróságnak élőszóval való érintkezését a külvilággal, különösen a tanúkkal teljesen mellőzni nem lehet”.²⁶ Áttekintve a hatályos szabályozást látható, hogy a vegyes rendszert az érdemi szakban éppen a bizonyítási eljárás természete indokolja. A mai eljárásrend szerint lényegében szabad bizonyítási rendszer van, így léteznek olyan bizonyítási eszközök, amelyek írásban állnak rendelkezésre, mint az okiratok, de vannak olyanok, amelyek írásban és szóban is megjelenhetnek, mint ahogyan a szakvélemény. A tanúkkal kapcsolatban tett megállapítás máig érvényes, hiszen az eljárásjogi szabályok a polgári perek esetében – szemben a büntetőeljárással – nem ismerik az írásbeli tanúvallomás lehetőségét. Ugyanakkor bármely formában is jelenjen meg a bizonyíték, az alapvető szabály, hogy azt a bíróságnak az eljárás részévé kell tennie az eljárásjogi törvényben meghatározott módon ahhoz, hogy a perben felhasználható

²⁵ SZIGETI 1930: 131.

²⁶ MAGYARY–NIZSALOVSZKY 1939: 247.

legyen. Gondolhatunk például más eljárás iratanyagának csatolására vagy valamely más eljárásban keletkezett szakvéleménynek a felhasználására. Ilyen esetekben igen körültekintően kell eljárni, mert egyrészt szükségtelenül növelheti a per iratanyagát, másrészt adatvédelmi kérdéseket is felvethet.

ÚJABB LÉPÉS A SZÓBELISÉG FELÉ? – AZ ÍTÉLET SZABÁLYAINAK VÁLTOZÁSAI

A bizonyítási eljárás lefolytatása után következhet a döntéshozatal, vagy ahogyan Magyar és Nizsalovszky is megfogalmazta, a polgári per célja: az ítélet. A polgári per értelemszerűen nem kizárólag érdemi határozattal zárulhat, hanem akár az érdemi szakban megkötött egyezséggel, az eljárás megszüntetésével, vagy egyéb, nem érdemi befejezéssel is. Megjegyzést érdemel, hogy a felek közötti egyeztetés ugyan történhet szóban és írásban is, de maga az egyezségkötés perjogi szempontból szükségessé teszi a felek, illetőleg képviselőik tárgyaláson történő részvételét, ezért a közvetlenség elvéből is eredően arra a tárgyaláson szóban kerül sor, amelyet a bíróság az annak jóváhagyásáról rendelkező végzésével együtt a jegyzőkönyvben rögzít. A tisztán írásban történt egyezségkötésre újfent az új típusú koronavírus-járvány miatti veszélyhelyzet idején hatályos átmeneti szabályozást lehet citálni, amely jól példázta, hogy mennyivel időigényesebb és körülményesebb, mint a tárgyaláson zajló szóbeli egyeztetés.

A témánk szempontjából ugyanakkor elsősorban az ítélethozatalnak és az ítélet kihirdetésének van jelentősége, ezért a tanulmány a továbbiakban az ítéletre helyezi a hangsúlyt. Az ítélet a jogvita érdemi elbírálása, mind alakí, mind tartalmi szempontból garanciális szabályokkal körülbástyázott. A per során betöltött kiemelt szerepét tükrözi az a szimbolikus szabály is, amely szerint az ítélet rendelkező részét a bíró állva hirdeti ki, és a tárgyalóteremben a résztvevők állva hallgatják meg.

Az ítélet vonatkozásában a szóbeliség és az írásbeliség egyaránt szerepet játszik a kihirdetés és közlés kettősségéből adódóan is. Magyar és Nizsalovszky szerint a közlés a bírói határozat fogalmához tartozik, a bírói határozat csak attól az időtől fogva válik határozattá, mikor a féllel, illetve

a felekkel közöltetik. Ez csak természetes folyománya annak, hogy a bírói határozat a felek cselekvését szabályozza, az ő magatartásukra irányadó.”²⁷

A vegyes rendszerből eredően a perjogi szabályok az írásba foglalás kérdésével is foglalkoznak, hiszen a szóbeli kihirdetéshez minden esetben írásba foglalt határozat is tartozik. Ez értelemszerűen abból fakad, hogy az ítélet közlése kézbesítés útján történik, ami írásba foglalt határozat létét teszi szükségessé. Azt már korábban is láttuk, hogy a jelenleg hatályos Pp. a perfelvételi szakban az írásbeliség felé mozdult el a vegyes rendszer fenntartása mellett, ugyanakkor az ítéletek körében egy lényeges változás lépett hatályba 2025. augusztus 19. napjától, amely megítélésem szerint a szóbeliség szerepének növelése irányába tett fontos lépés. Az igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2025. évi XLIX. törvény (Mód. tv.)²⁸ számos ponton érintette a polgári eljárásjogi szabályokat. A rövidített indokolást tartalmazó ítéletekre és ezzel összefüggésben a jogorvoslati tájékoztatásra vonatkozó szabályok módosításának eredményeként nagyobb hangsúly helyeződik az ítélet kihirdetésekor a szóbeli indoklásra, és ezzel összefüggésben a felek személyes jelenlétére, valamint bővült a rövidített indokolást tartalmazó ítéletek esetköre. Ezáltal ezen írásba foglalt határozatok indokolásából hiányozni fog a jogi indoklás, és a korábbi gyakorlathoz képest gyakrabban fogja a Pp. 347. § (2) bekezdése szerint a bíróság által megállapított tényeket, a feleknek a per tárgyára vonatkozó kérelmét, illetve nyilatkozatát és azok alapjának rövid ismertetését, az ítélet alapjául szolgáló jogszabályokat és a rövidített indoklás törvényi feltételére történő utalást tartalmazni. A szóbeli indoklás szerepe tehát megnő, lényegesebb lesz annak meggyőző ereje, mert ettől is függ az írásba foglalt ítélet tartalma (részletes vagy rövidített), a felek erre vonatkozó nyilatkozata, és – a későbbiekben – a jogorvoslati jog gyakorlása is. A felek ítéletet érintő nyilatkozatainak nagyobb szerepe lesz, hiszen ha a törvényben meghatározott feltételek teljesülnek, úgy a szóbeli indoklás

²⁷ MAGYARY–NIZSALOVSKY 1939: 279.

²⁸ A Mód. tv. 129–133. §-ai 2025. augusztus 19. napjától módosították a Pp. és az Itv. szabályait. E hatálybalépéshez kapcsolódóan átmeneti rendelkezések megalkotására nem került sor, amelyből következően a 2025. augusztus 19. napját követően meghozott ítéletekre, illetve jogorvoslatokra is alkalmazni kell.

elemi részét képező jogi indokolás nem feltétlenül lesz írásban is rögzítve határozat formájában. Ahogyan a cím is utal rá: *verba volant, scripta manent*.

Azonban célszerű vizsgálni, hogy a határozatok meghozatalát követően azok kihirdetése, illetve közlése, majd ehhez képest az írásba foglalás és a jogorvoslat rendszere miként alakult eddig, illetve milyen változások következtek be. Az látható, hogy számos esetben jogalkotási problémák nehezítik a módosult rendelkezések alkalmazását (értelmezését), ami jól tükrözi, hogy a jogszabályváltozás – az egyébként üdvözlendő jogalkotói célkitűzéshez képest – jelentős kérdéseket vet fel.

A JOGORVOSLATHOZ VALÓ JOGRA GYAKOROLT HATÁS

A határozat kihirdetése és közlése, annak formája a jogorvoslathoz való joggal szoros összefüggésben áll. A jogorvoslathoz való jog az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésében biztosított, amelynek konkrét kereteit az egyes eljárásjogi törvények adják. A jogorvoslathoz való joggal, illetve annak ismerveivel az Alkotmánybíróság számos határozatában²⁹ foglalkozott, amelyek alapján a következők emelhetők ki.

„[A] jogorvoslati jog mint alkotmányos alapjog megköveteli, hogy az érdemi ügydöntő, az elítélt helyzetét, jogait lényegesen befolyásoló határozat tekintetében a jogorvoslat biztosítsa a döntést hozó szervtől eltérő más szerv részéről a felülvizsgálatot, az állásfoglalást a döntés helyessége, törvényessége tekintetében, esetleg a döntés megváltoztatását vagy hatályon kívül helyezését. Vagyis a jogorvoslathoz való jog, mint alkotmányos alapjog immanens tartalma az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez vagy [...] ugyanazon szervezen belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetősége.”³⁰

²⁹ Például 5/1992. (I. 30.) AB határozat; 17/2015. (VI. 5.) AB határozat; 3106/2023. (III. 14.) AB határozat; 3064/2014. (III. 26.) AB határozat.

³⁰ 5/1992. (I. 30.) AB határozat, Indokolás.

Fontos jellemző továbbá, hogy a jogorvoslati jog nyújtotta jogvédelem hatékony legyen, ténylegesen érvényesüljön, és képes legyen a döntés által okozott érdeksérelem orvoslására. Az eljárást befejező döntések tekintetében alkotmányos elvárás a jogorvoslat biztosítása.

Az Alkotmánybíróság szintén foglalkozott a jogorvoslathoz való joggal az írásbeliség és a szóbeliség szempontjából. A 3106/2023. (III. 14.) AB határozat rámutat, hogy a jogalkotó a jogorvoslati rendszer kialakítása során nagyfokú szabadsággal rendelkezik, és annak során is, hogy mely határozatok esetén álljanak be a közlés joghatásai szóbeli, és mely esetekben írásbeli tudomásra jutással, azaz kézbesítéssel. „Ugyanakkor a határozat közlése egy minősített tudomásra jutást jelent, amelynek a jogorvoslathoz való jog gyakorlása szempontjából is különös jelentősége van, mivel a fellebbezési határidőt a közléstől kell számítani.” A jogorvoslathoz való jog hatékony érvényesülését – egyebek mellett – a határozat megismerhetőségének tényleges lehetősége is befolyásolja, amellyel kapcsolatban az Alkotmánybíróság azt is kifejtette, hogy „– a Pp.-ben foglalt eljárási garanciák betartása mellett – az indokolásnak szóbeli közlés esetén is tartalmaznia kell a határozat indokait, illetve a jegyzőkönyvbe foglalt írásbeli határozat tartalma nem térhet el a kihirdetéskor szóban a felek tudomására hozott határozati tartalomtól.”³¹

A Mód. tv. által bevezetett Pp.-változások folytán lényegesen megváltoztak egyrészt a határozatok tartalmára és a jogorvoslatra vonatkozó rendelkezések. A rövidített indokolást tartalmazó ítéletek esetköreinek újraszabályozása számos kérdést generál mind annak alkalmazhatósága, mind az esetleges jogorvoslat tekintetében.

A Mód. tv. a rövidített indokolást tartalmazó ítéletek eseteinek bővítését azzal indokolja, hogy erre a polgári perekben a felesleges adminisztrációs teher csökkentése, az érdemi munkavégzésre fordítható idő növelése érdekében van szükség, és – az eredeti előterjesztői indokolás szerint – alapját a felek eljárástámogatási kötelezettsége is erősíti, hiszen elvárható a felektől a tárgyalásokon való jelenlét. Az ítélet meghozatalára értelemszerűen az érdemi szak végén kerül sor, és ez azért jelent részben sajátos helyzetet, mert

³¹ 3106/2023. (III. 14.) AB határozat [51] és [54] bekezdései.

az érdemi tárgyalás esetén a felek az általános szabályok szerint kérhetik a tárgyalás távollétükben történő megtartását,³² tehát ez önmagában nem jelentene jogkövetkezménnyel járó mulasztást.

A vizsgált módosítás az ítéleteket érinti, amely érdemi, ügydöntő határozat eljárásjogi szempontból. Az ítéleteket a bíróság a Pp. 350. § (1) bekezdése alapján kihirdeti. A Pp. 350. § (3) bekezdése alapján a tárgyalás berekesztése folytán hozott határozat rendelkező részét – a (4) bekezdésben foglalt kivétellel – a határozat kihirdetése előtt le kell írni, és azt az egyesbírónak vagy a tanács elnökének és tagjainak alá kell írniuk. A határozat kihirdetése a rendelkező rész felolvasásából, a határozat elleni fellebbezés lehetőségéről, benyújtásának a helyéről és a határidejéről történő tájékoztatásból és az indokok rövid ismertetéséből áll.

E rendelkezés alapján az indokolási rész rövid összefoglalását és a perorvoslati tájékoztatást is ismertetni kell, ezáltal a jogorvoslati tájékoztatásnak a határozat kihirdetése során is szerepe van. A Pp. 346. § (3) bekezdése a rendelkező résztől elkülöníti a perorvoslati részt. A perorvoslati rész külön szerkezeti egység, amely nem tartozik a rendelkező részhez.³³

A jogalkotó egy esetkört hagyott változatlanul, nevezetesen a határozathirdetésre halasztott pereket. Továbbra is irányadó a Pp. 350. § (4) bekezdése, és ebben az esetben a bíróság a kihirdetés határnapját egyidejűleg kitűzi, a meghozott határozatot a kihirdetés napjáig írásba foglalja, és a határozatot a kihirdetés határnapján a (3) bekezdésben meghatározott módon kihirdeti. Ebből következően a rövidített indokolás lehetősége fel sem merül, és az eddigiekhez hasonlóan a Pp. 350. § (6) bekezdése és 365. § (6) bekezdése alapján a közléstől számított 15 nap a fellebbezési határidő. A határozathirdetésre halasztás tekintetében a törvény nem tartalmaz további feltételt, bármely – akár egyszerű megítélésű – ügyben van rá lehetőség.

Mindezeket követően, áttérve a rövidített indokolás és a jogorvoslati nyilatkozatok szabályozására, az állapítható meg, hogy az eddigiekhez képest jóval összetettebb szabályozást vezettek be.

³² Vö. Pp. 121. § (1) bekezdés b) pont.

³³ A bírói gyakorlatban már megjelent korábban is, például a BH2009. 15. számon közzétett eseti döntés, amely szerint a fellebbezés lehetőségéről, benyújtásának helyéről és idejéről szóló tájékoztató nem része az ítéleti rendelkezésnek, ahhoz kötődő nem fűződik.

Az egyik – valamennyi esetkört érintő – változás, hogy az írásba foglalás határideje 15 napra rövidült rövidített indokolás esetén. E mellett a rövidített indokolást tartalmazó ítéletek szabályainak módosítása érintette a jogorvoslati eljárásrendet is. A jogalkotó a fellebbezési szándékbejelentés jogintézményének bevezetése mellett a határidőket is átalakította. Mindezekre figyelemmel érdemes áttekinteni az ítélet kihirdetésének és a Pp. 350. § (3) bekezdésének ezzel összefüggő rendelkezéseit.

Az egyértelmű az ítélet tartalma körében fentebb kifejtettek alapján, hogy a rendelkező résznek nem része a jogorvoslati tájékoztatás, így ebből következően a kisítéletnek sem kell részletesen tartalmaznia, és a jogorvoslati jog vagy a jogerő megállapítása függ a felek további nyilatkozataitól, az ügy körülményeitől. Előfordulhat továbbra is, hogy az ítélet kihirdetését követően – kellően meggyőző szóbeli indokolás mellett – a felek úgy nyilatkoznak, hogy fellebbezési jogukról a kihirdetést követően valamilyen nyien lemondanak. Azonban ez csak akkor lehetséges, ha a kihirdetésekor valamennyi fél jelen van.

A módosult szabályok közül a Pp. 347. § (1) bekezdés d) pontja a fellebbezéssel támadható ítéletek esetén valamennyi fél jelenlétének hiányában is lehetővé teszi a rövidített indokolást. Ennek alkalmazhatóságát a tárgyalás berekesztésekor már észleli a bíró.

A Pp. 347. § (1) bekezdés e) pontja szerint akkor is rövidített indokolást tartalmaz az ítélet, ha – a fellebbezéssel támadható ítélet esetén – annak kihirdetésekor, bírói felhívás ellenére, a jelen lévő felek egyike sem kér részletes indokolást tartalmazó ítéletet. Ez szükségképpen az ítélet kihirdetését követően tisztázódik. Felmerül tehát annak kérdése, hogy mi történik akkor, ha nincs jelen valamennyi fél az ítélet kihirdetésekor. A Pp. 347. § (1) bekezdés d) pontja alapvetően arra az esetkörre vonatkozik, ha valamennyi fél elmulasztotta a tárgyalást, ugyanakkor az e) pont alkalmazása során legalább az egyik fél jelen van. Ha abból indulunk ki, hogy aki nincs jelen, a kihirdetést követően nem is tud részletes indokolást kérni, a jelenlévőknek pedig nyilatkozni kell, akkor abból az következik, hogy a fellebbezéssel támadható ítélet indokolása minden esetben rövidített.

A jelen lévő felek szóbeli nyilatkoztatásának kérdését nehezíti a Pp. 160. § (6) bekezdésének, a Pp. 350. § (6) bekezdésének és a Pp. 347. § (1)

bekezdés e) pontjának együttes értelmezése. Az előbbi a jegyzőkönyvek tartalma tekintetében kimondja, hogy ha az elsőfokú bíróság az ítélete kihirdetésekor felhívja a jelen lévő feleket, hogy nyilatkozzanak, kérnek-e részletes indokolást tartalmazó ítéletet, a bíróság ennek megtörténtét, valamint a nyilatkozatok tartalmát a jegyzőkönyvben – folyamatos felvétel készítése esetén a jegyzőkönyv írásbeli kivonatában is – feltünteti. Ezzel összhangban a Pp. 350. § (6) bekezdése szerint, ha az ítélet kihirdetésekor valamennyi fél jelen van, és a (4) bekezdésben foglaltak alkalmazására nem került sor, a bíróság az ítélet kihirdetését követően valamennyi felet nyilatkoztatja arról, hogy hozzájárul-e ahhoz, hogy az írásba foglalt ítélet rövidített indokolást tartalmazzon. A felek nyilatkozatára nincs szükség, ha valamennyi fél lemondott a fellebbezési jogáról. Ugyanakkor a Pp. 347. § (1) bekezdés e) pontja úgy fogalmaz, hogy „[...] bírói felhívás ellenére, a jelenlévő felek egyike sem kér részletes indokolást tartalmazó ítéletet”.

A fentiek egybevetése alapján tehát elsődleges, hogy arról nyilatkozzanak, hogy lemondanak-e fellebbezési jogukról [Pp. 347. § (1) bekezdés c) pont alkalmazandó], mivel ebben az esetben jogerőre emelkedik a határozat. Ha nincs ilyen egyező nyilatkozat – kiindulva azon álláspontból, hogy az ítélet indokolása mindig rövidített –, a feleknek arról kell jegyzőkönyvben rögzített módon nyilatkozni, hogy kérnek-e részletes indokolást. A rövidített indokoláshoz való hozzájárulás ilyen módon nem értelmezhető.

A jogorvoslati határidők a fellebbezési szándékbejelentés jogintézményének bevezetése folytán kétféle módon alakulnak: a Pp. 365. § (6) bekezdése szerinti általános 15 napos határidő, vagy a fellebbezési szándékbejelentés és a 15 napos fellebbezési határidő.

A Pp. 365. § (6) bekezdés szerinti általános jogorvoslati határidő irányadó, ha a 347. § (1) bekezdés d) és e) pontjain kívüli [tehát a) és b) pontok] indokokon alapul a rövidített indokolás. Ilyenkor a jogorvoslati tájékoztatás a Pp. 365. § (6) bekezdésével összhangban álló 15 napos határidő. A Pp. 350. § (6) bekezdése szerint a részletes indokolás körében nem kell nyilatkoztatni a feleket, ha valamennyi fél lemondott fellebbezési jogáról. Ha pedig egyik fél sincs jelen, vagy nem valamennyi fél van jelen, akkor a Pp. 347. § (1) bekezdés c) pontja értelemszerűen nem alkalmazható.

A Pp. 365. § (6a) és (6b) bekezdései, valamint 366. § (2a) bekezdései tartalmazzák a fellebbezési szándékbejelentésre vonatkozó szabályokat. Abban az esetben alkalmazandó, ha a bíróság a Pp. 347. § (1) bekezdés d) és e) pontja szerinti rövidített indokolást tartalmazó ítéletet hozott. Ilyenkor a fellebbezőnek fellebbezési szándékát az elsőfokú bíróságnál az ítélet kézbesítésétől számított öt munkanapon belül írásban be kell jelentenie, amely határidő elmulasztása miatt igazolásnak helye nincs, szemben például a fellebbezés előterjesztésére vonatkozó határidővel. A törvényi feltételekről a bíróságnak tájékoztatnia kell a feleket. Amennyiben a fellebbezési szándékbejelentés megtörtént, és a határidő eltelt, a bíróságnak 15 nap áll rendelkezésére a részletesen indokolt ítélet írásba foglalására, majd az írásba foglalást követő három napon belül elrendeli annak kézbesítését.

Az ítéletekkel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy dogmatikailag következetlennek tűnik, hogy a rövidített és a részletes indokolást tartalmazó ítélet esetében is a „kézbesítés” kifejezést alkalmazza a jogalkotó. Ugyanis a Pp. 351. § (2) bekezdés a) pontja szerint az ítéletet a bíróság kézbesítés útján közli. Az Alkotmánybíróság a fentebb említett gyakorlatában a közlést, illetve ezzel összefüggésben a kézbesítést a jogorvoslathoz való jog gyakorlása szempontjából minősített tudomásra jutásként értékeli, így viszont egy ítélet közlése (kézbesítése) kétszer történik meg. A kétszeri kézbesítés ezenfelül adminisztrációs szempontból többletmunkát jelent, és fennáll a veszélye az elhúzódásnak is (például kézbesítési akadályok, ítélkezési szünet).

A bíróság a fellebbezési szándékot hiánytalanul bejelentő fél részére azzal a felhívással rendeli el a részletes indokolással ellátott ítélet kézbesítését, hogy a határozat közlésétől számított tizenöt napon belül a 371. §-nak megfelelő fellebbezést terjesszen elő. E rendelkezésből az is következik, hogy bár a részletesen indokolt ítéletet valamennyi féllel közölni kell, a bíróságnak a fellebbezési szándékot bejelentő félnek felhívást is kell egyidejűleg küldenie a fellebbezés előterjesztése érdekében, amelynek további következménye, hogy a fellebbezési szándékbejelentés hiányában a fél nem lesz jogosult fellebbezést benyújtani, még esetlegesen más fél fellebbezési szándékbejelentése esetén sem.

A fentiekből jól látható, hogy a Mód. tv. hatálybalépésével alapvetően átalakult az írásba foglalt ítéletek tartalmára vonatkozó jogszabályi környezet. Amíg az elmúlt évek tendenciái az egyre részletesebb, mindenre kiterjedő indokolást tükrözték, addig az új szabályozás lényegében – a határozathirdetés kivételével – főszabállyá emeli a rövidített indokolással ellátott ítéletet, a jogi indokolás ilyen formában szóbeli ismertetés keretében hangzik el egy-egy per során. Ennek nem kizárólag az adott ügyben lehet jelentősége, hanem akár a rendkívüli jogorvoslati formák során, akár a *res iudicata* szempontjából, de hosszabb távon a joggyakorlat megismerésére és elemzésére is hatást gyakorolhat.

Mindez megítélésem szerint a felek irányába a tárgyaláson történő részvétel körében pressziót jelentő, és ezáltal a tárgyalásokon érvényesülő szóbeliség szerepét növelő módosítás, hiszen a tényállást és jogalapot összekötő jogi indokolás lényege – amely az ítélet leginkább érdemi része – rövidített indokolást tartalmazó ítélet esetén kizárólag szóban fog elhangozni, ami az írásbeliség korlátozása irányába történt újabb elmozdulás a peres eljárás során. Mindennek jelentősége abban is áll, hogy gyakran az egyes körülményeknek a bíró és a felek eltérő jelentőséget tulajdonítanak, és ahogyan Plósz Sándor is megfogalmazta: „A legbonyolódottabb jogesetek is néhány, kevés ponton fordulnak meg.”³⁴ Ezzel együtt is a jövő bírói gyakorlatára tartozó kérdés, hogy a törvénymódosítás indokolásában megjelölt célokat – nevezetesen a felesleges adminisztrációs teher csökkentését és az érdemi munkavégzésre fordítható idő növelését – mennyiben fogja hatékonyan szolgálni ez a változtatás.

ÖSSZEGRZÉS

A jogszabályok változása természetes folyamánya annak, hogy az életviszonyok, a polgári jogi jogviszonyok, a társadalmi és gazdasági környezet is állandóan alakulnak, amelyekre az anyagi jogi igények érvényesítésére lehetőséget biztosító eljárásjogi rendelkezéseknek is reflektálniuk kell.

³⁴ PLÓSZ 1927: 107.

A szóbeliség és írásbeliség, illetve ezek arányainak kérdése a peres eljárások során ugyanakkor már több évtizede a jogtudomány érdeklődési körébe tartozott. Jelen tanulmány törekedett annak bemutatására, hogy ezen a téren az akár száz évvel ezelőtt megfogalmazott kritikák, érvek és ellenérvek között számos olyan fellelhető, amelyek napjainkban is érvényesek, ugyanakkor olyan további problémák is felmerültek, amelyekre a felek igényérvényesítését és az eljárások hatékony lefolytatását biztosító jogalkotási, illetve jogalkalmazói tevékenységre van szükség.

A jelenleg hatályos Pp. vegyes rendszerű, ugyanakkor jellemzően az írásbeliséget preferáló szabályozási módszeréhez kapcsolódóan bemutatam az elmúlt évek tapasztalatai közül a veszélyhelyzeti rendelkezések hatását a tiszta írásbeliség kockázatainak tekintetében, továbbá az írásba foglalt ítéletek tartalmát és a kapcsolódó jogorvoslati rendszert érintő törvényt módosítást is. Ez utóbbi megítélésem szerint a szóbeliség irányába tett (vissza)lépést jelent a Pp. alapvető koncepciójához képest a felek tárgyalási jelenlétének hangsúlyozása, illetve a szóbeli jogi indokolás szerepének növelése révén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALFÖLDY Ede (1929): Írásbeliség a peres eljárásban. *Polgári Jog*, 5(4), 148–152.
- BARTHA Bence (2022): Gondolatok az elsőfokú polgári peres tárgyalás fogalom- és szerkezetváltozásáról. *Közjegyzők Közlönye*, 26(2), 75–91.
- KÖBLÖS Adél (2017): Új megoldások az elsőfokú eljárás szabályaiban. *Közjegyzők Közlönye*, 21(2), 13–26.
- MAGYARY Géza – NIZSALOVSKY Endre (1939): *Magyar polgári perjog*. Budapest: Franklin-Társulat.
- NIZSALOVSKY Endre (1942): Az alanyi magánjog és a perjog. *Értekezések a Filozófiai és Társadalmi Tudományok Köréből*, 5(7), 1–52.
- OSZTOVITS András (2020): Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? *Magyar Jog*, 67(11), 625–632.
- PLÓSZ Sándor (1883): A polgári peres eljárás reformja. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 15, 3–14.
- SZIGETI László, ifj. (1930): Szóbeliség és írásbeliség a perrendtartási novella tervezetében. *Polgári Jog*, 6(4), 129–132.

SZIVÓ S Kristóf (2022): Az eventualitás elvének hatása a perfelvételi nyilatkozatok előterjesztésére. *Magyar Jog*, 69(2), 65–75.

UDVÁRY Sándor (2024): Perorvoslat a válságban – válság a perorvoslatban? *Jogtudományi Közlöny*, 79(1), 21–32. Online: <https://doi.org/10.59851/jk.79.01.3>

Jogszabályok

1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról (régi Pp.)

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (Pp.)

2025. évi XLIX. törvény az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról (Mód. tv.)

6/2019. (III. 18.) IM rendelet a polgári perben és a közigazgatási bírósági eljárásban alkalmazandó nyomtatványokról

17/2020. (XII. 23.) IM rendelet a polgári perben és a közigazgatási bírósági eljárásban alkalmazható nyomtatványokról

*Balogh Judit*¹

ÉLETPÁLYA AZ ÉRTÉKEK MENTÉN – AZ ÉRTÉKJOGOKTÓL AZ EMBERI ÉRTÉKEKIG

BEVEZETÉS

„A Btk. egyike a francia–német jog hatása alatt álló 19. századi legjelesebb büntetőtörvénykönyveknek és törvényhozásunk legjelesebb alkotásainak. Az erős jogállamiasság, a túlságba vitt dogmatizálás egyfelől nagy erőssége, másrészt azonban gyengéje is. Épen megalkotása idején kezdenek lábra kapni tudományos téren az új irányok, melyek igyekeznek kimutatni a dogmatizáló irány hátrányait és tarthatatlanságát, és ostromozzák azt a merev szegletességet, amely a korábbi irány következménye.

Az új irányok hatása alatt alig nyolc évvel a Btk. életbelépte után már megindult a reformra irányuló mozgalom, melynek törvényhozási eredménye az 1908:XXXVI. tc. a büntető novella, mely csak a legégetőbb kérdéseket oldja meg. Ezt követi a fiatakorúak bíróságáról szóló 1913:VII. tc., majd a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913:XXI. tc., mely a dologházak intézményét állítja be.

Időközben a büntetőjog új irányai annyira tiszták lettek, hogy a büntető kódex régi keretei közt megmaradni nem lehet, s egészen új alapokra fektetett teljes kódexet kell a törvényhozásnak alkotnia. [...] Szakítani kell a régi elvekhez való konzervatív ragaszkodással és helyesen mondja Bernolák: »Az új kódex vezérgondolata csak az a célszerűségi gondolat lehet, hogy a jogrendet a büntetéseket egyéniségéhez mért eszközökkel a kriminalitás ellen hatályosan meg kell védeni.«²

¹ Habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

² NIZSALOVSZKY 1917: 198–202.

Nizsalovszky Endre végtelenül sokszínű életművének³ szép példája ez a büntetőjogi írása is, amely jogi doktori disszertációja volt.⁴ E felütéssel talán nem méltatlan bevezetni azt a néhány gondolatot, amelyekkel Nizsalovszky Endrét, az embert, a tudóst, az életét valóban értékek mentén leélő, mindig új utakat kereső, folyamatosan alkotó, ezért még időskorában is valami egészen másba fogó⁵ zsenit szeretném megidézni. Életművének főképp debreceni szakaszait ismerve azt gondoltam, egy *magánjogi* kollokvium keretében talán meglepő lesz a büntetőjogi írás felhívása, azonban a konferencián is megjelenített sokoldalú életpálya a bizonyíték arra, hogy valójában még ez sem meglepő Nizsalovszky Endrétől.

Tanulmányomban – kapcsolódva a kollokvium tematikájához is – négy emberi és tudósi értéket szeretnék kiemelni: mindenekelőtt a már említett *széleslátókörűségét*, sokszínűségét, amelynek példájaként a szinte minden jogterületre kiterjedő munkásságából igyekszem ízelítőt adni, másodsorban *alaposágát* és mélyreható elméleti felkészültségét, harmadszor *problémaorientált szemléletmódját*, amely kritikus megközelítéseiben jelent meg, valamint abban, hogy a jogtudományt mindig gyakorlati célzattal művelte, végül *humánumát és emberi tartását*, az elveihez való töretlen hűségét, amely a megfogalmazásaiban mindenkor észrevehető jobbító szándékban, az új irányok keresésében – és az 1956. október 22-i eseményekben, illetve azok következményeiben – jelenik meg. Ez a megközelítés alkalmat teremt számomra arra is, hogy a kollokvium előadásában elhangzott tézisekre, illetve a tanulmányokban megjelentetett témákra Nizsalovszky munkáinak, gondolatainak felidézésével reflektáljak.

SZÉLES LÁTÓKÖR, SOKSZÍNŰ ÉRDEKLŐDÉS

Nizsalovszky Endre kiemelkedő jogi tájékozottsággal rendelkezett mind a hazai, mind a (főként német nyelvű) külföldi szakirodalom és joganyag

³ VÉKÁS 2025: 25–26.

⁴ A mintegy 20 negyedrétféle rugó dolgozat saját kézzel írott eredetijét ma is őrzí a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára. Jelzete: A2515.

⁵ VÉKÁS 2019: 109.

vonatkozásában, mégpedig szinte minden jogterületen.⁶ Ennek alapja rendkívüli olvasottsága volt, amelyet az általa írott számtalan recenzió és szemleciikk is bizonyít. A *Magyar Jogi Szemlében*, a *Kereskedelmi Jogban* vagy a *Jogállam* című szakfolyóiratban 1921-től kezdődően rendszeresen jelentetett meg rövidebb-hosszabb értékelő-bemutató írásokat. Olvasottságából sokirányú érdeklődése is következett: annak ellenére, hogy főként magánjogásként (illetve a kereskedelmi jog művelőjeként) gondolkodunk róla, hosszú alkotói pályája során munkáinak tárgyát képezte szinte valamennyi jogterület a büntetőjogtól a nemzetközi jogon és a nemzetközi magánjogon át a polgári perjogig. Széles szakmai érdeklődését maga sem rejtette véka alá,⁷ és munkáiban sokszor vont párhuzamokat a jogterületek között. Ahogyan Harmathy Attila – 1956 őszén, másodéves korában maga is Nizsalovszky egyetemi előadásainak hallgatója – fogalmazott: „Bizonyos fókig összehasonlító jogi előadásokat tartott, amelyekben francia, német jogra, szerzőkre is utalt, és természetesen helyet kaptak a szovjet jogra és szerzőkre vonatkozó megjegyzések is.”⁸

Zseniális elméje már egyetemi hallgatóként megmutatkozott. A fiatal jurátus, aki a gimnázium után a nagyváradi jogakadémiára iratkozott be, az utolsó két szemesztert már a frissen megnyitott debreceni m. kir. Tudományegyetemen hallgatta le, ahol – mások mellett – a későbbi akadémikus, Tóth Lajos, továbbá Bacsó Jenő, Mártonffy Marcel, Szentpéteri Kun Béla, Bernolák Nándor vagy Teghze Gyula előadásait⁹ is hallgathatta. Talán a kar (és az egyetem) történetéből sokáig kitörölt – és csak a rendszerváltás után rehabilitált – Kiss Géza *Bosnyák jog* című speciálkollégiumán¹⁰ hallottak inspirálták arra, hogy az Egyetemi Kör jogi szakosztályában 1915. október 22-én a végzős joghallgató Nizsalovszky Endre *Bosznia és Hercegovina közjogi helyzete* címmel tartson előadást.¹¹ (Ugyanezen év december 3-án pedig már A vétőképtelenek kártérítési kötelezettségéről értekezett e fórumon.)

⁶ MÁDL 1994; 2001.

⁷ NIZSALOVSZKY 1946: 364.

⁸ HARMATHY 2021a: 257.

⁹ E professzorok részletes élet- és pályarajza megtalálható: P. SZABÓ – MADAI 2002; 2004; P. SZABÓ 2006; valamint (átdolgozva): P. SZABÓ 2014.

¹⁰ HOLLÓSI 2007: 31.

¹¹ Tanulmányát két részletben közölte Az Egyetem című újság: NIZSALOVSZKY 1916.

Szakmai érdeklődése tehát már ekkor sokirányú volt. A nemzetközi jog vagy a büntetőjog bizonyos kérdései éppúgy foglalkoztatták, mint a magánjog problémái. Ez az érdeklődés tette számára lehetővé, hogy már egyetemi évei alatt meglehetősen komplexen szemlélje a hatályos jogrendszert, ugyanakkor máris világosan különbséget tett az egyes jogágak fogalmi apparátusa között. Ez mutatkozott meg a Bosznia és Hercegovina közjogi helyzetéről tartott és – ismereteink szerint legelső publikációjaként – nyomtatásban is megjelent előadásának például a *condominium* – osztatlan közös tulajdon fogalmi párhuzamában, amikor arról értekezett, hogy Ausztria és Magyarország Bosznia-Hercegovina feletti közjogi jogai esetében „[a]nalog a helyzet azzal, amikor valamely ingatlanra két ember tulajdonjoga van bejegyezve egyenlő arányban, mind a kettő tulajdonos, souverain a dolog felett, de mégis bizonyos ügyekben csak közös akarattal járhatnak el”. Ezt az álláspontot igyekezett büntetőjogi párhuzammal is igazolni: azzal, hogy az annexió után – de már az okkupáció ideje alatt, azaz az annexiót megelőzően is – a Monarchia (azaz mind Ausztria, mind Magyarország) felé „a tényleges gyakorlat szerint a »megszállott tartományokból« nem volt helye kiadatásnak, csak az odamenekült büntettes visszaszállításának s a visszaszállítás csak akkor volt megtagadható, ha a terhelt boszniai honos volt, vagy ott követte el a cselekményt”.¹² Végül a tartományi illetőség közjogi fogalmának (amely szerinte „valóságos állampolgári rangra emelkedett”) magyarázatokor nemzetközi jogi példát hozott fel, és önálló véleményt formált:

„tekintve azt, hogy Bosznia mai helyzete csak ideiglenes, addig, amíg a végleges szabályozás bekövetkezik, a kérdést a következő constructióval oldanám meg: Bosznia és Hercegovina tartományi illetőséggel bíró polgárai sem Ausztriának, sem Magyarországnak, hanem Ausztria császáranak és Magyarország apostoli királyának alattvalói; Ő Felségétől, mint jogalkotó tényezőtől nyerik polgári jogait, ő szabja meg kötelességeiket, figyelemmel Ausztria és Magyarország érdekeire, azok kormányainak megfelelő befolyása mellett. Legjobban analog volna ez a helyzet a hajóhad helyzetével, amely szintén kétségtelenül közös tulajdona Ausztriának és Magyarországnak, mégis „Seiner Majestäts Schiff”-ekből áll.”¹³

¹² NIZSALOVSKY 1916: 2. közlemény, 4.

¹³ NIZSALOVSKY 1916: 2. közlemény, 7.

Egy másik szép példája alapos jogi műveltségének, komplex szemléletmódjának és a jogágak határait feszegető gondolkodásának az 1929-ben Debrecenben (az akkor már a m. kir. Tisza István Tudományegyetem nevet viselő intézményben) lefolytatott magántanári habilitációja. Nizsalovszky a hosszú (és alább részletesebben is ismertetendő) eljárás végén, november 27-én tarthatta meg magántanári próbaelőadását az egyáltalán nem szokványos *A közutak magánjoga* címmel.¹⁴ Bár az előadásban elhangzottak a cím alapján valószínűleg nagyon is illeszkednének eddigi fejtegetéseimhez, e – közjogot és magánjogot is érintő – gondolatokat nem áll módomban idézni, mivel erről az előadásról az egyetemi és levéltári anyagokban bővebb említés nem található. Az előadás szövege nyomtatásban nem jelent meg, azt maga a szerző is „kéziratként” jelölte az egyetemi Évkönyvben, éves publikációi sorában.

Az azonban az eddigiekből mégis világosan kitűnik, hogy Nizsalovszky komplexen szemlélte a jogrendszert, tudatosan hívta segítségül a magyarázathoz a témától akár távol eső jogágak példáit. Ugyanakkor azonban azt is felismerte, hogy az azonos fogalmaknak a más-más jogágakban eltérő jelentéssel való használata komoly problémákhoz vezethet, ahogyan azt Varga Réka is levezette a nemzetközi jog és a magánjog kapcsolódásait tárgyaló tanulmányában.¹⁵

ALAPOSSÁG ÉS MÉLYREHATÓ ELMÉLETI FELKÉSZÜLTSG

Az életmű másik kiemelkedő értéke a mindenkor és minden munkáján érzékelhető alapos felkészültség, amellyel az általa választott témakört több oldalról megvilágítva tárta az olvasók elé. Erre alapozva nagy biztonsággal használta munkáiban a jog-összehasonlító módszert, akár hazai (például történeti), akár külföldi szakmunkák vagy releváns példák által értelmezve egy-egy szakkérdést.

¹⁴ BALOGH 2018: 32.

¹⁵ VARGA 2026: 63–93.

Erre példaként először a már említett habilitációs eljárás alapjául szolgált *Értékjog és zálogjog* című, 28 oldalas tanulmányát, valamint *A zálogjogok és a telki teher néhány főkérdése* címmel megjelent 192 oldalas monográfiáját hozom, az ezek bírálataiban foglalt megállapítások mentén. Tóth Lajos mindkét munka erényeként említette a szakirodalom mélyreható ismeretét (e tekintetben Marton Géza szigorúbb volt: a nem kellő mélységű tárgyalást itt-ott hiányolta), a széles történeti és nemzetközi összehasonlítást és az annak eredményeként levont következtetéseket. Az *Értékjog és zálogjog* című dolgozat kapcsán kiemelte, hogy „ennek a tengelyében Spengler »Untergang des Abendlandes« című munkájában megnyilvánuló dinamikus felfogásának a jogtudományra, közelebbről a zálogjogra való kihatása illetve [a] Sohm – du Chesne-féle elméletnek a taglalása olvasható”.¹⁶ Marton pedig ekként méltatta e kisebb munkát:

„[A] dolgozat voltakép vitairat, mely egy meglehetősen kevésbé ismert német író-nak, Du Chesne-nek a D[eutsche] Juristenzeitung-ban és főként a Jhering-féle Jahrbücher-ben »Wertrecht und Pfandreht« cím alatt a zálogjog természetére nézve kifejtett nézetei cáfolására van szánva, mely cáfolat azonban tárgyalás közben olyképp elszélesedik, s a zálogjog tárgyalt kérdéseinek valóságos kis monográfiájává válik, hogy az olvasó szinte egészen feledi Du Chesne téves tanát, s elmerül a szerző világosan, ügyesen és széles irodalmi apparátussal megírt, jogtörténeti kitérésekkel is kísért dogmatikai fejtegetéseiben.”¹⁷

Feltűnő, hogy e munkájában Nizsalovszky még nem értékelte megfelelően a cél szerepét a jogi szabályozásban. Marton a szemére is vetette, hogy

„támadja Dernburgot is, ki a zálogjog fogalmába belefoglalja a zálogjog célját, mely a zálogjog különböző eseteit ép egy közös egységbe foglalja, valamint támadja általában az uralkodó tant, mely szintén »nyíltan vagy burkoltan bevonja a zálogjog fogalmába a zálogjog célját, melyet mint kielégítési jogot jelöl meg« (15. l.). Ezzel szemben a szerző azon az elvi alapon (16. l.), hogy »a jogintézmény céljának a jogintézmény fogalmi elemévé tétele már önmagában

¹⁶ TÓTH 1929: 1.

¹⁷ MARTON 1929: 3.

sem helyes, «a zálogjog olyan fogalmi körülírására törekszik, melyből a célelem hiányzik. [...] Ez az, amit semmikép nem tudnék helyeselni. Az emberi alkotások valamennyien célalkotások: azok fogalmából tehát a célt, melyet szolgáltnak, kizárni éppen ezért lehetetlen.»¹⁸

Ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy végeredményben mindkét bíráló igen nagyra értékelte Nizsalovszky tudományos közleményeit, és feltétlenül javasolták a karnak azok elfogadását, hiszen e munkák „szigorúan tudományos dolgozatok, melyek [...] nagy jogászai készséggel, éles kutató elmével vannak megírva,”¹⁹ amelyek megmutatják, hogy „a szerző az anyag felett teljesen uralkodik, mutatják úgy a hazai, mint a külföldi irodalmak teljes ismeretét [...]”.²⁰

Bírálói, Tóth Lajos és Marton Géza, valamint rajtuk kívül még Bacsó Jenő professzor a habilitációs eljárás második részében (a szóbeli kollokviumon) változatos, a legújabb hazai és német magánjogi tanokra vonatkozó kérdéseket tett fel az ifjú jelöltnek. Szó volt az írásbeli anyagokban már érintett materiális és immateriális abszolút jogokról, a magánjogi jogviszonyról mint jogviszonykomplexumról, a *Wertrecht* és a *Substanzrecht* közti különbségről, a *Schuld und Haftung* eredetéről, lényegéről, de faggatták a bírálók a legújabb szakirodalmi irányokról is.²¹ A szóbeli válaszokat a kar tizenkét professzora titkos szavazással egyhangúlag fogadta el.

Hasonló alaposságot, valamint a német jogrendszer és dogmatika mélyreható ismeretét tükrözi a csendes társaságok mibenlétéről 1925-ben írott kisebb dolgozata is.²² E munkáját talán nem is a kereskedelmi társaságokról szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk küszöbönálló revíziója ihlette (hiszen arról ekkor még azt sem lehetett tudni, érinti-e, és ha igen, vajon hogyan, ezt a társasági formát), mint inkább a német jogirodalom egyik új terméke,

¹⁸ MARTON 1929: 4–5.

¹⁹ TÓTH 1929: 8.

²⁰ Dr. Tóth Lajos előterjesztése a kari tanács tanszéketöltésre kiküldött bizottsága előtt. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára (HU-MNL-HBVL) VIII. 7. 7. doboz, 372/1929-30. sz. irat.

²¹ BALOGH 2006: 79.

²² NIZSALOVSKY 1925a.

amelyet a szerző – némi magyar vonatkozással is bővítve – ismertetett. Ez adta az alapot ahhoz, hogy elgondolkozzon a csendes társaság jogi jellegéről és a külföldi megközelítések helyes vagy helytelen voltáról.

A jelzálogjogi törvény 110 §-ból álló javaslatát, amelyből 1927-ben lett törvény, 1925-ben hozták nyilvánosságra. Ez alapján írt Nizsalovszky a telekadósság intézményéről, amely – bár német recepciót jelentett – a törvényjavaslat nagy újíításának számított. A tervezet egészéről azt állapította meg, hogy az feltétlenül alkalmas a hitelezési kedv felélesztésére, mivel megkönnyíti a jelzálogjoggal biztosított követelés átruházhatóságát, mégpedig akként, hogy e reform kedvéért a magyar telekkönyvi jog sajátos alapelveit nem áldozza fel. Bár – mint írta – a telekadósság mint az alapköveteléstől valójában függetlenedő, önálló dologi teher Németországban nem talált egyöntetű elfogadottságra, „ez azonban nem lehet ok arra, hogy elmulasszunk a hiteléletnek egy olyan új eszközt adni, amely esetleg nálunk gyakorlatibb lesz, mint a szülőhazájában”.²³

A kiemelkedő alaposág példáját adják a valorizáció tárgykörében készített tanulmányai is, amelyek a pénztartozások ártértékeléséről szóló törvényjavaslatot (majd törvényt) tárgyalták különböző aspektusokból. Ezekben az értékelésekben már az éles elme, a nagyon világos gondolkodású tudós áll előttünk. A valorizáció kapcsán is kitért a nemzetközi vonatkozásokra, sorra ismertette a valorizációs probléma külföldi jogrendszerekbeli kezelési módjait.²⁴ 1925-ben pedig a magyar szabályozás kapcsán azt írta, hogy a valorizációs törvényjavaslatot megítélése szerint mind a jogász-, mind a gazdasági szakmai körök türelmetlenül várják, ugyanakkor előre lehet látni, hogy a törvény, bármilyen lesz is, senkit sem fog kielégíteni. A valorizáció kérdése minden olyan országban, ahol felmerült, nagy viharokat kavart, hiszen „olyan felek között kell a törvényhozásnak igazságot tenni, akik közül az egyik 14.500 K[oroná]-t akar kapni a másiktól, aki viszont csak 1 K[oroná]-t akar adni”.²⁵ Azaz a kérdés jogi, de a választ nagyban befolyásolja a gazdaság. Ezért is indokolt e törvényjavaslatról elméleti megalapozású tanulmányt közreadni. Mi tehát a valorizáció jogalapja? – tette fel tehát maga

²³ NIZSALOVSKY 1925b: 83.

²⁴ NIZSALOVSKY 1924; 1925c.

²⁵ NIZSALOVSKY 1925d: 145.

is a kérdést, és vette számba kritikusan a jogtudomány addigi álláspontjait Savignytől Szladitsig.²⁶

Az egész valorizáció jogi alapját – állapította meg – a pénz kényszerárfolyamában rejlő fikció adja – és épp ez a fikció tette működésképtelenné a hatályos jogszabályok igazságos eredménnyel való alkalmazását. A jogi megoldás tehát Nizsalovszky szerint végtelenül egyszerű lenne: meg kell szüntetni a pénz kényszerárfolyamát. Voltak olyan európai országok, amelyek ténylegesen ezt tették. Új pénzt vezettek be, s ennek során nem voltak figyelemmel a korábbi pénznem kényszerárfolyamának szabályaira. Ezzel „ott nyújtották az orvoslást, ahol a sérelem történt, vagyis azt szabályozták, hogy a pénz mennyiben alkalmas a kötelezettségek teljesítésére”. A magyar valorizációs javaslatból kiolvasható gazdasági helyzetkép Nizsalovszky szerint „nincs messze a kétségbeejtőtől”. A tervezetben foglalt – megítélése szerint hibás – szabályozás pedig nem közvetlenül a pénz árfolyamára hat, azt nem érinti, hanem valójában a pénztartozás felemelését jelenti. A magyar valorizációs tervezet nem tett mást – állapította meg –, mint visszanyúlt a római jog eredeti, régi *bonae fidei negotium* felfogásához, amelynek alapelve volt, hogy a felek szolgáltatását nem is lehetett pontosan,összecszerűen meghatározni, hanem azt kellett szolgáltatni, *quidquid dare facere oportet ex fide bona*. (Ezzel szemben állt a római felfogás szerint a *stricti iuris negotium*, amelyben a szolgáltatás tárgya *certa res*, *certa pecunia* volt.) Tehát a javaslat szerint ki vannak zárva a valorizációból a *stricti iuris* meghatározott pénztartozások, ezeknél a *certa pecunia* fizetendő. A többi pénztartozást pedig *bonae fidei negotium*ból eredőnek tekinti, amelyek mennyisége egyelőre bizonytalan, és azok teljesítéséhez akkora pénzüsszeg szükséges, amennyit *dare oportet ex fide bona*.²⁷

Az alaposságra, komplex látásmódra igen szép példát nyújt számunkra 1941. február 10-én elhangzott akadémiai székfoglaló előadása, amelyet – Moór Gyula és Szladits Károly levelező tagok ajánlására – az Akadémia nyomtatásban is megjelentetett.²⁸ E munka első részében sorra vette száz esztendő vonatkozó hazai perjogi (és magánjogi) szakmunkáit Frank Ignáctól – mások mellett – Plósz Sándoron, Bacsó Jenőn, Magyar Gézán

²⁶ NIZSALOVSKY 1925d: 146.

²⁷ NIZSALOVSKY 1925d: 146–147.

²⁸ NIZSALOVSKY 1942.

keresztül Balás P. Elemérig és Moór Gyuláig, ám éppilyen széles spektrumát tekintette át a külföldi szakirodalomnak is Savigny klasszikus felfogásától Oskar Bülow nagy hatású diszpozitív polgári perjogi tanain át de Boor legfrissebben kifejtett álláspontjáig.

Még kisebb elméleti dolgozataiban is, mint például az *Ítélet és igazság*²⁹ címűben, a római jog szabályaitól a legmodernebb német álláspontokon keresztül a magyar joggyakorlatra is kitérve, igen alapos, komplex elemzéssel helyezte sokoldalú megvilágításba választott témáját – ez esetben éppen a bírói ítéletek szempontjából az igazság (*veritas*) és az igazságosság (*justitia*) kérdéseit. Gondolatmenetének egyik szála az volt, hogy mi kell ahhoz, hogy a jogszerű (azaz jogalkalmazásban megtestesülő) ítélet az igazságosság követelményének is eleget tegyen, másként fogalmazva a jogszerű és igazságos ítélelhozatal érdekében mennyire lehet és kell a jogalkotónak törvényekkel megkötnie a bíró kezét.

Amikor tehát Marton Erika az előadását azzal kezdte, hogy talán az ő témája kakukktójas lesz a Nizsalovszky-konferencián, hiszen nem az anyagi joggal fog foglalkozni, hanem alaki jogi kérdést vizsgál, tévedett: nem pusztán azért, mert Nizsalovszky Endre akkor, amikor a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetemre (a mai ELTE-re) került, először polgári perjogot adott elő, és csak 1943-ban kapta meg a (2. számú) polgári (anyagi) jogi tanszéket,³⁰ hanem azért is, mert – talán az itt felhozott példák is igazolják – Nizsalovszky életművében igencsak összefonódott az anyagi magánjog és az eljárásjog művelése. Azt vallotta ugyanis, hogy a szélsőséges álláspontok tévesek: egyrészt az eljárásjogot nem lehet pusztán „a magánjog kiszolgálására rendelt, merőben célszerűségi szempontoktól diktált jogtechnikai előírások” összességének tekinteni, amelynek egyetlen célja az anyagi jog érvényre juttatása, azonban az sem helyes, ha valaki a másik végletes álláspont híveként, amelyet „találónan lehet pánprocesszuális felfogásnak mondani, a magánjog szabályaiban sem tud mást látni, mint a bíróhoz szóló utasításokat az ítélezés tartalma tekintetében.”³¹ A kutató

²⁹ NIZSALOVSZKY 1946.

³⁰ VÉKÁS 2025: 23; BALOGH 2006: 86–87.

³¹ NIZSALOVSZKY 1942: 3.

humora nyilvánult meg ugyanakkor az akadémiai székfoglalóban, amikor a következő megállapítást tette:

„A mai jogi gondolkozás számára a jog a prius, a keresetjog a posterius. A jog az ok, a kereset az okozat. [...] Ezzel szemben a római jogban az actio a prius. Ez nem az, amit ma kereset, keresetjog alatt értünk, hanem önálló kifejezése a jognak, vagy még inkább a jogigénynek. [...] A ma is élő és elfogadható értelemmel bíró magánjogi kereseti jog, úgy amint megismertük, tiszta magánjogi fogalom. Ezt fejezte ki pl. Wetzel azzal a megállapítással, hogy a perjog a kereset fogalmát a magánjogból veszi kölcsön. Ezzel szemben az állam bírói felségjogának fogalmát, a bírói joghatóság tanát a közjogban találjuk készen. Találó volt tehát Degenkolbnek az a megállapítása, hogy a perjog az a tudomány, amely kizárólag kölcsönökből tartja fenn magát.”³²

PROBLÉMAORIENTÁLTSAÉG

Nizsalovszky Endrét a kiváló elméleti felkészültség mellett leginkább az jellemezte, hogy a jogtudományt nagyon tudatosan az elmélet gyakorlati hasznosíthatósága érdekében és céljával művelte. Rendkívüli problémaorientáltsága szinte minden tanulmányában megmutatkozik: egész pályáíve az elmélet és a gyakorlat összefonódásának adja bizonyosságát. Ha ezzel a fókusszal csupán a tudósi életpálya indulását, az igazságügyi minisztériumban töltött titkári és osztálytanácsosi éveket, valamint a debreceni műveket tekintjük, és ebből egy gyors mérleget vonunk, a következő, a tételünket már a számok alapján is igazoló eredményt kapjuk:

Az igazságügyi minisztériumi időszak alatt a tehetséges szerző kisebb tanulmányokat jelentetett meg, amelyek felsorolását többnyire tartalmazza a doktori eljáráshoz benyújtott publikációs jegyzék. Az ebben szereplő releváns tanulmányok száma (a habilitációs monográfiaként megjelent két nagyobb munkán kívül) 1925–29 között 12 (ebből kettő idegen nyelven született), emellett kisebb irományokat, rádióriportokat is megjelölt.

³² NIZSALOVSKY 1942: 8–10. Vö. továbbá PAULOVICS 2010: 41–42.

A jogtudományi szempontból érdekes korai munkáiban leginkább a gyakorlati jogalkalmazás aktuális kérdéseit vizsgálta, komparatív és rendszertani szemlélettel. Főbb tárgykörei a következők voltak: a kereskedelmi társaságok, a valorizáció általános szabályai és egyes speciális területei, a jelzálogjog és különböző típusai (telekadósság, váltójelzálog a jelzálogjogról szóló 1927. évi XXXV. törvénycikk [Jt.] és az 1928-as Magánjogi törvényjavaslat [Mtj.] alapján – amelyek szakítanak a magyar jelzálogjogi szabályozás Optk-orientációjával, és német–svájci recepciót valósítanak meg), valamint egyes magánjogi részletkérdések (például a cselekvőképesség szabályozása). Az 1929–1934 közötti időszakban a fiatal professzornak további 45 (!) tudományos munkája jelent meg nyomtatásban. A sokszor gyakorlati jogkérdésekhez kapcsolódó munkák alapját részben az is adta, hogy Nizsalovszky jogszabály-előkészítő, az igazságügyi kormányzat részére végzett legiszlációs és kodifikációs működése 1929-es habilitációjával, majd egyetemi tanári kinevezésével sem szakadt meg: egyetemi tanárként is folyamatosan részt vett az Igazságügyi,³³ valamint a Földművelésügyi Minisztériumban³⁴ folyó törvény-előkészítő munkában.

Ebben az időszakban készült írásai részben recenziók voltak, amelyekben főképp magánjogi és kereskedelmi jogi szakmunkákat mutatott be és értékelt. Legtöbbször e rövid munkáiban is módot talált arra, hogy saját gondolatait is megossza az olvasóval. Szokásos eljárása volt, hogy a recenzió második felében kritikai megjegyzéseit foglalta össze, s e fejtegetésekben saját álláspontját (emellett kiváló lényeglátását és hihetetlen olvasottságát) is megismertette az olvasóval.³⁵ Több ízben szembesítette a szerzőket a hazai

³³ Például az 1931–32. tanév második felében az IM törvény-előkészítő osztályán – egyebek mellett – az uzsortörvénnyel, a váltótörvénnyel és a földteherrendezés ügyével foglalkozott, valamint részt vett a kivételes felhatalmazáson alapuló magánjogi és hiteljogi rendeletek előkészítésében. *A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1931-32. tanévről.* 270; Kari jegyzőkönyv az 1932. január 29-én tartott ülésről, 193. sz. alatt, 394. és 414/1931–32. HBML VIII. 7/a 19. kötet.

³⁴ 1934 januárjában a minisztertanács határozata alapján a Földművelésügyi Minisztériumban alakított törvény-előkészítő osztály vezetésével bízták meg. *A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1933-34. tanévről.* 144.

³⁵ Különösen azokon a területeken jellemző ez, amelyekkel maga is foglalkozik, illetve foglalkozott, így például a jelzálogjog, idegen dologbeli jogok, váltó esetében.

és külföldi jogirodalom eltérő tanaival, és kérdezett rá az ellentmondásokra, vagy jelezte, hogy némely megállapítással miben és miért nem tud egyetérteni.³⁶ Ugyanakkor mindig jelezte azt is, ha a szerzőnek más jeles autoritások (például Tóth Lajos esetében Szász-Schwarz Gusztáv) tételeivel szembeni ellenvéleményét maga is osztja.³⁷

A munkák másik csoportját az (akkoriban oly népszerű) jogszabálygyűjtemények és döntvénytárak adták, amelyekből a debreceni időszakra *A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata*, a *Magyar magánjog mai érvényében* 2., dologi jogi kötete, valamint a *Grill-féle döntvénytár XXIII.*, 1929–1930. évi kötete³⁸ esik. Ezeket a gyűjteményeket két körülmény teszi jelentőssé. Egyrészt az, hogy a szerkesztő általában komoly magyarázatokat és értelmező szövegeket fűzött a jogszabályszövegekhez, ami Nizsalovszky esetében valóban tudományos igényű munka, másrészt pedig az, hogy amíg a szerző valamely jogterületre vonatkozó teljes joganyagot, illetve döntvénytömeget összeállította, szükségszerűen át kellett tekintenie valamennyi magánjogi jogszabályt, illetve a Kúria teljes joggyakorlatát.³⁹ Ez pedig a – már akkor is erősen burjánzó – hazai jogrendszerben nagyfokú tájékozottságot, a matéria átfogó megismerését eredményezte, amit aztán a szerző más munkáiban kamatoztatott.

A döntvénytárak adják a legegységelműbb bizonyítékát annak, hogy Nizsalovszky munkáiban mindig a gyakorlat igényeire fordította a figyelmet, és ennek – igencsak nívós – szolgálatába állította a jogtudomány eredményeit. Bizonyosan hasonlóképpen különös figyelmet fordított volna a sérelemdíj körüli jogalkalmazói bizonytalanságokra, és értékelte volna a felsőbbírási iránymutatást is, amennyiben ez a – Dzsula Marianna bírónő

³⁶ Benke József tanulmányában joggal tulajdonítja Nizsalovszky kiterjedt recenziáló munkásságát a benne rejlő „tanár-szellemiségnek” is. Vö. BENKE 2021: 17.

³⁷ NIZSALOVSKY 1930a; 1933a.

³⁸ NIZSALOVSKY et al. 1931.

³⁹ A kúriai döntvényjogról részletesebben BALOGH 2023; az 1912 utáni szabályokról például BÓDINÉ BELIZNAI 2012: 6–9. és 11–12. A Nizsalovszky-féle döntvénytár mai értékeléséről: NIZALOWSKI 2001.

által megidézett⁴⁰ – jogintézmény Nizsalovszky – és a magánjogi törvényjavaslat vagy a régi polgári törvénykönyvünk – idejében létezett volna már.

A fiatal Nizsalovszky Endre szakirodalmi munkásságának leglényegesebb elemeit az önálló tanulmányok jelentik, amelyek között három kört érdemes egymástól elkülöníteni. Vannak a jogalkotás aktuális eredményeihez – ekként a saját jogszabály-előkészítő és kodifikatori ténykedéséhez – kapcsolódó tanulmányok, amelyek kevésbé tudományos megalapozottságúak, inkább a jogalkalmazás igényeihez igazodnak, a gyakorlat szemszögéből mutatják be például a valorizációs, a zálogjogi és a váltójogi jogszabályokat. E munkáiban Nizsalovszky mindig az elemzésre, a jogrendszer egésze szempontjából való vizsgálatra és a *de lege ferenda* javaslatokra helyezte a hangsúlyt. Ilyen például a *Külön kielégítési jog a jelzálogjog tartozékaira* című tanulmány.⁴¹

Egy másik tanulmánycsoport a magánjogi törvénykönyv 1928-ban elkészült szövegtervezetének kritikáját megfogalmazó, szintén a joggyakorlat szempontjából vizsgálódó munkák sora. Nizsalovszky ugyanis egyetemi professzori éveit alatt is megtarthatta igazságügyi minisztériumi osztálytanácsosi állását, sőt az igazságügy-miniszter meghívta a magánjogi törvénykönyvet tárgyaló bizottságba is (így azon kevés debreceni professzorok közé tartozott, aki – a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével – mentesült a kötelezettség alól, hogy a városban állandó lakhellyel rendelkezzen).⁴²

Az Mtj.-hez kapcsolódó tanulmányokban Nizsalovszky főképp a dologi és a kötelmi jogi fejezetek kapcsán foglalt állást. Sok érvelésének visszatérő motívuma, hogy nem szabad mindenek felett álló tekintélyként elfogadni a német jogtudomány tételeit, különösen akkor nem, ha a hazai jogfejlődés már megoldást fejlesztett ki – ugyanakkor önmagában az sem érv egy szabály

⁴⁰ DZSULA 2026: 123–151.

⁴¹ NIZSALOVSZKY 1930b.

⁴² Volt azonban ennél prózaibb oka is a budapesti lakóhelynek. Jóllehet 1931 elején Debrecenben bejelentette igényét egy megüresedett professzori lakásra, azt – annak ellenére, hogy a kar teljes támogatását bírta – nem ő kapta meg. Később a vallás- és közoktatásügyi miniszter adott több ízben engedélyt a fenti okból a Debrecenbe költözés elhalasztására. Kari jegyzőkönyv az 1931. január 28-én tartott ülésről, 154. sz., 340 és 347/1930-31. HBML VIII. 7/a 18. kötet; Kari jegyzőkönyv az 1931. június 24-én tartott ülésről, 311. sz., 775/1930-31. HBML VIII. 7/a 18. kötet; Kari jegyzőkönyv az 1932. november 29-én tartott ülésről, 106. sz., 62/1932-33. HBML VIII. 7/a 20. kötet.

mellett, hogy az megfelel a fennálló bírói gyakorlatnak. A jelentősebbek közül idesorolható *Az objektív felelősség a magánjogi törvénykönyvben, A rendelkezés tana és a magánjogi törvénykönyv*, illetve *A tulajdon általános szabályai a Magánjogi törvényjavaslatban* című tanulmánya. Az e csoportba tartozó munkák döntő többsége szakfolyóiratokban (*Magyar Jogi Szemle, Magyar Jogászegyleti Értekezések, Polgári Jog, Jogállam, Hitelvédelem* stb.), kisebb részük napilapokban (például *Pesti Napló, Nemzeti Újság*) látott napvilágot.

A laikusok számára írott rövid cikkek – amelyeknek értelemszerűen csekélyebb a tudományos értékük – általában a jogkereső közönség számára érdekes, egy-egy eset kapcsán megvilágítható jogkérdést tárgyaltak, mint például a holtak nyilvánítást vagy az ági öröklést. E témakörök kapcsán is mindig a gyakorlati szempontokat tartotta érvelésében szem előtt. A holtak nyilvánítás kérdésében azonban mély tudományos megalapozású értekezése⁴³ is született, mivel a korábbi hírlapi cikke⁴⁴ okán belekeveredett egy aktuális magánjogi vitába, és – jóllehet a szakma vezető egyéniségei által is elfoglalt álláspontot képviselte – kivívta az egyik kúriai bíró, a tárgyan született felsőbírósági ítélet kapcsán véleményének több cikkben is hangot adó Tóth György haragját. A magyar királyi Kúria egyik eseti döntése ugyanis arról szólt, hogy a holtak nyilvánított személy házassága csak a másik fél újabb házasságkötésével szűnik meg, azaz amennyiben a holtak nyilvánított személy „özvegye” nem köt újabb házasságot, de (akár évtizedekkel a holtta nyilvánítás után) gyermeket szül, a kúria határozata értelmében törvényesnek, mégpedig a holtta nyilvánítottól származónak kell tekinteni. Ezt az ítéletet Tóth György azzal indokolta, hogy az „a természettudományos nyers valóságokkal szemben a jognak abból a törekvéséből fakad, hogy a család körét kényszerítő jogszabályokkal bástyázza körül a házasságon kívüli, erkölcsellenes és minden tekintetben káros állapottal szemben”. A mai olvasó számára nyilvánvaló, hogy a Kúria által elfoglalt álláspont téves, de Tóth György meggyőzéséhez Szladits, Grosschmid, Vavrik Béla és Szász-Schwarz Gusztáv álláspontjának felidézése, a német *Kammergericht* 1905-ös, hasonló tartalmú ítéletének a *Reichsgericht* általi megváltoztatása és a józan ész azon okoskodásának felhozása is kevés volt, amely szerint egy 1914-ben

⁴³ NIZSALOVSKY 1932.

⁴⁴ NIZSALOVSKY 1931a.

a háborúban elhunyt személynek nehezen képzelhető, hogy saját törvényes gyermeke születne 1931-ben – pedig Nizsalovszky mindezeket felsorakoztatta. A rendkívül szellemes, nagyon logikus hírlapi okfejtéssel a fiatal szerző a felsőbíró céltáblájává vált, aki ezután több helyen személyeskedéstől sem mentes kritikával illette őt.⁴⁵ Nizsalovszky e cikkekre a *Polgári Jog* hasábjain válaszolt alapos szakmai indokolással. Érvelésének végkövetkeztetése: a törvényesség védelme nem csupán a házasságból születés mellett szól, hanem a férj által történt nemzés mellett. Ezért a Kúria határozata sem jogpolitikai, sem etikai, sem más okokból nem lehet helytálló.⁴⁶

A tanulmányok harmadik, legjelentősebb körét végezetül azok a magánjogi (és kereskedelmi jogi) dogmatika velejébe hatoló, nagyobb tudományos művek alkotják, amelyek a magánjog rendszerét és ennek függvényében egyes részletszabályait vették nagyító alá. Mindenképpen itt kell megemlíteni a *Debreceni Szemlében* közölt *A látszat a jogban*, a Grossschmid-glosszában megjelent *A korlátolt dologi jogokra vonatkozó telekkönyvi szolgáltatás*, valamint az először a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványaként napvilágot látott *A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány* című nagyobb lélegzetű munkákat.

A látszatjelenségekre építő jogszabályi rendelkezésekről és jogintézményekről készített elemzés⁴⁷ tipikus példája annak, hogy a széles történeti és gyakorlati háttérrel dolgozó szerző a fennálló joggyakorlattal és az uralkodó irodalmi állásponttal szemben saját véleményének ad hangot, vállalva ezzel a kritikát és a vádakat is. Ebben a tanulmányban Nizsalovszky azokat az úgynevezett külső tényállásokat vizsgálta, amelyek a tényleges helyzettel látszatra egyeznek, a valóságban azonban nem. Ezzel a gondolatkörrel egy korábbi vizsgálati tárgyához, a forgalom biztonságának elvéhez is visszakanyarodott, megállapítva, hogy a jogalkotónak „állandóan gondot kell

⁴⁵ Nizsalovszky rangján alulinak érezte, hogy a személyeskedő megjegyzésekre reagáljon, pedig Tóth keményen fogalmazott. Egyebek közt hozzá nem értéssel vádolta, kereskedelmi jogász mivoltára és egyetemi tanári okoskodására hivatkozott. A tudós mindössze egy lábjegyzetben tért ki e vádaskodás elől, a tanulmányt pedig érdemi érveinek ismertetésére használta. NIZSALOVSZKY 1932: 144.

⁴⁶ NIZSALOVSZKY 1932: 153.

⁴⁷ NIZSALOVSZKY 1931b.

fordítani arra, hogy a forgalom biztonságának feltétlen követelményein túl a látszat hatása ne terjeszkedjék”. Ezzel biztosítható, hogy az igazság mindenkor a látszat fölé emelkedjen.⁴⁸

A szerző által vizsgált alapprobléma a következő: a tételes magánjog szabályai sokszor olyan tényleges (*de facto*) helyzethez (illetve annak látszatához) fűznek érvényes jogkövetkezményt, amely a jogi helyzettel (*de iure*) ellentétes: „maga a jogszabály részesít bizonyos igényeket tudatosan az anyagi igazsággal szemben oltalomban és tudatosan, intézményesen hagyja veszni más személynek az anyagi jog szerint tagadhatatlanul fennálló és elismerten jogvédelmet érdemlő érdekeit.”⁴⁹ A tételt több gyakorlati példán keresztül világította meg. Így például – írta a tanulmányban – alapelv, hogy a szerződéshez a két fél akaratmegegyezése kell. Ezzel szemben a tényleges helyzet az, hogy elég, ha valaki magatartásával a jóhiszemű szemlélőben azt a látszatot kelti, hogy az akarata bizonyos eredmény elérésére irányul. Ebből adódhatott, hogy a Kúria joggyakorlata az (alapvetően szerződéskötésre nem jogosult) kiskorút felelőssé tette az okozott kárért akkor, ha azt a hitet keltette a másik félben, hogy ő szerződésképes. De ugyanilyen látszaton alapszik – állapította meg Nizsalovszky – a váltó, a telekkönyv és a cégjegyzék közbizalmi jellege is.

A szerző ezután e látszatok közül bővebben a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés problémáját elemezte. A problémafelvetés után a jogirodalmi álláspontokat ismertette, és mivel a jóhiszemű harmadik személy nem tulajdonostól való tulajdonszerzésének viszonylag széles körű elismerése a BGB-ben rögzített német magánjogrendszer találmánya, különös hangsúllyal kezelte a német jogászok (Binding,⁵⁰ Menger,⁵¹ Koban,⁵²

⁴⁸ NIZSALOVSKY 1931b: 228.

⁴⁹ NIZSALOVSKY 1931b: 214.

⁵⁰ Ez azért érdekes, mert ő büntetőjogász volt, ezért kissé tévesen is közelített a tárgyhoz: a sikkasztáshoz hasonlította a magánjogi esetet.

⁵¹ Akinek harcos felfogása szerint ez a jogi megoldás az „egész nemzeti vagyont” feláldozza a forgalom biztonsága érdekében.

⁵² Aki a tulajdonost tenné felelőssé mindenért, ami a dolgával történik, és a szerző harmadik személyre nem figyelne.

Wellspacher és Oertmann⁵³) felvetéseit. E körben azonban megjegyezte, hogy a látszatnak az anyagi jog szerinti állapottal szembeni előnyben részesítése a német jogban nem feltétlen (hanem attól függ, hogy az elidegenítő birtoklását, tulajdonának látszatát maga a tulajdonos idézze elő – például rábízza a dolgot). Csak ebben az esetben szerezhet tulajdont a harmadik személy.⁵⁴ Rögzítette, hogy a magyar jogirodalomban Szászy-Schwarz Gusztáv foglalkozott ezzel a tárggyal, és – meglehetősen kritikával – ismertette is Szászy tételeit. Egyetértett vele abban, hogy „a dolognak másra bízásától általában valóban nem függhet a dolog tulajdonának a jóhiszemű harmadik részéről való megszerzése”.⁵⁵ Hiszen a dolgot megszerző harmadik személy szempontjából valóban csak a véletlenül múlik, hogy a nem tulajdonostól való vásárlás esetén mi lesz az objektív helyzet. Ugyanakkor vitába szállt Szászy-Schwarz azon álláspontjával, hogy a jóhiszemű harmadik személy tulajdonszerzésének körét a forgalom biztonsága érdekében – a német példa alapján – ki kellene szélesíteni, például azokra az esetekre is, amelyekben a vevő a dolgot olyan kereskedőtől vette, akinek nem esik üzletkörébe az adott termék árusítása. Alappal állította Nizsalovszky, hogy ilyet a forgalom biztonsága nem követelhet meg, és „ha a cipőkereskedőtől ékszert, vagy az ékszerésztől könyveket vásárolok, nem érdelem nagyobb védelmet, mint ha nem is kereskedőtől vásárolok. Igaz, hogy az ilyen esetekben könnyebb lesz [...] az eladó rosszhiszeműségét, illetőleg jóhiszeműségének hiányát bizonyítani [...]”.⁵⁶ Mivel pedig e kiterjesztő rendelkezésnek az alapja sem a régi magyar jogban, sem az osztrák polgári törvénykönyvben nem lelhető fel, és a jogalkalmazásban sem gyökeresedett még meg, megítélése szerint ezt a „túlságosan germanista szélsőséget” vissza kell fejleszteni, és visszatérni a régi, római jogi alapelvhez. Úgy gondolta, hogy a forgalom biztonsága elvének kell vezérfonalként állnia, és az érdekkutató jogtudomány az, amelynek mentén ki kell dolgozni a magánjogban a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés (kivétként jelentkező) eseteit, minden más esetben

⁵³ Utóbbi két szerző volt, aki a 20. század első felében elfogadott és a magyar jogba is átment felfogást kialakította.

⁵⁴ NIZSALOVSKY 1931b: 217.

⁵⁵ NIZSALOVSKY 1931b: 224.

⁵⁶ NIZSALOVSKY 1931b: 225.

pedig „a régebbi tulajdonnak a javára” kellene a kérdést eldönteni. Persze Nizsalovszky maga is elismerte, hogy a kereskedelmi jog körében más a helyzet: ott épp a forgalom biztonsága az, ami a jóhiszemű jogszerzés szélesebb körben való megállapítását indokolja, ha a kereskedő üzletkörén belül történik a vétel.

Bevallom, Nizsalovszky Endrének ez a tanulmánya jutott eszembe akkor, amikor Kiss György akadémikus⁵⁷ és Windisch László elnök úr⁵⁸ előadásait hallgattam az egyes szerződéses kikötések speciális alkalmazási lehetőségeiről, az egyes jogterületek sajátos jogalkalmazási gyakorlatáról.

Szintén a gyakorlatorientált szemléletmód és az elméleti megalapozottság elválaszthatatlan egységét jelenítette meg Nizsalovszky *A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány* címmel készített tanulmányában,⁵⁹ amely tulajdonképpen a Tisza István Tudományos Társaságban tartott székfoglaló előadása volt. E művében Philip Heck és Rudolf von Jhering munkásságának főbb tételeit vette nagyító alá, és elemezte, milyen felismerések nyomán és hogyan váltotta fel a korábban elfogadott tudományos irányzatot (a konstrukciós jogtudományt) az érdekkutató jogszemlélet. Tanulmányában lényeges megállapításokat tett a jogtudomány feladatát illetően is, összefoglalva, hogy a konstrukciós irányzat képviselői szerint ez abban áll, hogy „a jogszabályanyagot egységes és áttekinthető rendszerbe foglalva, megtanulhatóvá, megtarthatóvá és alkalmazhatóvá tegye”. A rendszerezéssel hozza létre a jog „egységes rendszerét, amely önmagában zárt, hézagmentes és amelyben az élet minden jelenségére megoldást nyújtó szabályokat lehet találni. A jogtudomány alkotja meg a jogi fogalmakból az élő jogtesteket a jogkonstrukció művészi munkája útján.”⁶⁰ Ehhez képest az érdekkutató irányzat szerint nem a logikáé a főszerep a jogtudományban.

⁵⁷ KISS 2026.

⁵⁸ Windisch László *Magánjogi szerződések megítélése az Állami Számvevőszék gyakorlatában* című előadása a 2025. évi Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumon (Gyula, 2025. szeptember 25.).

⁵⁹ NIZSALOVSKY 1933b.

⁶⁰ NIZSALOVSKY 1933b: 342.

Ahogyan Nizsalovszky fogalmazott:

„A bírónak a logikai szubszumpcióra korlátozása nem elégítheti ki az élet szükségleteit. A jogtudománynak nem lehet csupán az a feladata, hogy azokat a logikai formulákat kiépítse, amelyek igénybevételével a bíró az ítélkezés munkáját elvégezheti. Tisztában kell lenni azzal, hogy nem igaz, mintha a törvényhozó a jogszabályok megalkotásakor alacsonyabb és magasabb rendű jogi fogalmakból indulna ki. A törvényhozó egymással szembenálló emberi érdekeket lát maga előtt, amelyek egymással sokszor harcban állanak és ebben a harcban foglal állást azzal, hogy az egyik fél érdekét a megvédésre érdemesnek találja és a mellé áll.”

A jogtudomány a bírónak tehát azzal segít, ha „a törvény által szem előtt tartott érdekállásokat” megvilágítja.⁶¹

Ezt követően azt elemezte, miért is nem lehet a két irányzatot mereven elválasztani egymástól. A fogalomalkotás elméletben jó, de Jhering saját álláspontját is éppen az arra való ráébredés változtatta meg, hogy a pusztai jogi konstrukció egy valós jogesetben az igazságérzettel össze nem egyeztethető eredményre vezethet.⁶² Ugyanakkor az érdekkutatás sem állhat meg önmagában, hiszen mérőföldkövekül szolgáló jogi fogalmak⁶³ nélkül nem lehet a jog világában eligazodni. „A két módszer közötti ellentét egyébként – állapította meg összefoglalóan – a valóságban nem olyan éles, mint amilyennek a két álláspont pointírozása után gondolhatnánk”, és ezt a megállapítását számos, az úgynevezett közvetítő irányzathoz sorolt jogtudós tételeivel bizonyította is.⁶⁴ Sőt, a következő fejezetben azt a kijelentést is olvashatjuk, hogy „a két irányzat követői magasabb nézőpontból tekintve egy táborhoz tartoznak”.⁶⁵ Mindkét irányzatra jellemző ugyanis az, hogy a jogtudományt alkalmazott tudománynak tekinti, amelynek tehát

⁶¹ NIZSALOVSKY 1933b: 345–347.

⁶² Vö. NIZSALOVSKY 1946.

⁶³ Nizsalovszky szerint (Philipp Heck után) mindenképpen a nélkülözhetetlen fogalmak közé tartoznak az úgynevezett „parancsfogalmak”, a „szerkezeti fogalmak” és az „érdekfogalmak”. NIZSALOVSKY 1933b: 347–348.

⁶⁴ NIZSALOVSKY 1933b: 352–355.

⁶⁵ NIZSALOVSKY 1933b: 418.

az a feladata, hogy a gyakorlati élet szükségleteit elégítse ki, és mindkét irányzat elfogadja a törvények primátusát, kötelező erejét. Ezzel szemben állóként vette számba Nizsalovszky a szabadjogi iskolát és a Kelsen-féle tiszta jogtant, amelyek más premisszákból (például a jogszabályok történeti értelmezésének primátusa helyett az objektív értelmezésből) indulnak ki, és például az utóbbi képviselői (Kelsen, Sanders stb.) odáig is eljutnak, hogy vitatják a jogtudomány gyakorlati feladatát, a jog fejlesztését is.⁶⁶

Az előadás (és a tanulmány) utolsó részében aztán a fenti iskolákat a magyar jogtudomány szempontjából értékelte, és akként foglalt állást, hogy

„sem a szabad jogi iskola, sem a Kelsen-féle jogtan követése nem alkalmas a magyar magánjog vagy a kereskedelmi jog művelési eszközül. [...] A jogtudománynak csak akkor van önálló létjogosultsága, ha alkalmazott tudományként áll fenn, egyébként semmi egyéb nem lehet, mint a filozófia rendszerének egy fejezete.”⁶⁷

Nem kapcsolódhatna jobban semmi máshoz Barta Judit előadása, amelyben a helyes jogi szabályozás célhoz, érdekekhez kötöttségét jelenítette meg, mint az érdeket a jogi szabályozás középpontjába állító, most említett Nizsalovszky-tanulmányhoz. Ahogyan az előadásban is elhangzott, a jogi szabályozás akkor megfelelő, ha mozgatóját a gazdasági és a társadalmi érdekek adják, ha a szabályozás igazodik az igényekhez, azokra reflektál – a megfelelő garanciák megtartása mellett.⁶⁸

HUMÁNUM ÉS EMBERI TARTÁS

A negyedik értékkör, amelyet Nizsalovszky Endre életművének bemutatásához kijelöltem, mély embersége, tartása és kitartása, az elveihez való töretlen hűség, amely – minden eddig felhozott példa mellett – leginkább

⁶⁶ NIZSALOVSZKY 1933b: 419–420. és 425–427.

⁶⁷ NIZSALOVSZKY 1933b: 428.

⁶⁸ Vö. BARTA 2014; BARTA 2025, BARTA 2026: 95–121.

az 1956. október 22-i eseményekben, illetve azok következményeiben jelenik meg.

De még mielőtt e kérdéskörre térnénk, hadd említsek meg két (akár mai aktualitással is bíró) kisebb Nizsalovszky-tanulmányt, amelyek tárgya – látszatra – teljesen semleges, egy apró, gyakorlati kérdés, a jogszabályok hatályossága 1931-ben. A két írás a nagy háború következményeihez kapcsolódik. Ez a tárgy azért lehetett jogkérdések keletkezésének melegágya, mert az alapvetően az 1912. évi LXIII. törvénycikken alapuló felhatalmazással a kormány rendeleti úton szabályozott bizonyos magánjogi jogviszonyokat is, amelyek a háborús helyzet elmúltával törvényi rendezést igényeltek volna, ám ez addig még nem történt meg. Ezért merülhetett fel kérdésként: hatályban lehetnek-e még egyáltalán a rendeletek akkor, amikor az azok alkalmazására indító kényszerhelyzet már régen nem áll fenn. E tekintetben a jogalkalmazók sem láttak mindig tisztán, hiszen a kormány különféle felhatalmazások folytán maga dönthette el, mit tart még hatályban, és mit nem, illetve bizonyos rendeletek hatályát meghosszabbíthatta, de akár azokat – törvényi rendezés hiányában – még 1922–23-ban (sőt, akár később is) módosíthatta. Ebben a körben igyekezett tiszta képet festeni Nizsalovszky *A mezőgazdasági haszonbérletekről szóló rendelet hatályossága*⁶⁹ című nagyobb, valamint a *Hatályosak-e a részletügyi rendeletek?*⁷⁰ című kisebb közleményében. A jogalkalmazói nehézséget az jelentette, hogy az 1912. évi LXIII. törvénycikk módosításai során a kormány arra kapott felhatalmazást, hogy a háborút követő egy év elteltével a kivételes hatalom alapján tett intézkedéseket helyezze hatályon kívül.⁷¹ Mivel nem volt szó automatikus hatályvesztésről, ebből az következett, hogy amennyiben a kormány nem tett eleget derogációs kötelezettségének, ugyan mulasztást követett el, de a rendeletek továbbra is hatályban maradtak. Még bonyolultabb lett a helyzet azzal a rendelkezéssel, hogy azon rendeleteket, amelyek a háború alatt a felhatalmazás alapján keletkeztek, ha szükséges, a kormány a törvényhozás további intézkedéséig a kivételes hatalom megszűnése után

⁶⁹ NIZSALOVSKY 1931c.

⁷⁰ NIZSALOVSKY 1931d.

⁷¹ A háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról szóló 1920. évi VI. törvénycikk 1. § (3) bekezdés.

is hatályban tarthatta, s a szükséghez képest módosíthatta és kiegészíthette.⁷² Ez a rendelkezés képezte az alapját a minisztérium törvényjavaslatának, amely azonban nem közvetlenül a mezőgazdasági haszonbérletek új törvényi formában való anyagi jogi szabályozására irányult, csupán arra, hogy a meglevő rendeletet módosítsa és egységes szerkezetbe foglalja. Ez tette kétségesse egyes kortársak szemében a rendelet (és a minisztériumi eljárás) alkotmányosságát, és ezért kellett védelmébe vennie azt Nizsalovszkynak.

Ami egyetemi karrierjének további lépcsőfokait illeti: 1934-ben a Műegyetem Közgazdaságtudományi Karára, majd 1938-ban a budapesti – akkor Pázmány Péter, ma Eötvös Loránd nevét viselő – Tudományegyetemre került, ahol (amint már szó volt róla) előbb polgári törvénykezési jogot, majd anyagi magánjogot oktatott, és fényes szakmai karriert futott be. A megüresedett tanszékeket mindig pályázat nélkül, kari meghívás alapján nyerte el.⁷³ 1939-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1954-ben rendes tagjává választották. Az 1939-es tagajánlást a kor jogtudományának legkiválóbbjai: Angyal Pál, Kolosváry Bálint és Illés József rendes tagok, Tomcsányi Móric, Kuncz Ödön, Szladits Károly és Menyhárház Gáspár levelező tagok jegyezték. A méltatás összegző megállapításai szerint „Nizsalovszky a modern magyar magánjogi tudománynak egyik legkiforrottabb és legmélyebben szántó képviselője. Tudományos egyéniségét és tudományos alkotásait színessé, sokoldalúvá és emelkedetté teszik fejlett írói vénája, nagy általános műveltsége és mélységes erkölcsi érzéke.”⁷⁴

Az 1950-es években tudományos munkáját egyre több kritika érte: támadták, mint „burzsoá értékeket” valló „régí tudóst, aki bekapcsolódik az új életbe”. Ez az új értékelés jelent meg a Szladits és Fogarasi Károly által 1954-ben írott jellemzésében is.⁷⁵ A támadások időnként egészen erősen érték Nizsalovszkyt, de elveit ezek ellenére sem adta fel, sőt, szakmai (és emberi) súlya akkor erősödött meg, amikor – Nagy Imre szerepvállalásával egyidejűleg – egyre kritikusabban nyilatkozott meg a jogi, politikai és tudományos közállapotokról. 1956-ban megválasztották az Állam- és Jogtudományi

⁷² 1920. évi VI. törvény cikk 2. §.

⁷³ M Á DL 1994: 16.

⁷⁴ *Tagajánlások 1939-ben 1939: 27–30. (II/A alosztály).*

⁷⁵ M Á DL 1994: 17.

Bizottság elnökének, s e bizottság egyik vitaülésén mondta el azt a reformbeszédet, amelyben kifejtette álláspontját az aktuális tudománypolitikáról, és amely a későbbi meghurcoltatásának is alapjául szolgált.⁷⁶ Az '56-os eseményekben az Akadémián vállalt részt, az egyetemen különösebben nem, hiszen – amint önéletrajzában írta – az MTA elnökének és főtítkárának november 2-i visszavonulása után az Ideiglenes Intéző Bizottság több tagja kérte, hogy segítsen „a jobbratolódás megakadályozásában”.⁷⁷ Ekkor – ahogyan Mádl Ferenc fogalmazott – „mint mérsékelt tudóst” az Akadémia főtítkárává választották.⁷⁸ (Az Akadémia elnökségére ekkor Kodály Zoltánt kérték fel.) Az Akadémia képviselőjében másnap a rádióban felolvasott nyilatkozat az egyik alapja lett politikai üldözésének. Ezzel kapcsolatban olyan vádak emeltek ellene, mint hogy „állást foglalt az ellenforradalom mellett”, „lépéseket tett az Akadémia tanácskozó tagjainak rehabilitációja érdekében”, „jóval később az Akadémia elnökségébe volt forradalmi bizottsági tagokat juttatott be”.⁷⁹

Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságában 1956. október 22-én elhangzott beszéde (amelyben például hibának nevezte a szakirodalomban a sok marxista–leninista tétel ismételtetését, általánosságban szólt a tudomány szabadsága mellett, szemben a dogmák iránti adminisztratív intézkedésekkel is követelt engedelmességgel, szót emelt a korábban, a kommunisták által politikai okokból bebörtönzött, mellőzött, meghurcolt tudósok helyzetének javításáért, és úgy fogalmazott, hogy „[a] szocialista törvényesség elméletének kidolgozásánál sürgősebb feladat az igazságtalannul elítéltek [...] kártalanítása”⁸⁰) volt a másik cselekménye, amely alapot szolgáltatott arra, hogy megfoszthassák a tudományos életben és az oktatói pályán elért valamennyi címétől és rangjától. A fegyelmi eljárásra vonatkozó

⁷⁶ Mádl Ferenc visszaemlékezése szerint a beszéd október 22-én (de mindenképp a 23-ai események előtt) hangzott el. MÁDL 1994: 17.

⁷⁷ Akadémiai Levéltár, Személyi anyag, Önéletrajz, 3.

⁷⁸ MÁDL 1994: 17. Az *Új magyar életrajzi lexikon* szerint titkárrá választására 1956. október 23-án került sor, a funkció betöltésének végső dátumát pedig a lexikon nem hozza („nov.?”). MARKÓ et al. 2002: 1082.

⁷⁹ Idézi MÁDL 1994: 22.

⁸⁰ Idézi MÁDL 1994: 20–21.

adatokat az 1957. szeptemberi eltávolításig részletesen közli tanulmányaiban Mádl Ferenc és Kézdi György.⁸¹ Utóbbi idézi Szigeti Józsefnek, az oktatásiügyi miniszter első helyettesének az MSZMP Intéző Bizottsága részére 1957 áprilisában készített összesítését, amely az eljárás alá vont Nizsalovszkyt így jellemezte:

„Az egyetemi tanácsüléseken a leghatározottabban exponálta magát, november 4-e után is az [...] egy párt irányító tevékenységének érvényesülése [...] ellen. Az autonómia kérdését összekapcsolta a párt kérdésével olyan formában, hogy egy párt irányítása az autonómia rovására megy, és azt akadályozza. Az Actio Chatolice (sic!) volt tagja, a klerikális szellem képviselője.”⁸²

1957 szeptemberében a katedráját vették el,⁸³ decemberben pedig – a jogtudomány szerepéről tartott ugyanezen előadására tekintettel – azt mondták ki, hogy „az ellenforradalmi események idején tanúsított magatartása folytán méltatlan az akadémiai tisztségekre és az Akadémia akár belföldön, akár külföldön való képviselőtére”.⁸⁴ Tehát a tudományos életben és az oktatói pályán elért valamennyi címétől és rangjától megfosztották, valamennyi társadalmi és közéleti tisztsége megszűnt. A fegyelmi elbocsátás jogkövetkezményei alól 1962-ben mentesítették ugyan, ám az egyetemi katedrára ekkor sem hívták vissza.

Ezt követően az oktatásból kiszorult, csak lakásán fogadott tanítványokat szakmai beszélgetésekre.⁸⁵ És már „csak” dolgozott: jelentős része volt a Polgári törvénykönyv novellájának előkészítésében, továbbá számolhatatlanul jelentek meg tanulmányai, és több jelentős könyve is – magyarul és angol nyelvre fordítva. Így teljesítette be Tóth Lajos és Marton Géza jóvendölését,⁸⁶ és gazdagította valóban értékes eredményekkel, „jeles dolgozatokkal” jogi irodalmunkat. Annak ellenére, hogy már az 1920–30-as években „korán

⁸¹ MÁDL 1994; KÉZDI 2000.

⁸² KÉZDI 2000: 9.

⁸³ Azonnali hatályú elbocsátására 1957. szeptember 23-án került sor.

⁸⁴ MÁDL 1994: 21–22.

⁸⁵ MÁDL 1994: 14–15.

⁸⁶ TÓTH 1929: 8; MARTON 1929: 8.

szerzett” súlyos, krónikus betegségét is emlegetik a források,⁸⁷ hosszú és eredményes életpályát mondhatott magáénak, amely 83. életévében, 1976. november 19-én ért véget.

A humánus és az emberi tartás volt az, ami Nizsalovszky Endrét hivatalos mellőzése ellenére is a tudomány élvonalában tartotta. Az 1960-as évektől már fokozatosan engedték publikálni, és élete utolsó 15 éve – az egyetemi katedra fájó hiánya és a köztisztviselésekre való megválasztás lehetetlensége mellett is – ismét termékeny alkotó periódus volt. Ahogyan Mádl Ferenc fogalmazott: ekkor zárándokolt barátainak, tanítványainak hosszú sora állandóan hozzá, háza szinte sosem volt üres. Egyik kerek születésnapját – tanítványainak, tisztelőinek, barátainak nagy száma miatt – az akkori Európa Étteremben százak ünnepelték. Semmilyen formális hatalma nem volt, de körülötte mindenki érezte a tudást, az értéket, a szeretetet és elismerést láthatatlan erejét.⁸⁸

Megalkuvást nem ismerő magatartása és emberi tartása tette a politika célkeresztjébe, és épp ezt nem tűrte el neki a hatalom. Azt viszont a politikum is felismerte, hogy szakmai tudására, kodifikációs ismereteire szükség van. Így aztán a háttérben dolgozhatott. Joggal tette fel Görög Márta előadásában a kérdést: Vajon miért nem emlegetjük őt az 1959-es Polgári törvénykönyv vagy annak 1977-es novellája megalkotásával összefüggésben?⁸⁹ Harmathy Attila⁹⁰ és Vékás Lajos⁹¹ munkáiban olvashatunk a tényleges súlyáról, szerepéről, de formálisan semmilyen megbízást nem kaphatott. Pedig az 1928-as kodifikációból megvoltak a maga ismeretei, tapasztalatai, és a jelen tanulmány előző fejezeteiben hozott példák is azt igazolják – amire Vékás Lajos tavalyi konferenciához kapcsolódó tanulmánya is utal –, hogy számos munkájához vissza lehet, a 2000-es évek eleji kodifikációs hullámban is vissza lehetett nyúlni: a zálogjogról vallott felfogásához, az idegen dologbeli jogokról (korlátolt dologi jogokról) módszeresen felépített tanához. Hasonlóképpen

⁸⁷ EÖRSI 1977: 313, 314.

⁸⁸ MÁDL 1994: 18.

⁸⁹ Görög Márta *Evidenciák és tendenciák a személyiségi jogvédelemben* című előadása a 2025. évi Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumon (Gyula, 2025. szeptember 25.).

⁹⁰ HARMATHY 2021b: 474.

⁹¹ VÉKÁS 2025: 28–29; 2019: 98.

az új polgári perrendtartási törvény kapcsán napjaink perjogászhai is nyugodtan elővehetik a Magyary Géza – Nizsalovszky Endre által írt, vagy akár az (id.) Bacsó Jenő-féle perjogi tankönyveket, kézikönyveket is, hiszen a visszatérő jogintézmények⁹² kapcsán bizony sokat lehet a múltból tanulni. Ahogyan – talán az előző gondolat ellenpontjaként – szintén Görög Márta előadásához kapcsolódva kell megállapítanunk azt is, hogy a jogtudomány örök mozgásban van, és Nizsalovszky zsenijét mutatja meg, hogy még idős korában is új utakra mert lépni: például az orvostudomány és a biológia fejlődésének hatását kutatta a jogban.

* * *

Végezetül térjünk vissza három villanás erejéig a tudós Nizsalovszky jellemzéseire!

A kari tanács 1917-ben, amikor Bernolák Nándor a fiatal törvényszéki jegyző *sub auspiciis Regis* doktorrá avatását kezdeményezte, a következő szavakkal kérelmezte Nizsalovszky kiténtetését:

„mert Nizsalovszky Endre [...] nem csak minden jogi vizsgálatát és szigorlatát tette le egyhangú kiténtetéssel, hanem úgy vizsgálatai alkalmából, mint különböző alkalmakkor tartott előadásain és »A motívumok tanáról« készített doktori értekezésében [...] kimagasló tehetségről, fejlett ítélőképességről, ernyedetlen szorgalmáról és a tudomány iránt táplált [...] rendkívüli lelkesedésről tett bizonyosságot [...]»⁹³

A pályatársak pedig így értékelték személyiségét: történelmi helyzete, tehetsége, bámulatos szorgalma, nagy műveltsége, mélyen gyökerező európai világnézeti értékrendje, a közért való felelősség és a jót tenni akarás belső kényszere, „a gondolkodás kimagasló átfogó képessége”, a korokat átívelő

⁹² MAYER-MALY 1971.

⁹³ Kari Jegyzőkönyv az 1917. szeptember 20-án tartott ülésről, 4. sz., HU-MNL-HBVL VIII. 7/a 4. kötet. Vö. BALOGH 2018: 28.

reneszánsz tudósi alkata, „az örökké általános értékeket kereső humaniz-musa”⁹⁴ predesztinálta a magas színvonalú alkotásra.

Végül a jog lényegéről, a jogtudomány – és a jogoktatás – feladatáról írott *ars poetikus* sorai pedig a következőképp tanúskodnak az egész életében követett szakmai értékekről:

„[T]isztában kell lennünk azzal is, hogy tanítványainkat az élet számára neveljük [...] . A gyakorlati élettel kapcsolatban nem álló elmélkedésekben találhatunk logikai örömet, szellemi gyönyörűséget, de ezen az úton nem tölthetjük be azt az igazi hivatásunkat, hogy az ügyvéd, a bíró előtt haladva olyan eszközökkel és olyan helyeken törjünk utat, amilyen eszközökkel és ahol a konkrét ügyek intézésével elfoglalt gyakorlati ember tőlünk várja a kezdeményezést, az útbaigazítást.”⁹⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1931-32. tanévről* (1933). Debrecen: Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda.
- A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1933-34. tanévről* (1934). Debrecen: Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda.
- BALOGH Judit (2006): Nizsalovszky Endre 1894–1976. Kereskedelmi és váltójog. In P. SZABÓ Béla szerk. (2006): *A Debreceni Egyetem jogtanárai (1914–1949)*. II. kötet. Debrecen: DE ÁJK, 71–141.
- BALOGH Judit (2018): Nizsalovszky Endre habilitációja a Debreceni Tudományegyetemen (1929). In GOSZTONYI Gergely – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös, 27–33.
- BALOGH Judit (2023): A Kúria jogfejlesztő tevékenysége. A jogegységre irányuló törekvés megjelenése a Planum Tabularétól a jogegységi tanácsok 1912. évi felállításáig. In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *300 éves a Kúria*. Budapest: Kúria, 142–156.
- BARTA Judit (2014): A kivitelezési és tervezési szerződések új magánjogi szabályozásának társadalmi gazdasági hatásai. In SZALMA József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2013*. Újvidék: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 184–206.

⁹⁴ SZÉKELY 1986: 571; MÁDL 1994: 19.

⁹⁵ NIZSALOVSKY 1933b: 428.

- BARTA Judit (2025): A szerződési-szerződéskötési, partnerválasztási szabadság a magyar építészetről szóló törvény és végrehajtási rendeletei tükrében. *Magyar Jog*, 72(12), 735–740.
- BARTA Judit (2026): Az építési beruházás költségkeretének meghatározása és betartásának jogkérdései az építészeti-műszaki tervezés körében. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 95–121.
- BENKE József (2021): „Becsüld meg biz’ a mestereket!” – Módszertani és historiográfiai gondolatok Vékás Lajos tudománytörténeti könyve nyomán. *Állam- és Jogtudomány*, 62(3), 3–26.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (2012): A Kúria döntvényalkotási joga. *Jogtörténeti Szemle*, 27(2), 2–13.
- DZSULA Marianna (2026): A sérelemdíj a Kúria gyakorlatában. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 123–151.
- EÖRSI Gyula (1977): Nizsalovszky Endre (1894–1976). *Magyar Tudomány*, 22(4), 313–315.
- HARMATHY Attila (2021a): Nizsalovszky Endre (1894–1976), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. In HAMZA Gábor (szerk.): *Portrék a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól*. I. kötet. Budapest: Akadémiai, 256–259.
- HARMATHY Attila (2021b): Szilánkok a polgári jogi kodifikáció történetéből. In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest: Ludovika, 467–477.
- HOLLÓSI Gábor (2007): *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*. Debrecen: szerzői kiadás.
- KISS György (2026): Az általános szerződési feltételek alkalmazhatósága a munkajogban. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 15–61.
- MÁDL Ferenc (1994): Nizsalovszky Endre. Arcképvázlat születésének centenáriumán. In MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Budapest: ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszéke és Nemzetközi Magánjogi Tanszéke, 13–30.
- MÁDL Ferenc (2001): Nizsalovszky Endre (1894–1976). In HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*. II. kötet. Budapest: Professzorok Háza, 129–146.
- MARKÓ László et al. szerk. (2002): *Új magyar életrajzi lexikon*. IV. kötet. Budapest: Helikon.
- MARTON Géza – TÓTH Lajos (1929): *Egyetemi nyilvános rendes tanárok bíráló jelentései Dr. Nizsalovszky Endre igazságügyi miniszteri osztálytanácsosnak a debreceni m. kir. Tiszta István Tudományegyetem jog- és államtudományi karán a magyar magánjogból kért képzése tárgyában benyújtott dolgozatairól*. Debrecen: [k. n.].
- MAYER-MALY, Theo (1971): Die Wiederkehr von Rechtsfiguren. *Juristenzeitung*, 26(1), 1–3.
- NIZALOWSKI Attila (2001): Nizsalovszky Endre: Dologi jog – egy régi törvénytár mai tanulságai. *Magyar Jog*, 48(5), 316–320.
- NIZSALOVSKY Endre (1916): Bosznia és Hercegovina közjogi helyzete. *Az Egyetem*, 1916. január, 1–8. és 1916. március, 1–9.

- NIZSALOVSZKY Endre (1917): *A motívumok tana és értékesítése a magyar Btk. általános részének tervezeteiben – Tanulmány az anyagi büntetőjogról*. Jogtudori értekezés. Debrecen: Debreceni m. kir. Tudományegyetem.
- NIZSALOVSZKY Endre (1924): A valorizáció mint törvényalkotási probléma egyes külföldi államokban. *Jogállam*, 23(9–10), 467–481.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925a): A csendes társaság és a kereskedelmi törvény revíziója. *Kereskedelmi Jog*, 22(9), 117–120.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925b): Néhány szó a jelzálogról szóló törvényjavaslatról. *Kereskedelmi Jog*, 22(6), 81–83.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925c): A valorizáció, mint törvényalkotási probléma egyes külföldi államokban. A lengyel rendelet. Danzig. *Jogállam*, 24(1–2), 45–58.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925d): A valorizációs javaslat – jogi szempontból. *Kereskedelmi jog*, 22(11), 145–148.
- NIZSALOVSZKY Endre (1930a): Dr. Tóth Lajos egyetemi tanár: Magyar magánjog. Dologi jog. (Könyvismertetés). *Magyar Jogi Szemle*, 11(5), 186–191.
- NIZSALOVSZKY Endre (1930b): Külön kielégítési jog a jelzálogjog tartozékaira. *Hitelvédelem*, 5, 219–221.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931a): Nehéz problémák az eltűnt férj, az „özvegye” és az utóbb született gyermek körül. *Pesti Napló*, 82(75), 10.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931b): A látszat a jogban. *Debreceni Szemle*, 5(5), 214–229.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931c): A mezőgazdasági haszonbérletekről szóló rendelet hatálya. *Jogállam*, 30(7–8), 301–311.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931d): Hatályosak-e a részletügyi rendeletek? *Kereskedelmi Jog*, 28(3), 76–77.
- NIZSALOVSZKY Endre (1932): Néhány adalék a holtaknyilvánítás házassági jogi hatályának kérdéséhez. *Polgári Jog*, 8(5), 143–156.
- NIZSALOVSZKY Endre (1933a): Dr. Tóth Lajos egyetemi tanár: Magyar magánjog. Öröklési jog. (Könyvismertetés). *Magyar Jogi Szemle*, 14(1), 25–30.
- NIZSALOVSZKY Endre (1933b): A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány. *Debreceni Szemle*, 7(9), 341–355. és 418–432.
- NIZSALOVSZKY Endre (1942): *Az alanyi magánjog és a perjog*. Budapest: MTA.
- NIZSALOVSZKY Endre (1946): Ítélet és igazság. In CZEGLÉDY Sándor et al.: *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*. Debrecen: Debrecen sz. kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 364–388.
- NIZSALOVSZKY Endre et al. szerk. (1931): *Grill-féle Új Döntvénytár. XIII. kötet. 1929–1930*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- PAULOVICS Anita (2010): A jogerő kérdése a perjogtudományban és a közigazgatásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 5(1), 40–57.
- P. SZABÓ Béla – MADAI Sándor szerk. (2002): *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947)*. Debrecen: DE ÁJK.

- P. SZABÓ Béla – MADAI Sándor szerk. (2004): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949)*. Debrecen: DE ÁJK.
- P. SZABÓ Béla szerk. (2006): *A Debreceni Egyetem jogtanárai (1914–1949)*. II. kötet. Debrecen: DE ÁJK.
- P. SZABÓ Béla szerk. (2014): *„Ernyedetlen szorgalommal...” A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)*. Debrecen: DE ÁJK.
- Tagajánlások 1939-ben* (1939). Kézirat. Budapest: MTA.
- VARGA Réka (2026): A nemzetközi jog hatása a magánjogra: elmosódott határvonal? In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 63–93.
- VÉKÁS Lajos (2019): *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. Budapest: HVG-ORAC.
- VÉKÁS Lajos (2025): Nizsalovszky Endre tudományos hagyatéka és mai magánjogunk. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium I*. Budapest: Ludovika, 23–43.

Levéltári források

- A debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve [Kari jegyzőkönyv]. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára [HU-MNL-HBVL] VIII. 7/a. 4., 18., 19., 20. kötet.
- Akadémiai Levéltár [MTA RAL], Személyi anyag, Önéletrajz.
- Dr. Tóth Lajos előterjesztése a kari tanács tanszéketöltésre kiküldött bizottsága előtt. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára [HU-MNL-HBVL] VIII. 7. 7. doboz, 372/1929-30. sz. irat.

De te fabula narratur – e gondolat jegyében vitattuk meg 2024 őszén a Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumon a magánjog aktuális kérdéseit, szem előtt tartva és mércének tekintve a névadó munkásságának igényességét, pontosságát és problémaorientáltságát.

Jelen, immár a második kötet látszólag igen távoli területeket vizsgáló tanulmányait összeköti egy elem. Az írások különböző szemszögből azt elemzik, hogyan reagál a jogalkotás és a jogalkalmazás a társadalmi, gazdasági változásokra; legyen a változás oka gazdasági szükségszerűség, új jogintézmény bevezetése vagy egy szakterület újraszabályozása.

A kötet valódi üzenetét aligha fogalmazhatjuk meg előre, hiszen igazi értelmét az olvasóban megszülető gondolatok adják majd. Őszintén bízunk benne, hogy a kötet rengeteg inspiratív felvetést tartalmaz mind a jogalkotók, mind a jogalkalmazók és kutatók számára.